

T.C
İSTANBUL SABAHATTİN ZAİM ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
MANEVİ DANIŞMANLIK VE REHBERLİK ANABİLİM DALI
MANEVİ DANIŞMANLIK VE REHBERLİK BİLİM DALI

BELÇİKA'DA MANEVİ DANIŞMANLIK
UYGULAMALARI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

SÜMEYYE SARI

İstanbul
Şubat-2024

T.C
İSTANBUL SABAHATTİN ZAİM ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
MANEVİ DANIŞMANLIK VE REHBERLİK ANABİLİM DALI
MANEVİ DANIŞMANLIK VE REHBERLİK BİLİM DALI

BELÇİKA'DA MANEVİ DANIŞMANLIK UYGULAMALARI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

SÜMEYYE SARI

Tez Danışmanı

Doç. Dr. Turgay ŞİRİN

İstanbul

Şubat-2024

TEZ ONAYI

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürlüğüne,

Bu çalışma, jürimiz tarafından Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Anabilim Dalı, Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Bilim Dalı YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Danışman Doç. Dr. Turgay ŞİRİN

Üye Doç. Dr. Esra TÜRK

Üye Dr. Öğr. Üyesi Ayşe KAYA GÖKTEPE

Onay

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylıyorum.

Prof. Dr. Erhan İÇENER

Enstitü Müdürü

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ

Yüksek lisans tezi olarak hazırladığım “Belçika’da Manevi Danışmanlık Uygulamaları” adlı çalışmanın her aşamasında bilimsel etiğe ve akademik kurallara uyduğumu, tez içerisindeki bütün bilgileri bilimsel ahlak ve usul çerçevesinde elde ettiğimi, tez yazım kurallarına uygun olarak hazırladığımı, bu çalışmamda doğrudan veya dolaylı olarak yaptığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu beyan ederim.

Sümeyye SARI

ÖNSÖZ

Manevi danışmanlık eğitimi, yurtdışında özel olarak Batı'da ve Avrupa'da üzerinde durulan bir konu olmuştur. Manevi danışmanlık uygulamasının kurumsal kökenine baktığımızda Batı Hıristiyan dünyası olduğunu görmekteyiz. Dolayısıyla bu uygulama uzun yıllardır kilisenin kontrolünde hizmet vermektedir. Belçika'da manevi danışmanlık mesleği 1994 yılında resmileşmiş ve devlet tarafından yüzde yüz desteklenmekte olup kamu kurumlarında hizmet vermeye başlanmıştır.

Çalışmamızda Türkiye'deki manevi danışmanlık ve rehberlik alanının Belçika'daki uygulamaları karşılaştırmalı olarak incelenmiştir.

Öncelikle geçirdiğim bu yoğun süreçte tezimin her noktasında yardımını ve ilgisini esirgemeyen, bilgi birikimi ve tecrübesiyle her daim yanımda olan tez danışmanım Doç. Dr. Turgay ŞİRİN'e teşekkürlerimi sunarım. Tez jürisinde yer alan ve değerli tavsiyelerle bu araştırmanın tamamlanmasına yardımcı olan Doç. Dr. Esra TÜRK ve Öğr. Üyesi Ayşe Kaya GÖKTEPE hocalarıma teşekkürlerimi sunarım. Belçika üzerine çalışmam konusunda beni teşvik eden kıymetli hocam Prof. Dr. Özcan HİDİR hocama da teşekkürlerimi sunarım.

Yüksek Lisans hayatımın ilk gününden son gününe kadar her zaman varlıklarını hissettiren, hep yanımda olan, destekten fazlasını sağlayan, değerli arkadaşlarım Belkizar KARAHAN'a, Rümeysa DEMİR'e, Fatma Bahar İLKER'e ve Sarenur BAŞ'a çok teşekkür ediyorum.

Bu zamana kadar benden hiçbir desteğini esirgemeyen ve hayatımın her noktasında var olduklarını hissettiren bana benden daha çok inanan babam Mahmut SARI'ya, annem Nevruz SARI'ya ve kardeşlerime ailem oldukları için sonsuz teşekkür ederim. Eğitim hayatım boyunca desteklerini ve güvenlerini her an hissettiğim ailemin katkısını hiçbir teşekkür karşılayamaz.

ÖZET

BELÇİKA'DA MANEVİ DANIŞMANLIK UYGULAMALARI

Sümeyye SARI

Yüksek Lisans, Manevi Danışmanlık ve Rehberlik

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Turgay ŞİRİN

Şubat-2024, xiii+86 sayfa

Bu çalışmanın amacı Belçika'daki manevi danışmanlık uygulamalarının incelenmesidir. Araştırmada yöntem olarak, doküman incelemesi yöntemi tercih edilmiştir. Bu kapsamda, Belçika'da manevi danışmanlık uygulamalarıyla ilgili bilgiler içeren Türkçe, İngilizce, Felemenkçe ve Fransızca kaynaklardan faydalanılmıştır. Elde edilen bulgulara göre, Belçika'da bulunan manevi danışmanların, kilise hizmetleri, hastaneler, mahalle hizmetleri ve cezaevleri olmak üzere dört farklı temel alanda hizmet verdikleri belirlenmiştir. Bu şekilde manevi danışmanların, toplumun çeşitli kesimlerindeki ruhsal ve duygusal ihtiyaçlara hizmet ederek önemli bir role sahip oldukları sonucuna varılmıştır. Belçika'da Hristiyanlara manevi danışmanlık hizmeti veren pastörlerin yetiştirildiği birçok yükseköğretim kurumu olduğu tespit edilmiştir. Belçika hükümeti tarafından açılan ve Müslümanlara hizmet veren manevi danışman yetiştiren bir yükseköğretim programının bulunmadığı fakat üniversiteler aracılığıyla bazı sertifika programları düzenlenmektedir. Buna ek olarak, 2007 yılında Hollanda'da bulunan Avrupa İslam Üniversitesi'ne bağlı olarak kurulan Brüksel İslami İlimler Fakültesinde manevi danışmanlık eğitimi veren lisans ve lisansüstü programları bulunmaktadır. Belçika'da Müslümanlara yönelik manevi danışmanlık hizmeti kapsamındaki en önemli sorunun manevi danışmanların yetiştirilmesi sorunu olduğu tespit edilmiştir. Belçika hükümeti, Müslüman topluluğuna manevi danışmanlık hizmeti sunacak kişilerin eğitilmesini sağlayacak kurumların kurulmasına izin vermiş olsa da, bu kurumların verdiği diplomaların tanınması veya denklik sağlanması konusunda bir çözüm bulabilmiş değildir. Buna ek olarak, özellikle hastaneler olmak üzere birçok alanda Müslüman manevi danışmanlara yeterince görev verilmemesi de bir başka sorun olarak öne çıkmaktadır. Sonuç olarak, Belçika'da Müslümanlara yönelik manevi danışmanlık hizmetleriyle ilgili çözülmesi gereken birçok sorun olmasına rağmen her geçen yıl bu alanda olumlu

gelişmeler olması, gelecekte Belçika Müslümanlarının da diğer topluluklar gibi manevi danışmanlık hizmeti alabileceği umudunu arttırmaktadır. Son olarak, bu çalışmanın Belçika’da manevi danışmanlık sahasındaki gelişmeleri görmek açısından alana önemli katkılar sağlayacağı ve manevi danışmanlık uygulamalarıyla ilgili güncel araştırmalara da ilham kaynağı olabileceği değerlendirilmektedir.

Anahtar kelimeler: Belçika, Manevi Danışmanlık, Eğitim, Müslümanlar, Pastör

ABSTRACT

SPIRITUAL COUNSELING PRACTICES IN BELGIUM

Sümeyye SARI

Master, Spiritual Counseling and Guidance

Thesis Advisor: Associate Prof. Turgay ŞİRİN

February-2024, xiii+86 pages

The purpose of this study is to examine spiritual counseling practices in Belgium. The research method chosen for this purpose is document analysis. In this context, Turkish, English, Dutch, and French sources containing information about spiritual counseling practices in Belgium were utilized. According to the findings obtained, it was determined that spiritual counselors in Belgium provide services in four different fundamental areas, namely church services, hospitals, community services, and prisons. Thus, it was concluded that spiritual counselors play an important role by addressing the spiritual and emotional needs of various segments of society. It was found that there are several higher education institutions in Belgium where pastors providing spiritual counseling services to Christians are trained. Although there is no higher education program specifically dedicated to training spiritual counselors serving Muslims sanctioned by the Belgian government, some certificate programs are organized through universities. Additionally, the Brussels Faculty of Islamic Studies, established in 2007 under the European Islamic University in the Netherlands, offers undergraduate and postgraduate programs in spiritual counseling. It was identified that the most significant issue within the scope of providing spiritual counseling services to Muslims in Belgium is the problem of training spiritual counselors. While the Belgian government has allowed the establishment of institutions to train individuals who will provide spiritual counseling services to the Muslim community, it has not yet found a solution regarding the recognition or equivalence of the diplomas issued by these institutions. Furthermore, another highlighted issue is the insufficient allocation of duties to Muslim spiritual counselors, especially in hospitals. Despite the numerous challenges that need to be addressed regarding spiritual counseling services for Muslims in Belgium, the positive developments in this field every year increase the hope that in the future, Belgian Muslims will also be able to receive spiritual

counseling services like other communities. Finally, it is evaluated that this study will make significant contributions to understanding the developments in the field of spiritual counseling in Belgium and may also serve as an inspiration for current research on spiritual counseling practices.

Keywords: Belgium, Spiritual Counseling, Education, Muslims, Pastor

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAYI	i
BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ.....	ii
ÖNSÖZ.....	iii
ÖZET.....	iv
ABSTRACT	vi
TABLolar LİSTESİ.....	xi
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	xii
KISALTMALAR	xiii

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ	1
1.1 Araştırmanın Problemi	2
1.2 Araştırmanın Amacı	3
1.3 Araştırmanın Önemi	3
1.4 Araştırmanın Yöntemi	4

İKİNCİ BÖLÜM

MANEVİ DANIŞMANLIK VE REHBERLİK.....	6
2.1 Manevi Danışmanlığın Tanımı.....	7
2.2 Manevi Danışmanlık ve Rehberliğin Tarihçesi.....	13
2.3 Manevi Danışmanlık Kuramları	14
2.3.1 Logoterapi	15
2.3.2 Varoluşçu Terapi.....	16
2.3.3 Öyküsel Terapi	17
2.3.4 İHSAN Modeli	18
2.4 Manevi Danışmanlığın Uygulama Alanları	22

2.4.1	Hastaneler.....	22
2.4.2	Cezaevleri.....	23
2.4.3	Acil Manevi Danışmanlık	23
2.4.4	Askeri Manevi Danışmanlık	24
2.4.5	Hospis ve Palyatif Rehberliği	24
2.4.6	Huzurevleri.....	25
2.4.7	Sosyal Hizmet Kurumları.....	26

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BELÇİKA'DA MANEVİ REHBERLİK VE DANIŞMANLIK

UYGULAMALARI..... 28

3.1	Belçika Hakkında Genel Bilgiler	28
3.2	Belçika'da Manevi Danışmanlığın Tarihçesi ve Genel Durumu	31
3.3	Belçika'da Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Eğitimi.....	35
3.4	Belçika'da Manevi Danışmanlık ve Rehberliğin Uygulama Alanları.....	38
3.4.1	Hastaneler.....	39
3.4.2	Cezaevleri.....	41
3.4.3	Kiliseler	45
3.4.4	Mahalle Hizmetleri.....	47
3.4.5	Diğer Kurumlar	47
3.5	Belçika'da Müslümanlara Yönelik Manevi Danışmanlık ve Rehberlik.....	48
3.5.1	Belçika'da Yaşayan Müslümanların Genel Durumu	48
3.5.2	Belçika'da Müslümanlara Hizmet Veren Manevi Danışmanların Eğitimi	50
3.5.3	Belçika'da Müslümanlara Yönelik Manevi Danışmanlık Hizmetlerinde Yaşanan Problemler.....	57
3.5.4	Belçika'da Müslümanlara Yönelik Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Hizmetlerinin Geleceği	59

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TARTIŞMA 61

BEŞİNCİ BÖLÜM

SONUÇ 73

KAYNAKÇA 76

ÖZGEÇMİŞ 86

TABLolar LİSTESİ

Tablo 3.1: Belçika'daki Temel Eğitim Düzeylerine İlişkin Genel Bilgiler.....	29
Tablo 3.2: KU Leuven Üniversitesi İlahiyat Dini Araştırmalar Yüksek Lisans Programı İçeriği	37
Tablo 3.3: Brüksel İslami İlimler Fakültesi Temel İslami Bilimler Alanı Yüksek Lisans Program İçeriği	53
Tablo 3.4: Université Libre de Bruxelles Manevi Danışmanlık Programı İçeriği.....	54
Tablo 3.5: Université Catholique de Louvain “İslami İlimler” Programı İçeriği	55
Tablo 3.6: Université Saint-Louis- Bruxelles “Çağdaş Dünyada İslam” Programı İçeriği	56
Tablo 3.7: Avrupa Benelux Üniversitesi Manevi Danışmanlık Yüksek Lisans Programı İçeriği	57

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 3.1: Görevlendirilen Manevi Danışmanların Yıllara Göre Hizmet Alanları	33
Şekil 3.2: Brabant Wallon Bölgesinde Görevlendirilen Manevi Danışmanların Cinsiyete Göre Dağılımı	34
Şekil 3.3: Brüksel Bölgesinde Görevlendirilen Manevi Danışmanların Cinsiyete Göre Dağılımı	35

KISALTMALAR

- AİE** : Avrupa İslam Enstitüsü
EMB : Exécutif des Musulmans de Belgique
İKM : İslam Kùltür Merkezi
YİK : Yüksek İslam Konseyi

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ

Günümüzün karmaşık ve hızla değişen dünyasında, bireylerin ruhsal ve duygusal ihtiyaçları giderek artmaktadır. Toplumsal baskılar, kişisel zorluklar, yaşamın getirdiği stresler, bireylerin içsel dengeye ulaşmasını engelleyebilir. İşte tam da bu noktada, danışmanlık ve manevi rehberlik önemli bir rol üstlenir. Manevi danışmanlık ve rehberlik, bireylerin içsel yolculuklarında rehberlik ederek, manevi değerleri anlamalarına, kişisel gelişimlerini desteklemelerine ve anlamlı bir yaşam sürmelerine yardımcı olan özel bir alan olarak ortaya çıkar (Gökmen, 2021: 93).

Manevi danışmanlık ve rehberlik, bireylerin manevi ve duygusal ihtiyaçlarını anlama, değerlendirme ve bu ihtiyaçları karşılama sürecinde kılavuzluk eder. Modern hayatın getirdiği stres, kaygı ve anlamsızlık duyguları, insanların manevi bir desteğe ihtiyaç duymalarına yol açar. Bu ihtiyaç, manevi danışmanlık ve rehberlik alanının gelişmesini sağlamaktadır. Bireylerin içsel sorunlarını anlamalarına, manevi değerlerini tanımlamalarına ve anlamlı bir yaşamı amaçlamalarına yardımcı olmak, manevi danışmanlık ve rehberliğin temel hedefidir (Ceylan ve Özaydın, 2020: 286-287).

Maneviyat, bir insanın yaşamına anlam ve amaç katan derin içsel bir boyuttur (Toprak, 2018: 6). Manevi danışmanlık ve rehberlik, bireylerin bu içsel boyutlarını keşfetmelerine yardımcı olur. İnançlar, değerler, anlam arayışı ve yaşam amacı gibi konular manevi danışmanlık sürecinde ele alınır. Bireylerin bu içsel değerleri tanımlamaları ve bunları yaşamlarına entegre etmeleri, daha tatmin edici ve anlam dolu bir yaşam sürmelerini sağlayabilir (Gürsu vd., 2021: 10).

Manevi danışmanlık ve rehberlik aynı zamanda bireylerin kişisel büyüme ve gelişimini destekler. Bireyler, içsel sorunlarıyla yüzleştiklerinde ve bu sorunlara anlam kazandırdıklarında daha sağlıklı ve olgun bir ruhsal duruma ulaşabilirler. Manevi danışmanlık ve rehberlik, kişilerin kendi iç dünyalarını anlamalarına yardımcı olarak, daha iyi bir özsaygı, özgüven ve ruhsal dengeye sahip olmalarını destekler (Karaman, 2018: 201).

Manevi danışmanlık ve rehberlik aynı zamanda toplumsal düzeyde de büyük bir etkiye sahiptir. Toplumun manevi değerleri, insanların içsel dünyalarını ve ilişkilerini etkiler.

Manevi danışmanlık ve rehberlik, toplumun manevi değerlerini güçlendirmeye yardımcı olabilir ve böylece daha sağlıklı ve dayanıklı bir toplum oluşturabilir. İnsanlar maneviyatın sağladığı içsel dengeyi bulduklarında, toplumsal dayanışma ve anlayış artar (Karaman, 2018: 13).

Manevi danışmanlık ve rehberlik çalışmaları, bireylerin içsel dünyalarını anlamalarına, manevi değerlerini keşfetmelerine, yaşamlarını anlamlı kılmalarına ve kişisel gelişimlerini desteklemelerine yardımcı olur. Bu alan, bireylerin ruhsal ihtiyaçlarını karşılamanın yanı sıra, daha sağlıklı ve anlayışlı bir toplumun oluşumuna katkı sağlar (Karlık ve Kula, 2022: 105). Manevi danışmanlık ve rehberlik çalışmalarının desteklenmesi, bireylerin daha anlamlı, tatmin edici ve mutlu yaşamlar sürmelerine yardımcı olabilir. Bu nedenle, Manevi danışmanlık ve rehberlik alanının gelişimi ve yaygınlaştırılması toplumun genel refahını artırabilir (Gürsu vd., 2021: 297).

1.1 Araştırmanın Problemi

Bazı olaylar sadece akıl ile açıklanamaz bundan dolayıdır ki insanoğlu dini değerlere yönelmiştir. Dinimizin en önemli ilkelerinden biri olan inanç hayata anlam verirken önemli bir role sahiptir (Yakut ve Şentürk, 2014: 52). Öyledir ki modern yaşam, insanı kendi içine yönelmekten alıkoyma ve tek boyutlu olmasından dolayı insanı kendisinden ve manevi değerlerinden uzaklaştırmaktadır (Ünal, 2021: 608). Modern yaşamın oluşturduğu bu eksikliği gidermek adına manevi danışmanlık devreye girmektedir çünkü manevi danışmanlık hayatı anlamlandırmada ve söz konusu sorunlarla baş etmede dinî ve manevi kaynakların istihdam edilmesidir. Bundan dolayıdır ki, son yıllarda akademik dünyada manevi danışmanlık önemli bir konu olarak ele alınmıştır. Bu alanda kendini geliştirmek isteyenler için yükseköğretim programları oluşturulmuş ve bu alandan mezun olan öğrenciler isteklerine göre bakımevleri, hapishane, sosyal hizmet kurumları ve hastane gibi yerlerde görev yapabilmektedirler (Altıntaş, 2018: 223).

Manevi danışmanlık ve rehberlik alanı ülkemizde son zamanlarda gelişmeye başlayan bir alandır. Dünya'nın birçok ülkesinde bu alanda uzun yıllar süren tecrübeler olması, ülkemizin bu tecrübelerden yararlanmasını gerekli kılmaktadır. Bundan dolayı, bu çalışmanın problemini manevi danışmanlık ve rehberlik alanında önemli bir tecrübeye

sahip Belçika'nın manevi danışmanlık ve rehberlik alanındaki sistemini incelemektir. Bu kapsamda, manevi danışmanlık yapan uzmanların Belçika'da nasıl hizmet verdiği, manevi danışmanlık uygulamasının neleri içerdiği ve istihdam konusu bilhassa Müslümanlar açısından incelenmiştir.

1.2 Araştırmanın Amacı

Bu çalışmanın temel amacı Belçika'daki manevi danışmanlık ve rehberlik uygulamalarının incelenmesidir. Bu temel amaç doğrultusunda aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır.

- Belçika'da manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetlerinin tarihi gelişim süreci nasıldır?
- Belçika'da manevi danışman olabilmek için sağlanması gereken koşullar nelerdir?
- Belçika'da manevi danışmanların eğitim ve istihdam koşulları nasıldır?
- Belçika'daki manevi danışmanlar dini açıdan nasıl bir dağılım göstermektedir? Tüm dinlerin müntesipleri için yeterli sayıda manevi danışman bulunmakta mıdır?
- Belçika'da manevi danışmanlık ve rehberlik alanında verilen eğitimin içeriği nasıldır? Bu alanda eğitim veren kurumların özellikleri nelerdir?
- Belçika'da Müslümanlara yönelik manevi danışmanlık hizmetlerinin gelişimi nasıl olmuştur?
- Belçika'da Müslümanlara yönelik manevi danışmanlık hizmetiyle ilgili problemler nelerdir ve gelecekte bu problemlere yönelik nasıl çözümler bulunabilir?

1.3 Araştırmanın Önemi

Türkiye'deki manevi danışmanlık ve rehberlik alanında, yabancı dildeki literatür çalışmaları ve kaynak araştırmalarında belirgin olarak öne çıkan dil İngilizcedir. Bu bağlamda manevi danışmanlık ve rehberlik alanında, Türkçe dışındaki kaynakların çoğunluğu İngilizce yazılmış materyallerden sağlanmaktadır denilebilir. Belçika'da konuşulan çoğunluk tarafından konuşulan diller Felemenkçe ve Fransızca olduğu için manevi danışmanlık uygulamaları hakkında yapılacak bir çalışma için Felemenkçe ve

Fransızca kaynaklara erişim sağlamak çalışmanın geçerliliği açısından önem taşımaktadır. Bu çalışma kapsamında, özellikle Fransızca ve Felemenkçe kaynaklardan faydalanılmış olması, bu çalışmanın literatüre sağlayacağı katkı bakımından önemini ortaya koymaktadır.

Manevi danışmanlık kavramının Türkiye'de yeni çalışılmaya başlandığı bir dönemde, yüzyıllardır manevi danışmanlık uygulamalarına yön veren Belçika'nın deneyimleri, Türkiye'deki kurumsallaşma aşamasındaki manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetlerine önemli bir zenginlik katacaktır. Belçika'da uzun yıllardır süregelen bu alandaki sistematik yaklaşım, kurumsal düzen ve karşılaşılan olası zorluklar, manevi danışmanlık bilim dalı için önemli bir katkıdır. Bu çalışmanın amaçlarında birisi de bu deneyimleri anlamak, gelişmiş sistemlerini ve çözüm yöntemlerini kavramak ve manevi danışmanlık alanı açısından daha geniş bir perspektif sunmaktır.

Buna ek olarak, Belçika'da yaşayan Müslüman topluluğunun manevi danışmanlık konusundaki zorluklarını ve ihtiyaçlarını anlamak da büyük bir öneme sahiptir. Çalışma kapsamında ulaşılan sonuçlar, Belçika'da yaşayan Müslüman topluluğuna ve özellikle Türk toplumuna yardımcı olabilir. Ayrıca, bu tür bilgiler, gelecekteki projelerin geliştirilmesi ve uygulanması için sağlam bir temel oluşturabilir.

Bu çalışmanın temel amacı, Belçika'da hastaneler ve cezaevlerinde yürütülen manevi danışmanlık ve rehberlik çalışmalarını incelemek, bu deneyimlerden faydalanmak ve Manevi danışmanlık ve rehberlik alanına katkı sağlamaktır. Bu sayede hem farklı kültürel ve sosyal bağlamlardan faydalanılacak, hem de manevi danışmanlık alanında ülkemizde daha etkili ve verimli hizmetler sunma yolunda adımlar atılabilecektir.

1.4 Araştırmanın Yöntemi

Belçika'da uygulanan ve yüzyıllardır tecrübesi olan manevi danışmanlığı anlatabilmek ve çalışmanın amaçlarını gerçekleştirebilmek için doküman analizi yöntemi tercih edilmiştir. Doküman analizi, bilimsel araştırma yöntemi olarak, araştırma verilerinin birincil kaynağı olarak farklı belgelerin toplanması, incelenmesi, sorgulanması ve analiz edilmesi sürecini ifade eder (Sak vd., 2021: 242). Literatür taramasında Belçika'da manevi danışmanlık ve rehberlik modelleri ile ilgili tezler, kitaplar, makaleler ve diğer türlü akademik kaynaklar incelenmiş ve araştırmanın amacına en uygun kaynaklardan yararlanılmıştır. Çalışma kapsamında kullanılan dökümanların

%20'si Türkçe dilinde yazılmış makalelerden, %10'u Türkçe dilinde yazılmış tezlerden, %10'u Türkçe dilinde yazılmış kitaplardan, %30'u Türkçe dışındaki dillerde yazılmış makalelerden, %20'si Türkçe dışındaki dillerde yazılmış tezlerden ve %10'u Türkçe dışında bir dil kullanılan web sitelerinden oluşmaktadır. Türkçe dışındaki dillerde yazılmış kaynaklarda kullanılan diller İngilizce, Flemenkçe ve Fransızca olmakla birlikte, kaynakların çoğunluğu Fransızca dilindedir.

Belçika'da manevi danışmanlık ve rehberlik modelleri, kökenlerini Hristiyan geleneğinden aldığı için kullanılan kaynaklar, İncil ve dini metinlere dayalı literatürden türetilmektedir. Bu alanın disiplinler arası bir nitelik taşıdığı göz önünde bulundurularak, literatürde teoloji, psikoloji, pedagoji ve sosyoloji gibi farklı disiplinlere ait çalışmalar da göz önünde bulundurulmuştur. Farklı eğitim kurumlarının eğitim programları, manevi danışmanlık ve rehberlik uygulamalarını incelemek amacıyla araştırılmış ve ortak noktaları toplu bir şekilde belirlenmiştir.

İKİNCİ BÖLÜM

MANEVİ DANIŞMANLIK VE REHBERLİK

Günümüzde, bilim, teknoloji, toplumsal dinamikler ve kültürel değerlerdeki hızlı değişimler, toplumun ve bireylerin yaşamlarını derinden etkilemekte ve yeni ihtiyaçları gündeme getirmektedir. Bu hızlı değişimlere yanıt olarak, uzmanlar, mevcut sorunların üstesinden gelmek ve toplumsal dengeyi yeniden kurmak için yeni yaklaşımlar ve çözüm stratejileri arayışına girmişlerdir. Ancak, bu hızlı değişimin bir sonucu olarak, bireylerin ve toplumların manevi değerlerden uzaklaşması, çeşitli bireysel ve toplumsal sorunların ortaya çıkmasına yol açmıştır. Özellikle, modern yaşam tarzı, din ve maneviyat ile olan ilişkiyi zayıflatmış ve mevcut sorunların çözümünde geleneksel yöntemlerin yetersiz kaldığı bir döneme yol açmıştır. Bu uzaklaşma, hem bireylerin hem de toplumun psikolojik ve sosyal düzeyde çeşitli sorunlarla karşı karşıya kalmalarına neden olmuştur (Koç, 2017: 202-203).

Bireysel, toplumsal ve ekonomik sorunlar, günümüz bireylerinin ruh sağlığını olumsuz etkilemekte ve sonucunda kaygı, stres, özsaygı eksikliği, mutsuzluk, bağımlılık, depresyon, şiddet, geleceğe dair umutsuzluk ve yalnızlık gibi derin psikolojik sorunlar yaygınlaşmaktadır. Bu bağlamda, insanlar ruhsal sıkıntılarını hafifletmek ve çözüm bulmak amacıyla din ve maneviyata yönelme eğilimindedirler (Aydın ve Kaya, 2021: 44).

Klasik psikoloji anlayışı ortaya çıkan bu yeni psikolojik sorunlara etkili bir şekilde verememiştir. Bu nedenle, psikoloji disiplini, din ve maneviyat alanlarına daha fazla odaklanmış ve yeni psikolojik teoriler ve terapötik yaklaşımlar geliştirmiştir. Özellikle patolojik veya manevi krizlerle başa çıkmak isteyen bireyler, olayları ve durumları dinsel veya manevi bir bakış açısıyla ele alarak, ruhsal sıkıntılarını çözüm arayışına girmişlerdir. Bu bağlamda, manevi danışmanlık ve rehberlik, bireylerin bu krizlerle başa çıkmalarını desteklemek ve içsel dengeyi yeniden kazanmalarına yardımcı olabilir (Aka, 2020: 225-226).

Hızla değişen modern yaşamın etkisi altında, bireyler din ve maneviyata olan ilgilerini yeniden keşfetmektedirler. Bu dönüş, psikolojinin de manevi alanlara daha fazla odaklanmasını teşvik etmiş ve yeni yaklaşımların ve çözüm stratejilerinin gelişmesine katkı sağlamıştır. Ruhsal sıkıntılarla başa çıkmak isteyen bireyler için manevi

danışmanlık ve rehberlik, önemli bir destek kaynağı ve psikolojik iyileşme sürecinin önemli bir parçası olarak görülmektedir (Karlık ve Kula, 2022: 105).

Son 30 yıl içerisinde hızla gelişen manevi danışmanlık alanı, kökleri derinlere uzanan tarihsel bir geçmişe sahiptir. Batı ve doğu ve kültürleri incelendiğinde, manevi danışmanlık uygulamalarının erken dönem örneklerine rastlamak mümkündür. Özellikle dini topluluklar, manevi danışmanlığı, ruhsal sorunların çözümünde etkili bir araç olarak kullanmışlardır. Bu bağlamda, din adamları yüzyıllar boyunca insanların zihinsel ve duygusal problemlerine yönelik çözümler geliştirmişler ve farklı yaklaşımlar denemişlerdir (Bozkaya, 2023: 101).

Batı kültüründe, antik çağdan itibaren özellikle papazlar, rahipler ve medyumlar, ruhsal rahatsızlıkların tedavisi konusunda önemli bir rol üstlenmişlerdir. Ancak manevi danışmanlık sadece ruhsal sağlıkla sınırlı kalmamış, aynı zamanda insanların kederli anlarında, ölümle başa çıkmada, düğünlerde, ailevi sorunlarla mücadelede, vaftiz törenlerinde halkın yanında yer alarak destek olmuşlardır (Söylev, 2014: 49-50).

Eski Türk topluluklarında, manevi danışmanlık görevini ise şamanlar veya kam adı verilen şifacılar üstlenirken, İslamiyet'in kabulü sonrasında din adamları, insanların çeşitli manevi ihtiyaçlarında rehberlik etmek amacıyla görev yapmışlardır (Koç, 2012: 208).

Sonuç olarak, manevi danışmanlığın geçmişi köklü ve çeşitlilik gösteren bir geçmişe sahiptir. Bu alandaki geleneksel uygulamalar, toplumların ve bireylerin manevi ihtiyaçlarını karşılamak için hala değerli bir kaynak olabilir ve bu alandaki ilerlemeler, ruhsal ve duygusal sağlığı desteklemek için yeni yollar açabilir.

2.1 Manevi Danışmanlığın Tanımı

Manevi danışmanlığı temel anlamda, manevi danışmanın bireysel veya grup halinde danışanlarla görüşme yapmasına dayanan bir danışma yaklaşımı olarak tanımlamak mümkündür. Manevi danışmanlık, danışanın ihtiyaçlarına odaklanan ve danışma sürecinde danışanın inançları ile anlam dünyasını önemseyen bir danışma türüdür. Manevi rehberlik ise danışanları manevi boyutta bilgilendirmeye ve desteklemeye yönelik bir yaklaşıma dayanır. Rehberlik hizmeti, açık, planlı, bilgi ve beceri geliştirme odaklıdır ve çeşitli etkinliklerle sunulabilir. Hangi hizmetin kullanılacağı, danışmanın hedef kitlesi ve ihtiyaçlarına göre belirlenir. Örneğin, hastanelerde,

bağımlılıkla ilgili programlarda ve cezaevlerinde manevi danışmanlık ön planda olabilirken, gençlerin gelişimlerini yönlendirmeye yönelik hizmetler daha çok manevi rehberlik alanına girer (Düzgüner ve Ayten, 2020: 50).

Batı dünyası manevi danışmanlığı, "pastoral", "religious," ve "spiritual," gibi farklı terimlerle ifade etmektedir. "Pastoral" ve "religious" terimleri daha çok dini danışmanları temsil ederken, Türkçe'de ise "spiritual" teriminin karşılığı olan "manevi" kavramı tercih edilmektedir. "Spiritual" terimi ile manevi danışmanlığın sadece dini yönüyle ele alınmadığı, insanların psikolojik iyiliklerine de odaklanıldığı anlaşılmaktadır. Bu terimi çoğu zaman laik düşünceye sahip manevi danışmanlar tercih ederken "pastoral" terimini dini inanca dayalı bir manevi danışmanlığı benimseyenler tarafından kullanılır. Bir dinin takipçisi olan bireylere göre maneviyat kavramı, temel olarak yüce bir varlığa inanma ve ibadetlerle ilişkilendirilirken, herhangi bir dine inanmayan bir birey için maneviyat tanımı, transandantal bir varlıktan veya dinden bağımsız, bireyin iç dünyasıyla ilintili, dinler ötesi bir kavramsal yapıyı ifade eder (Baygeldi, 2018: 12).

Manevi danışmanlık kavramına dinler ötesi bir anlayışla yaklaşan Ok'un tanımı kapsayıcı bir niteliğe sahiptir. Bu tanıma göre manevi danışmanlık kavramı, dindar veya seküler fark etmeksizin, insanlar arasında aşkın bir boyutun varlığını kabul eden kişiler tarafından, sözlü veya sözsüz iletişim yöntemleri kullanarak, temel anlam ve sorunlarda zorluk yaşayan bireylere yönelik, ruh sağlığıyla ilgili meselelerle başa çıkmaya çalışan kişilere destek sağlama, engellilere veya yoksullukla mücadele edenlere yardım etme, iş bulma konusunda rehberlik veya kolaylık sağlama, bireylerin daha iyi büyümelerini ve gelişmelerini teşvik etme gibi alanlarda bakım hizmetleri sunma; evlilik sorunları, arkadaşlık problemleri gibi konularda uzlaşma sağlama gibi yardım etme etkinlikleri ve davranışları ifade etmektedir (Ok, 2015: 9-10). Ok'un manevi danışmanlık tanımı, seküler ve dini kavramlar arasındaki ayrımı geçersiz kılarak, tüm dinleri ve inanç sistemlerini içeren ve insanların manevi krizlerine tarafsız bir şekilde yaklaşan bir alana işaret eder. Bu tanım, yalnızca Hristiyanlık dini değil, tüm dinleri kucaklar ve dinlerin öğretilerine değer verir. Ayrıca, bireylerin dini veya dindar olmayan olmalarına bakılmaksızın manevi sorunlarını çözme amacını taşır. Bu, manevi danışmanlığın evrensel bir yaklaşım benimsediği ve her türlü manevi krize destek sağlamayı amaçladığı anlamına gelir.

Batı kaynaklarında kullanılan "pastoral" "religious," ve "spiritual" terimleriyle ifade edilen manevi danışmanlık alanı, özellikle "pastoral" kelimesi ile daha teolojik bir özellik taşır. "Pastoral" kelimesi, genellikle kır yaşamını, basit evleri ve huzurlu bir yaşam tarzını ifade etmekle birlikte, bazı bağlamlarda cemaat üyeleri, piskoposlar gibi dini liderleri de kapsayan anlamlar taşır. "Pastoral Care" kavramı ise, cemaatin liderleri veya dini otoriteler tarafından cemaat üyelerine sunulan manevi destek, yardım, tavsiye ve öğütler gibi anlamları içerir. Bu bağlamda, pastoral manevi danışmanlık, sadece bireylerin manevi ihtiyaçlarına odaklanmakla kalmaz, aynı zamanda bir cemaatin liderleri tarafından yönlendirilen ve cemaatin üyelerine sunulan dini rehberlik ve destekle ilgilidir. Bu tür manevi danışmanlık, özellikle dini topluluklarda sıkça görülen bir uygulamadır ve cemaatin ruhsal ihtiyaçlarına hizmet etmeyi amaçlar (Şirin, 2014: 33).

Hristiyanlık, Yahudilik ve İslâmiyet gibi büyük dinlerin tarihsel kökenlerinde, pastoral bakımın uygulamaları görülmektedir. Hz. İsa'nın yaşamı, bu yaklaşımın öncülerinden biri olarak kabul edilir. Hz. İsa, hastalara ve yoksullara ve büyük önem vermiş, çevresindeki insanlara şefkat ve sevgiyle yaklaşmıştır. İncil metinleri, öğüt, merhamet, teselli, yardım gibi pastoral süreçlerde sıkça kullanılan kavramlara atıf yapar ve bu değerleri vurgular. Tarihi süreç içinde, Hristiyan dünyasının pastoral bakımı kurumsallaştırdığı görülmektedir. Özellikle hasta, yoksul, çaresiz ve zayıf insanların acılarını hafifletmek, sıkıntılarını çözüm bulmak, geleceğe dair umut vermek ve zorluklarla başa çıkmalarına yardımcı olmak amacıyla bu süreç gelişmiştir. Hristiyan toplulukları, bu ilkelere dayalı olarak çeşitli yardım kuruluşları, hastaneler ve sosyal hizmetler oluşturmuşlardır. Bu kurumlar, pastoral bakımın pratikte nasıl hayata geçirilebileceğini gösteren örnekler sunar. Benzer şekilde, Yahudilik ve İslâmiyet de kendi inanç sistemleri içinde pastoral bakımın önemli bir rol oynamıştır. Bu dinlerin öğretileri, insanlara yardım etme, sevgi gösterme ve toplumsal dayanışmayı teşvik eder. Bu nedenle, pastoral bakımın tarihsel gelişimi, bu üç büyük dinin kültürel ve toplumsal bağlamında kök salmış ve insanların manevi ve fiziksel ihtiyaçlarına cevap veren önemli bir süreç haline gelmiştir (Bozkaya, 2023: 105-106).

Din kavramından bağımsız olarak ele alınan manevi kavramı, seküler bir bakış açısıyla birçok farklı tanıma sahiptir. Bu tanımlardan biri, maneviyatı üç boyutta ele alan bir perspektife işaret eder. Bunlardan birincisi, tanrı merkezli maneviyat kavramıdır. Bu boyutta maneviyat, teolojik düşünce ve pratiğin nedeni olarak kabul edilir. Geniş veya

dar bir şekilde Tanrı merkezli bir maneviyat tasavvur edilir. İkincisi, dünya merkezli maneviyat kavramıdır. Bu boyutta maneviyat, bir kişinin doğa veya ekoloji ile ilişkisini vurgular. İnsanın çevresiyle uyum içinde olması ve doğayla bütünleşmesi önemlidir. Üçüncüsü ise insan merkezli maneviyat kavramıdır. Bu boyutta maneviyat, insanın potansiyelini ve başarısını vurgular. İnsanın içsel büyümesi, kişisel gelişimi ve insanın kendi iç dünyasına odaklanması önem taşır. Bu üç boyutlu maneviyat anlayışı, maneviyatın dini sınırlardan bağımsız olarak çok çeşitli yaşam alanlarında ve inanç sistemlerinde değerli bir rol oynayabileceğini vurgular. Maneviyatın sadece dinle sınırlı olmadığını, aynı zamanda insanın yaşamının farklı yönlerini zenginleştiren ve derinleştiren bir kavram olduğunu gösterir (Hill vd., 2013: 93)

Maneviyat terimi uzun bir dönem boyunca genellikle din terimiyle neredeyse eş anlamlı olarak kullanılmıştır. Ancak, tarih boyunca din hem bireysel hem de kurumsal olarak daha geniş bir kapsamı içerirken, günümüzde bu kapsayıcı özellikten uzaklaştırılmaya çalışıldığı gözlemlenmektedir. Bu yeni yaklaşım, dinin daha sabit, ideolojik ve maddi bir yapıya sahip olduğu, dinamik yapısını yitirdiği şeklinde bir iddiayı dile getirmektedir. Ancak, yapılan araştırmalar, insanların çoğunluğunun hala dini inançları ve ibadetleri aktif bir şekilde sürdürdüklerini ve dini uygulamaları devam ettirdiklerini göstermektedir. Bu nedenle, din ve maneviyat arasındaki bu ayrımın her iki kavram için de olumsuz sonuçlara yol açabileceğini savunan araştırmacılar bulunmaktadır (Hill ve Pargament, 2015: 344-345).

Din ve maneviyat kavramları, yaşamın tüm evrelerinde sürekli bir gelişim sergilerken sosyal, kültürel, biyolojik, psikolojik, duygusal, bilişsel, ahlaki, değerler, kişilik, aşkınlık, huşu, hayranlık ve anlamlı bir yaşam gibi birçok ortak içeriğe sahiptirler. Pargament'e (2015: 377-378) göre, din ve maneviyat arasında bazı ayrıştırıcı noktalar bulunmaktadır. Bu ayrıştırmalar, dinin daha kurumsal bir yapıya sahip olduğu ve belirli inanç ve ritüellerle sınırlı bir formalizme dönüştüğü, maneviyatın ise daha bireysel ve anlam arayışına odaklı bir inanç sistemi olduğu şeklinde özetlenebilir. Ayrıca, dinin bazen insan potansiyelini sınırladığı, maneviyatın ise daha anlamlı ve duyarlı bir yaşamın ifadesi olduğu düşünülür. Ancak, din her daim hayatın farklı alanlarını etkilemiş, insan ilişkilerinden hukuka, ibadetten özel yaşama kadar geniş bir yelpazede işlevsel olmuştur. Son olarak, dinin iyi ve maneviyatın kötü olduğu yanlış bir anlayıştır ve bu görüş, yapılan birçok araştırmayı göz ardı etmektedir.

Din ve maneviyat kavramlarına dair yapılan tanımların ve karşılaştırmaların çoğunun Batı kaynaklı olması ve bu tanımların genellikle Hristiyanlık anlayışıyla sınırlı tutulması, din ve maneviyat tanımlarına etki etmiştir. Ancak, özellikle İslam perspektifinden bakıldığında, maneviyat ve dindarlık iç içe geçmiş yapılardır ve biri diğerini tamamlayıcı bir rol oynar. Maneviyat, İslam'ın merkezinde önemli bir fonksiyona sahiptir. Din ile maneviyat arasındaki bu iç içe geçmişlik göz önüne alındığında, maneviyatı dinden ayrı bir yapı olarak değerlendirmek zorlaşır. Zira sosyolojik ve psikolojik açıdan din ile maneviyat arasında önemli benzerlikler bulunur. Geleneksel dindarlık olarak kabul edilen inançlar ve deneyimler (dua, ibadetler, kutsal kitapları okuma) aynı zamanda bir bireyin kutsal arayışının bir yönü olarak görülebilir, bu da onları maneviyat kavramı içinde değerlendirmemizi gerektirir (Bozkaya, 2023: 110).

Tüm manevi deneyimlerin temeli genellikle geleneksel inançlara dayanır. Bu geleneksel dinler, insanların anlam arayışını ve kişisel deneyimlerini destekler. Dinin mensubu olan bireyler genellikle dini ve maneviyatı birbirinden ayırmazlar. Ancak, her din ve maneviyat biçimi bir bireyde farklı şekillerde anlam bulabilir ve uygulanabilir. Bu durum, birinin diğerine üstün olduğu anlamına gelmez veya birinin iyi veya kötü olduğu anlamına gelmez. Din ve maneviyatın bireyler için kişisel bir deneyim olduğu ve herkesin kendi anlamını bulabileceği bir alan olduğu ifade edilebilir (Ekşi, 2020: 5).

Manevi danışmanlık, tüm dinlerin öğretilerini kapsayan bir yaklaşım benimser, belirli bir dinin temsilcisi olmak yerine geniş bir perspektife odaklanır. Ancak, dini danışmanlık hizmeti, belirli bir dinin temsilcisi tarafından sunulan, o dinin öğretileri ve psikoloji yöntemlerini kullanarak insanların dini ve manevi sorunlarına çözüm bulmaya yönelik bir pratiktir. Batılı kültürlerde bu seküler ayırım yapılabildiği halde, çoğunluğu Müslüman olan ülkelerde bu yaklaşım farklı zorluklara yol açabilir. Bu perspektif, danışmanların yetenekleri, danışmada kullanılan materyalin dini veya dini olmaması, belirli bir dinin temel değerlerine bağlı olup olmaması, danışmanlığın teolojik temeli gibi yeni tartışmalara yol açabilir (Şirin, 2014: 45). Bu nedenle manevi danışmanlık alanında yapılan çalışmalarda bu tür kültürel ve dini farklılıkların dikkate alınması önemlidir.

Manevi danışmanlık hizmetleri, geniş bir hedef kitlesine yöneliktir. Bu hizmetler, başlangıçta hastaneler, engelliler, sosyal hizmet kurumları ve çocuk esirgeme kurumları ile hapisanelerdeki mahkûmlar için öncelikli olarak düşünülmüş olsa da, manevi danışmanlık hizmetlerinin sadece tedavi amacı taşımadığı, aynı zamanda önleyici bir rol üstlenebileceği önemli bir noktadır. Özellikle çocuklar ve gençler, önleme hizmetlerinin odak noktasında yer alır. İçinde bulunduğumuz dönemde bireysel ve toplumsal sorunların hızla arttığı göz önüne alındığında, önleyici hizmetlerin büyük bir öneme sahip olduğu anlaşılır. Sorunları kökten çözmek için kaynağa müdahale etmek her zaman etkili bir stratejidir (Söylev, 2016: 204).

Manevi danışmanlık, değerler ve yaşama ilişkin olumlu yaklaşımlarıyla bireylerin ruh sağlığına ve gelişimine önemli katkılarda bulunan bir alandır. Bu alan, sadece bireysel gelişimi değil, aynı zamanda kişilerarası ilişkileri de destekleyerek bireyin kimlik ve kişilik gelişimine ve toplumsal gelişime katkı sağlar. Manevi danışmanlar, danışmanlık hizmetlerini sunarken bireylerin hayatlarında önemli bir etkisi olan dini kaynaklardan faydalanmanın yanı sıra, psikolojiyle ilgili teorik bilgileri de dikkate almalı ve bu iki alanı bir arada kullanarak danışanlara daha etkili bir hizmet sunmalıdırlar (Koç, 2017: 206). Bu yaklaşım, manevi danışmanların hem dini hem de psikolojik bakış açılarına uygun bir şekilde çalışmalarını ve danışanlarına daha iyi rehberlik etmelerini sağlar.

İnsanlık tarihindeki yaratılış serüveni, insanı başıboş bırakmayarak ona rehberlik eden bir yol göstericiye ihtiyaç duyduğunu gösterir. Hayatın zorluklarıyla başa çıkmak, sorunlara çözüm bulmak her zaman insanların öncelikli hedefi olmuştur (Kars, 2023: 72-73). Bu noktada, Yüce Yaratıcı insanları vahiylerle desteklemiş ve peygamberler aracılığıyla rehberlik etmiştir. Peygamberler, sadece dini meselelerde değil, aynı zamanda manevi, düşünsel ve bilimsel alanlarda da insanların gelişimine katkıda bulunarak "iyi insanlar" yetiştirmeye çalışmışlardır. Vahiy, insanların fiziksel, sosyal ve psikolojik sorunlarına çözüm bulma konusunda önemli bir başvuru kaynağı olmuştur. Bu nedenle peygamberler, toplumlarını sadece dini değil, manevi ve insani anlamda da geliştirmek için çaba göstermişlerdir (Koç, 2020: 162).

İslam kültüründe danışmanlık hizmetleri, vahiy, peygamberlik, tasavvuf kültürü, ulema ve peygamberlik sonrası gerçekleştirilen irşat ve tebliğ hizmetleri bağlamında değerlendirilebilir. Vahiy, insanın kul olma ve insan olma durumunu anlama, insanın

zayıflıkları, hırsları ve yeteneklerini tanıma sürecine önemli katkılarda bulunur. İnsanlar, vahiy aracılığıyla yaratıcılarıyla iletişim kurarlar ve karşılaştıkları sorunlar karşısında vahyin rehberliğine başvururlar. Bu bağlamda vahiy, İslam kültüründe danışmanlık hizmetlerinin temel bir referans kaynağı olarak kabul edilir (Keskinoglu ve Ekşi, 2019: 334-335).

2.2 Manevi Danışmanlık ve Rehberliğin Tarihçesi

Savaşlar, kıtlık dönemleri, salgın hastalıklar, doğal felaketler gibi dünya genelinde insanlar için hem fiziksel hem de psikolojik olarak büyük tahribatlar yaratan felaketler, insanlar üzerinde aşılması zor travmatik etkiler bırakmıştır. İnsanlık, bu zorlu dönemlerde büyüme ve gelişme fırsatları bulmuştur. Bu tür zorluklar sırasında yeni icatlar, yeni düşünce biçimleri ve yeni kurumlar ortaya çıkmıştır (Bozkaya, 2023: 113).

Manevi danışmanlık, dünya genelindeki büyük krizlerin özellikle ikinci dünya savaşı gibi zorlu dönemlerin bir sonucu olarak ortaya çıkmış bir hizmet alanıdır. İlk başlarda din adamları tarafından yürütülen bir faaliyet olarak varlığını sürdüren manevi danışmanlık, özellikle savaşın neden olduğu büyük travmalar sonrasında kurumsal bir disiplin halini almaya başlamıştır (Ekşi ve Kaya, 2016: 83). Günümüzde ise akademik ve klinik bir alanda olgunlaşmaya devam etmektedir. Psikolojinin dini ve maneviyata mesafeli bir duruş sergilediği geçmiş dönemlerde, manevi danışmanlık disiplini gelişimini tam olarak sürdürememiş ve ikinci dünya savaşı sonrasındaki psikolojiye olan artan ilgi, bu alandaki büyümeyi hızlandırmıştır. Savaşa giden askerlere ve savaştan dönenlere, ayrıca ailelerine danışmanlık yapma görevleri, manevi danışmanlık alanının somut bir şekilde gelişmesine katkı sağlamıştır (Söylev, 2016: 47).

Psikoloji biliminin ABD'de kurumsallaşması, Amerikan Psikoloji Derneği (APA) gibi önemli kuruluşların ortaya çıkmasıyla başlamıştır. Bu kurumsal gelişme, din psikolojisi çalışmaları için de temel oluşturmuştur. Din psikolojisi çalışmalarının kurumsal anlamda başlangıcı, Amerikan Katolik Psikoloji Derneği (ACPA) tarafından 1946 yılında gerçekleştirilmiş ve 1970 yılına kadar bu çatı altında devam etmiştir. Daha sonra 1976 yılında kurulan "Din Psikolojisi" (Psychology of Religion) bu alandaki çalışmaların önemli bir merkezi haline gelmiştir. Ayrıca manevi danışmanlık alanında çalışan psikologların örgütlendiği "Transpersonel Psikoloji Derneği"

(Association for Transpersonal Psychology - ATP) dinle ilgili araştırmalara da yer vermektedir ve bu alandaki teorik ve ampirik alışmaları "Transpersonal Psychology" adlı dergide yayımlanmaktadır. Bu ereve, 1963 yılında kurulan "Amerikan Pastoral Danışmanlar Derneği" de manevi danışmanlık çalışmalarının bir ürünü olarak öne çıkmaktadır (Reuder, 1999: 91-92)

Manevi danışmanlığın modern bir uygulama olarak gelişimi, Almanya ve İngiltere başta olmak üzere Avrupa ve ABD'de benzer zaman dilimlerinde gerçekleşmiştir. Bu alanda faaliyet gösteren manevi danışmanların çoğunluğu Hristiyan kökenli olup, farklı kurumlarda insanlara sağlık, krizle başa çıkma, anlam arayışı gibi konularda destek sunmaktadır (Baygeldi, 2018: 9).

Günümüzde, manevi danışmanlık alanı dünya genelinde iş, eğitim, sağlık gibi birçok sektörde tanınmış ve etkin bir Şekilde uygulanmaktadır. Geçmişe göre, manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetleri artan bir önem kazanmıştır. Bu değişimin ana nedenlerinden biri, tüm dünyada insanların dini ve manevi ihtiyaçlarının artması ve mevcut kaynakların bireylerin manevi boşluğunu gidermekte yetersiz kalmasıdır (Söylev, 2014: 71)

2.3 Manevi Danışmanlık Kuramları

Maneviyat, sadece dini kavramlardan oluşmayan evrensel bir kavramdır ve insanın potansiyeliyle ilgilidir. Danışmanlık sürecinde, bireyin manevi değerlerini dikkate almak, danışmanlık sürecine olumlu katkılar sağlayabilir. Bu bağlamda, danışmanın, danışana tüm bu manevi unsurlara ve deneyimlere saygı duyduğunu hissettirmesi önemlidir. Manevi danışmanlık, diğer terapi tekniklerinde olduğu gibi, danışmanın gerekli danışmanlık becerilerine sahip olmasını gerektirir (Keskinoğlu ve Ekşi, 2019: 334-335). Bu becerilerin sistemli olarak ele alınması manevi danışmanlığın daha profesyonel bir meslek haline gelmesi için önemlidir. Bu kapsamda, bu becerileri sistematik olarak ele alan birçok kuram bulunmaktadır. Bunlardan, logoterapi, varoluşcu terapi, öyküsel terapi ve manevi danışmanlık tekniklerini ayrıntılı olarak içeren İHSAN modeli sırayla ele alınmıştır.

2.3.1 Logoterapi

Logoterapi, "logos" kelimesinden türetilmiş bir terimdir ve Yunanca'da "anlam" veya "neden" anlamına gelir. Viktor E. Frankl, logoterapiyi geliştirirken insanların yaşamlarının anlamını arama ihtiyacının temel bir insan özelliği olduğunu savunmuştur. Ona göre, insanlar anlamı buldukça daha mutlu, tatmin olmuş ve dirençli hale gelirler. Logoterapi, kişilere yaşamlarının anlamını keşfetmeleri ve bu anlamı yaşamlarına entegre etmeleri konusunda yardımcı olmayı amaçlar (Frank, 2021a: 104-105).

İnsanın yaşamda anlam kaybı ve boşluk hissi yaşamasının nedenlerini incelediğimizde, geleneklerin kaybolması ve evrensel değerlerin yitmesinin etkili olduğunu gözlemleyebiliriz. Ancak bu değerler ve gelenekler zaman içinde değişse de, insanın kendi özgün anlamını bulma kapasitesi devam eder. Bu nedenle, insanlara sadece geleneksel bilgileri aktarmak yerine, bireyin kendi anlamını keşfetmesine yardımcı olmalıyız. Anlamı bulamayan bir kişiye hoşgörülü yaklaşmak mümkün değildir ve bu, karşımızdaki kişinin kendi vicdanına inanma hakkını kabul etmekle ilgilidir, ne düşündüğü veya inandığı fark etmeksizin (Uzun, 2022: 69).

Logoterapiye göre, yaşamın kaçınılmaz üç acısı olarak acı, suçluluk duygusu ve ölüm tanımlanır ve bu acıların kişinin tutumuna bağlı olarak nasıl deneyimlendiğinin önemli olduğu vurgulanır. Acı, insanın kaderiyle yüzleştiği bir alan olarak görülebilir ve bu noktada insanın değişebilme yeteneği önemlidir. Ancak, insan acının anlamını anlamadan kaderiyle mücadele eder ve bu da kişi için zorlayıcı bir deneyim olabilir (Düşünceli, 2015: 15). İşte burada, inanç devreye girer; insan, anlamı sadece entelektüel bir bakış açısıyla değil, aynı zamanda Tanrı'ya olan güveniyle bulabilir (Frank, 2021b: 166). Eğer bir birey yaşamın anlamını sorguluyor ve varoluşsal bir boşluk yaşıyorsa, geleneksel psikoterapi yöntemleri tek başına yeterli olmayabilir; bu noktada logoterapi, daha faydalı bir seçenek haline gelir. Logoterapi, dinî inançları da dikkate alarak danışana bakış açısı ve sorumluluk tanır, böylece din ve psikoterapi arasında bir denge sağlar. Son olarak, her terapi yönteminin herkese aynı şekilde uygulanamayacağına ve terapistin her yöntemi mükemmel bir şekilde uygulayamayacağına dikkat çekilir. Danışana uygun yöntemi seçmek ve onun ihtiyaçlarına göre süreci şekillendirmek önemlidir, bu da logoterapi için geçerlidir ve uygulanan teknikler bireye göre değişkenlik göstererek kişinin ihtiyacına göre uyarlanmalıdır (Frank, 2021b: 185-186).

2.3.2 Varoluşçu Terapi

Varoluşçu psikoterapi, insanların yaşamlarında stres, kaygı ve varoluşsal düşüncelerle başa çıktığı bir yaklaşımdır. Özellikle büyük kayıpların (örneğin, eş veya yakın arkadaşın ölümü) kişisel anlamı üzerinde önemli etkileri olduğu vurgulanmıştır. Varoluşçu psikoterapi, dinamik terapilerden farklı bir bakış açısına sahiptir ve kişinin özgürlük, ölüm, yalıtım ve anlam gibi varoluşsal meselelerle başa çıkmasına odaklanır. Manevi danışmanlıkta varoluşçu psikoterapi, fenomenolojik bir anlama sürecini kullanarak insanlara düşünceyi ve algıyı daha net bir şekilde anlamalarında yardımcı olmayı hedefler. Bu yaklaşım, hayatta varoluşun anlamını sorgulamayı içeren bir felsefi arayışı temsil eder. Hem manevi danışmana hem de danışana, felsefi düşünceleri uygulama, dünyadaki yerlerini anlama, doğru ve gerçeğin ışığında sonuçları değerlendirme sorumluluğunu yükler. Varoluşçu psikoloji, bireyin kendi yaşamının anlamını, çabalarıyla bulması gerektiğini vurgular ve yaşamın anlamının kişisel varoluşun merkezinde olduğunu öne sürer. Bu yaklaşım, insanın kendi yaşamına aktif bir şekilde katılmasını teşvik eder ve her durumda anlam arayışının kişisel sorumluluk olduğunu ve anlamın her zaman bulunabileceğini savunur. Manevi danışmanlıkta varoluşçu psikoterapi, fenomenolojik bir anlama sürecini kullanarak insanlara düşünceyi ve algıyı daha net bir şekilde anlamalarında yardımcı olmayı hedefler. Bu yaklaşım, hayatta varoluşun anlamını sorgulamayı içeren bir felsefi arayışı temsil eder. Hem manevi danışmana hem de danışana, felsefi düşünceleri uygulama, dünyadaki yerlerini anlama, doğru ve gerçeğin ışığında sonuçları değerlendirme sorumluluğunu yükler. Varoluşçu psikoloji, bireyin kendi yaşamının anlamını, çabalarıyla bulması gerektiğini vurgular ve yaşamın anlamının kişisel varoluşun merkezinde olduğunu öne sürer. Bu yaklaşım, insanın kendi yaşamına aktif bir şekilde katılmasını teşvik eder ve her durumda anlam arayışının kişisel sorumluluk olduğunu ve anlamın her zaman bulunabileceğini savunur (Dilan ve Kayıklık, 2022: 50-53).

Manevi danışmanlıkta ölüm konusu bu kadar önemliyken diğer terapistlerin bu konuları ele almaktan kaçınmalarının nedeni, kendi varoluşsal kaygılarıyla yüzleşmekten kaçınmalarından kaynaklanır. Ancak, ölümlle yüzleşmek, insanların yaşamlarına daha fazla anlam katmalarına yardımcı olabilir. Varoluşçu terapi, geleneksel psikoloji kuramlarından farklı bir felsefi bakış açısına sahiptir ve daha fazla anlam oluşturmaya odaklanır (Uzun, 2022: 71).

2.3.3 Öyküsel Terapi

Öyküsel terapi anlayışına göre, bireyler yaşamlarında anlamı belirleyen öyküler oluştururlar ve bu öyküler, bireyler için kesin gerçeklere dönüşür. Dış dünyadaki etkili söylemler, kişiler tarafından benimsenir ve içselleştirilir. Öyküsel terapi, insanların bir durum karşısında hislerini ve davranışlarını belirleyen unsurun, kişinin bu durumu nasıl anladığı ve yorumladığı olduğunu ifade eder. Öyküsel terapi, danışmanlık sürecinde, insanların farkında olmadıkları kendiliklerini ve gerçekliklerini açığa çıkardığını varsayar ve bireyin farklı bakış açıları ve bağlamlarla görülmesini sağlar. Öyküsel terapi, kişisel yaşamları tanımlamak yerine özgün deneyimlere odaklanır ve insanların kendileri hakkında benzersiz öyküler oluşturmalarına yardımcı olur (Çelik, 2017: 37-39).

Öyküsel terapi, görüşmelerin temel amacının, anlatılan sorun öyküsünün gizli yönlerini keşfetmek olduğunu vurgular. Bu yaklaşımın temel ilkesi, insanların birden fazla öyküye sahip olduğudur ve bu öyküler aracılığıyla sorunlarını değerlendirebileceklerini savunur. Öyküsel terapi anlayışını benimseyen terapistler, terapötik mektuplar yazma, metaforlar kullanma, dışsallaştırma konuşmaları yapma ve alternatif öyküler oluşturma gibi yöntemleri kullanarak danışanların bakış açılarını değiştirir ve yeni deneyimlere olanak tanır. Bu yaklaşım, bireylerin toplumsal cinsiyet, ırk, sınıf, cinsellik ve yaş gibi kültürel etkenlerin etkilerini fark etmelerine yardımcı olur ve bu etkenlerin kişisel öykülerinde nasıl yansıdığını anlamalarını destekler. Ayrıca, öyküsel terapi, bireylerin toplum normlarına nasıl uyduğunu ve bu normların yaşamlarını nasıl etkilediğini göz önünde bulundurarak bireylerin yaşamlarını yeniden yapılandırmasına yardımcı olur. Bu yaklaşım, bireylerin kendi öykülerini oluştururken toplumsal etkilerin önemini vurgular ve kişinin kendi yaşamının yazarı ve oyuncusu olduğunu kabul eder (Madigan, 2016: 48-50).

Manevi danışmanlıkta kullanılan öyküsel terapi, danışanların manevi kaynaklı hikayeleri kullanarak yaşamlarındaki sorunları ele almayı amaçlar. Danışanın hikâyelere yönelik bakış açısı ve düşünceleri incelenir ve yanlış düşünceler olumlu düşüncelerle değiştirilir. Manevi içerikli hikâyelerin olumlu ve güçlü yönleri keşfedilir ve danışanın bu yönleri kendi yaşamına yansıtması teşvik edilir. Ayrıca, bu hikâyeler farklı inanç ve değerleri içerebilir, bu da danışanın kendi maneviyatını keşfetmesine yardımcı olur. Kıssalar da manevi danışmanlıkta kullanılabilir ve özellikle Hz. Muhammed ve diğer peygamberlerin kıssaları, danışanların anlam arayışlarında

yardımcı olabilir. Danışman, danışanın yaşamındaki anlamı tekrar oluşturmasına veya yeniden bulmasına yardımcı olmak için olumlu bir hikâye yapısı geliştirmeye odaklanır. Danışmanın destekleyici ve kabul edici bir tutum sergilemesi önemlidir, çünkü danışan tedirgin veya isteksiz olabilir. Danışman, manevi içerikli sorular sorma, hikâyeler kullanma ve manevi anlam taşıyan nesnelere oluşturma gibi yöntemlerle danışanı destekler (Uzun, 2022: 72).

2.3.4 İHSAN Modeli

Önceki başlıklarda manevi danışmanlıkta kullanılan bazı önemli teknikler ayrıntılı bir şekilde verilmiştir. Bunlara ek olarak, hem bu tekniklerin bazı özelliklerini içeren hem de İslam dinine ait önemli unsurları manevi danışmanlık uygulamalarına entegre eden İHSAN modeli de bu bölümde ayrı olarak incelenmiştir.

İHSAN modeli, dini danışmanlık uygulamalarını içeren bir yaklaşım olarak tasarlanmıştır. Bu model, batıda kullanılan dini danışmanlık teknikleri ile benzerlik göstermektedir, ancak İslam inancı ve kültürüne uyumlu bir şekilde şekillendirilmiştir. İhsan modelinde kullanılan dini teknikler, bilişsel davranışçı terapi tekniklerine benzerdir ve müdahalelere, özellikle ödev verme şeklinde, danışanlarla yapılan seanslar sırasında direkt bir yöntem olarak uygulanabilir. Hangi müdahalenin ne zaman kullanılacağı, danışanın probleminin türüne, danışanın beklentilerine, hedeflerine ve danışmanın oluşturduğu vaka formülasyonuna dayalı olarak belirlenir (Şirin, 2018: 168)

Yurtdışındaki dini danışmanlık çalışmalarında kutsal kitap okumaları, günah çıkarma, dua, cemaat çalışmaları gibi birçok dini yöntem kullanılmaktadır. Bu, dini danışmanlığın diğer türlerinden ayıran temel bir farklılıktır. Ancak önemli olan, dini danışmanlığın uygulandığı dinin inanç, kültür ve geleneklerinin, bu uygulamaların temelini oluşturarak diğer dini danışmanlık türlerinden ayırt edici bir faktör oluşturmasıdır. Bu nedenle, İslami bir zeminde uygulanacak dini danışmanlık uygulamalarının, İslam inancı ve gelenekleri ile uyumlu olması gereklidir. İHSAN modeli içinde kullanılacak dini müdahaleler, İslam inançlarına ve geleneklerine uyumlu bir şekilde tasarlanmıştır. Kur'an-ı Kerim ve Hz. Muhammed'in hadisleri gibi İslam'ın temel kaynakları bu müdahalelerin temelini oluşturur. Ayrıca, tasavvufi geleneğin İslam'ın mistik yorumu olarak kabul edilen unsurları da dikkate alınmış ve

dini danışmanlık uygulamalarına uygun şekilde adapte edilmiştir. Bu sayede İhsan modeli, İslam inancıyla uyumlu bir şekilde dini danışmanlık hizmeti sunmayı amaçlamaktadır (Şirin, 2018: 168-169).

İHSAN Modelinde İslam'da önemli yeri olan birçok unsur manevi danışmanlık tekniği olarak önerilmektedir. Bu teknikler, tövbe, zikir, tefekkür, imanın bütünleştirilmesi, nefis muhasebesi, dini tebliğ ve telkinler, olumlu dini başa çıkma becerileri, dini hikâye anlatma, dua, ibadetler ve cemaat çalışmalarıdır. Bu tekniklere ilişkin bilgiler ilerleyen paragraflarda sunulmuştur (Şirin, 2018: 169-171).

Tövbe, danışanın içsel durumundan kurtulma arzusunu güçlendirmek ve duygusal düşüncelerini ifade etmesine yardımcı olmak amacıyla kullanılan bir manevi danışmanlık tekniğidir. İslam inancına göre, tövbe Allah'ın kabul ettiği ve günahlardan vazgeçmeyi ifade eden bir eylemi simgeler. Bu teknik, kişinin içsel bir farkındalık geliştirmesini ve kendisine kararlılıkla bağlı kalarak günahlarından arınmasını teşvik eder. Dini bir bakış açısına sahip olanlar için bu, bir uyanış ve günahlardan arınma sürecini temsil eder, rahatsız edici duygulardan kurtulmayı amaçlar (Gül-Yıldırım, 2022: 62).

Zikir, kelime anlamıyla hatırlamak veya anmak anlamına gelir. Bu manevi teknik, kişinin her zaman Allah'ı anması ve çevresindeki her şeyde O'nun varlığını fark etmesi gerektiğini vurgular. Zikir, kişinin Allah'la sürekli birlikte olduğunu ve O'nu hatırlamanın bir bilinç hali olduğunu vurgular, böylece Allah'a yakınlık hissini artırır (Karlık, 2023: 137).

Tefekkür, düşünme eylemini ifade eder ve bu teknikte danışanın günlük hayatında ya da düzenli bir biçimde yapmakta olduğu eylemleri düşünmesi teşvik edilir. Danışana, bu düşünce sürecinde evrensel bilgelik ve Tanrı'nın hikmetini daha iyi anlama fırsatı verilir ve her yerde Allah'ın varlığını fark etme çabası öğretilir. Genel olarak, tefekkür, danışana sistematik dini düşünceyi öğretme amacını taşır (Keskinoglu ve Ekşi, 2019: 335-336).

İmanın bütünleştirilmesi, dini danışmanlığın temel hedefi olan danışanın inançlarını bir bütün olarak entegre etme sürecini ifade eder. Bu süreç başarılı olduğunda, inanç bütünlüğünün korunması, istenmeyen davranışlar, duygular ve düşüncelerin olumsuz etkilerinin azalmasına yol açar (Şirin, 2018: 170).

Nefis muhasebesi, danışanın sürekli olarak düşünce, duygu ve davranışlarını değerlendirdiği bir tekniktir. Bu süreç, İslami değerleri ve danışmanın belirlediği ilkelere uygun olmayan düşünce, duygu ve davranışlardan uzaklaşmayı ve alternatif dini düşünce, duygu ve davranışları benimsemeyi amaçlar (Gül-Yıldırım, 2022: 71-72).

Kur'an okumaları, dini danışmanlığın temel bir tekniğini oluşturur. Bu teknik, danışanın yanlış ve işlevsiz temel inançlarını, ara inançları ve otomatik düşünceleri düzelterek dini içerikli bilişsel sapmaları gidermeyi hedefler. Bireysel terapide kullanılan işlevsiz düşüncelerin yerine mantıklı alternatif düşüncelerin yerleştirilmesi amacıyla metaforlar ve bilişsel tartışmalar gibi tekniklerle uyumlu olarak Kur'an okumaları yapılır. Bu metinler, olumsuz inançların azaltılmasına ve olumlu inançların yerleştirilmesine yardımcı olacak hikâyeler, emirler, tavsiyeler ve açıklamalar içerir. Danışanın dini inançlara sahip olması ve Kur'an'ın yaratıcının sözü olduğuna inanması, bu tekniğin etkili bir şekilde kullanılmasına katkı sağlar (Keskinoglu ve Ekşi, 2019: 338-339).

Olumsuz dini inanç ve tutumların tartışılması ve dini bilgi verilmesi adlı teknik, danışanın olumsuz dini inançlarını ve tutumlarını ele almayı ve bu inançları daha sağlıklı ve işlevsel dini inançlarla değiştirmeyi amaçlayan bir dini danışmanlık tekniğidir. Bu yöntem, bireysel tartışma, akılcı olmayan inançları etkisizleştirme, karşıt düşünce geliştirme, yeniden değerlendirme çalışmaları ve bilişsel yeniden yapılandırma gibi bilişsel terapi teknikleri ile benzerlik gösterir. Danışanın olumsuz dini inançlarının temelinde dini bilgi eksikliği veya olumsuz dini deneyimler bulunuyorsa, bu teknik dini bilgi sağlama ve pozitif bir yaklaşımla olumsuz inançların değiştirilmesi üzerine odaklanır (Gül-Yıldırım, 2022: 77-79).

Olumlu dini başa çıkma becerilerinin güçlendirilmesi adlı teknik, danışanın yaşadığı zorluklar ve stresli durumlarla başa çıkma yeteneklerini geliştirmeyi amaçlayan bir dini danışmanlık tekniğidir. Bu yöntem, danışana dini kaynaklardan ilham alarak ve dini inançları kullanarak stresle ve zorluklarla başa çıkma stratejileri geliştirmesinde yardımcı olmayı hedefler. Danışanın dini inançlarına dayalı olarak olaylara daha olumlu ve yapıcı bir şekilde yaklaşmasını teşvik eder. Bu teknik, kişinin dini kaynaklardan güç alarak olumlu bir başa çıkma mekanizması geliştirmesine odaklanır (Şirin, 2018: 171).

Dini hikâye anlatma tekniği, dini danışmanlık pratiğinin önemli bir bileşenidir. Bu yöntem, danışanın dini hikâyeler aracılığıyla dini inançlarına daha derin bir anlam katmasına ve kişisel gelişimine katkıda bulunmasına yardımcı olmayı amaçlar. Danışman, danışanın yaşadığı zorlukları veya sorunları dini hikâyelerle ilişkilendirerek, bu hikayelerin içerdiği öğretileri ve metaforları kullanarak danışana rehberlik eder. Bu, bilişsel terapidaki metafor kullanımına benzer bir yaklaşımı içerir ve dini inançların günlük yaşamla nasıl ilişkilendirilebileceğini gösterir. Bu yöntem, danışanın dinî kaynaklardan ilham alarak kişisel büyüme ve anlam arayışına katkıda bulunur (Gül-Yıldırım, 2022: 79-80).

Dua pratiği, dini danışmanlık sürecinde önemli bir yer tutar ve bir bireyin en kişisel ve içten ibadet biçimlerinden birini temsil eder. Dini ibadetlerin özünde dua bulunur. Danışanın samimi bir şekilde dua etmesi, dini inanç ve bağlılığının bir yansımasıdır. Bu nedenle, danışman danışanın bu özel ibadet biçimini teşvik etmeli ve onu dua etmeye yönlendirmelidir. Dua, kişinin yaratıcıyla en derin ve özel bir şekilde iletişim kurmasına yardımcı olur ve dini bütünlüğün bir göstergesi olarak kabul edilir. Danışman, danışanın dini inançlarını ve duygusal ihtiyaçlarını anlayarak, dua pratiğinin danışanın yaşamındaki rolünü anlamasına yardımcı olur. Bu, danışanın duygusal destek ve manevi güç bulmasına katkıda bulunabilir (Karaca ve Acar, 2019: 271-272).

Dini tebliğ ve telkin, dini danışmanlık pratiği içinde sıkça kullanılan bir tekniktir. Bu yöntem, danışanın dini inançlarına uygun olarak dini öğretileri aktarmayı ve telkinde bulunmayı amaçlar. Danışmanlar, danışanın sürekli olarak dini öğretileri ve inançları hatırlamasını teşvik etmek için bu tekniği kullanır. Bu yöntem, diğer birçok danışmanlık tekniğiyle bir arada kullanılabilir ve danışanın dini değerlerini güçlendirmeye katkı sağlayabilir (Gül-Yıldırım, 2022: 76-77).

İbadet, dinlerin temel bir parçası olarak inananlar için büyük bir öneme sahiptir. İslam dininde de Müslümanlar için çeşitli ibadetler öngörülmüştür. Bu ibadetler, kişinin kendine disiplin ve özdenetim kazandırmasını amaçlar ve Allah'ın emirlerini yerine getirme pratiği olarak kabul edilir. Oruç, namaz, zekât gibi ibadetler, Müslümanlar için hem manevi bir bağlantı kurma hem de olumlu etkiler yaratma potansiyeline sahiptir. Bir Müslümanın, bu ibadetleri istekle ve düzenli bir şekilde yerine getirmesi, dini bağlılığının bir göstergesi olarak kabul edilir. Dini danışmanlar, danışanlarını bu ibadetler konusunda destekler, bilgilendirir ve öğretici bir yaklaşımla rehberlik ederler.

Bu, danışanların dini yaşamlarını daha derinlemesine anlamalarına ve uygulamalarına yardımcı olabilir (Keskinoglu ve Ekşi, 2019: 336-337)

Cemaat çalışmaları, grup ve topluluk etkileşimini içeren bir ibadet pratiğini ifade eder. İnsanlar genellikle grup halinde ibadet etmeye teşvik edilir ve bazı ibadetler, örneğin zekât ve sadaka gibi, bireysel olarak değil gruplar aracılığıyla gerçekleştirilir. Bu nedenle, dini bağlamda sorunlar yaşayan bir bireyin olumsuz duygu, düşünce ve davranışlarının düzeltilmesi için cemaat çalışmalarına yönlendirilmesi önemlidir. Örneğin, obsesif-kompulsif bozukluğa sahip bir bireyin, başladığı bir işi tamamlama veya düzenli olarak cemaatte namaz kılma gibi eylemlere yönlendirilmesi, tedavi sürecine katkı sağlayabilir ve olumlu etkiler yaratabilir. Bu tür grup deneyimleri, dini ve manevi bağlamda kişinin gelişimine katkıda bulunabilir (Şirin, 2018: 171).

2.4 Manevi Danışmanlığın Uygulama Alanları

Manevi danışmanlık ve rehberliğin toplumun birçok alanında uygulandığı görülmekle birlikte genel olarak hastaneler, cezaevleri, acil manevi danışmanlık, askeri manevi danışmanlık, hospis ve palyatif rehberliği, huzurevleri, sosyal hizmet kurumları olmak üzere yedi alanda yoğunlaştığı ifade edilebilir.

2.4.1 Hastaneler

Hastaneler manevi danışmanlık hizmetlerinin en yaygın olarak uygulandığı alanların başında gelmektedirler. Hastanelerde, hastanın tedavisi devam ederken doktorun ve hastayla ilgilenen diğer sağlık personelinin odak noktası hastanın fiziksel tedavisidir, bu nedenle manevi danışmanın rolü önemlidir; çünkü onun öncelikli hedefi hastanın duygusal ve duyuşal ihtiyaçlarına odaklanmaktadır. Hastane manevi danışmanlığının öne çıkan bir özelliğı, hastanın ölüm riskinin manevi danışmanlık hizmeti verilen diğer kurumlara göre daha yüksek olmasıdır (Şentürk ve Korkmaz-Çetin, 2020: 376). Hastanelerde görev yapan manevi danışmanların hastayla ilişkisini çok dikkatli kurması gerekmektedir. Çünkü manevi danışmanın hastaya gereğinden fazla umut vermesi halinde bu durum hem hastayı hem de yaşanacak olumsuzluklar karşısından hasta yakınlarını ve dolayısıyla personeli de olumsuz etkileyebilir. Herhangi bir kronik rahatsızlık sahibi olan hastalarda bu hastalıkla barışık bir şekilde yaşamayı öğrenmeleri konusunda yardımcı etmekte manevi danışmanın sorumluluğundadır

(Özkan, 2019: 253). Hastanın ölüm olgusunu anlamlandırmasına rehberlik etmek için manevi ve dini başa çıkma tekniklerini kullanan manevi danışmanın, hastane ortamında görev yaparken dikkate alması gereken zorluklar arasında iletişim dinamikleri, mahremiyet sorunları ve hastane personeli ile koordinasyon yer almaktadır. Enfeksiyon riskine karşı hijyenik önlemlere ve koruyucu giysilere özen gösterilmesi gereken bu ortamda, manevi danışmanın hastaların manevi desteğe ihtiyaç duyduğunu anlaması ve bu desteği etkili bir şekilde sağlaması kritik bir öneme sahiptir. Bu bağlamda, hastane manevi danışmanlığı, diğer kurumlardan farklı zorluklar içeren ve hastaların duygusal ve manevi ihtiyaçlarını karşılamak adına kritik bir rehberlik rolü oynayan bir hizmettir (Kanca-Koç, 2022: 412).

2.4.2 Cezaevleri

Cezaevleri, insanlık tarihinde suç ve suçlu sorununa çözüm bulma amacı güderek ortaya çıkmış, mahkûmları ıslah etme hedefiyle kurulan kurumlardır. Bu kurumlar, suçluların cezalarını çektikleri ve toplum düzenini bozan kişilerin ıslah edilerek tekrar toplumsal yaşama uyum sağlamalarına yardımcı olma amacını taşımaktadır. Suçun azaltılması, sadece idari düzenlemelerin ve adli güçlerin kullanılmasıyla değil, aynı zamanda mahkûmların rehabilitasyonu ve topluma yeniden adaptasyonu sürecinin etkin ve verimli bir şekilde yönetilmesiyle mümkündür (Işıқтаş, 2013: 627). Cezaevlerinin, psikolojik ve toplumsal etkileri göz önüne alındığında, mahkûmlara eğitim, manevi danışmanlık ve rehberlik, din hizmetleri gibi desteklerin sağlanması, cezaevi şartlarına uyum, rehabilitasyon ve topluma uyum süreçlerinde önemli bir rol oynamaktadır. Manevi danışmanlık ve rehberlik, mahkûmların moral bulmalarına, suçluluk duygularından kurtulmalarına, kurallara uygun yaşamayı öğrenmelerine ve topluma uyum sağlamalarına yardımcı olarak cezaevinden çıktıktan sonra olumlu bir adaptasyon sürecine katkı sağlamaktadır (Aşlamacı ve Yılmaz, 2019: 18).

2.4.3 Acil Manevi Danışmanlık

Acil manevi danışmanlık, olağanüstü durumlar veya kriz anlarında bireylere, topluluklara veya kuruluşlara ruhsal ve manevi destek sağlamak amacıyla gerçekleştirilen hizmettir. Bu tür danışmanlık, felaketler, kaza, travmatik olaylar, doğal afetler veya diğer acil durumlarla başa çıkmak için gereken duygusal ve manevi

destek konusunda uzmanlaşmış profesyoneller tarafından verilir (Aşlamacı ve Yılmaz, 2019: 53). Acil manevi danışmanlar, kriz anında insanların duygusal zorluklarını anlamak ve bu zorluklarla baş etmelerine yardımcı olmak için eğitim almış profesyonellerdir. Bu danışmanlar, bireylerin yaşadıkları travmatik olaylarla başa çıkabilmeleri, duygusal iyileşme süreçlerini desteklemek ve toplulukları güçlendirmek için çeşitli teknik ve stratejilere sahiptirler (Aşlamacı ve Yılmaz, 2019: 54).

2.4.4 Askeri Manevi Danışmanlık

Askeri manevi danışmanlık ve rehberlik, askeri personelin ruhsal ve manevi ihtiyaçlarına destek olmayı hedefleyen bir hizmet alanını ifade etmektedir. Bu tür rehberlik ve danışmanlık, askeri personelin moralini, dayanıklılığını ve psikolojik sağlığını güçlendirmeyi amaçlamaktadır. Zorlu görevler, uzun ayrılıklar ve stresli durumlar gibi etkenlerin askerlerin moralini olumsuz etkilemesine karşı destek sunmayı amaçlamaktadır. Kriz müdahalesi alanında, savaş bölgeleri veya acil durumlara karşılaşılan askeri personelin duygusal destek alarak, travmatik olayların etkilerini azaltmaya yönelik çaba gösterir (Demir, 2023: 47). Aile destek hizmetleri açısından, askerlerin aileleriyle ilişkilerini güçlendirmeye odaklanır ve ailelere, askeri personelin görevleri nedeniyle yaşadıkları zorluklar konusunda bilgi ve yardım sağlar. Psikolojik sağlık hizmetleri açısından, askeri personelin psikolojik sağlık sorunlarına yönelik rehberlik ve destek sunmayı amaçlar. Ruhbanlık hizmetleri kapsamında ise, personelin dini ihtiyaçlarını karşılamak adına ruhbanlık hizmetleri sunulabilir ve askerlere ibadet, dua ve diğer dini uygulamalara katılım konusunda rehberlik sağlar. Bu hizmetler, askeri personelin genel iyi oluşunu destekleyerek, güçlü bir moral ve direnç oluşturmayı hedefler (Ekşi, 2020: 287).

2.4.5 Hospis ve Palyatif Rehberliği

Hospis ve palyatif rehberlik, yaşamın son dönemindeki hastaların ve ailelerinin fiziksel, duygusal, sosyal ve manevi ihtiyaçlarına odaklanan bir destek hizmetini ifade eder. Hospis ve palyatif bakım, genellikle terminal hastalıklarla mücadele eden bireylere yönelik sunulan bir tür bakımdır. Temel amaç, hastaların yaşamlarının son anlarını mümkün olan en iyi şekilde geçirmelerini sağlamaktır (Karakaya, 2020: 9-10).

Hospis bakımı, hastanın konforunu ve yaşam kalitesini artırmayı hedefler. Ağrı ve semptomların kontrolü, hastanın rahatlığı için ön plandadır. Bu süreçte, sağlık profesyonelleri, hasta ve ailesiyle yakın bir işbirliği içinde çalışarak bireye özgü bir bakım planı oluştururlar. Bu plan, hastanın tercihleri, değerleri ve manevi ihtiyaçlarına odaklanır (Çölgeçen ve Güney-Aslan, 2022: 138). Palyatif rehberlik ise, hastaların ve ailelerinin duygusal ve manevi destek ihtiyaçlarına odaklanır. Bu, hasta ve ailesinin yaşam sonu sürecindeki zorluklarla baş etmelerine yardımcı olmayı amaçlar. Palyatif rehberler, hastaların ve ailelerinin duygusal yüklerini azaltmak, yaşamın anlamını ve değerini keşfetmelerine destek olmak için çalışırlar (Işıkhan, 2016: 102).

Hospis ve palyatif rehberlik, bir multidisipliner ekip yaklaşımını benimser. Doktorlar, hemşireler, manevi danışmanlar gibi çeşitli uzmanlar, hastanın bütünsel ihtiyaçlarını karşılamak için bir araya gelirler. Hastaların ve ailelerinin karar verme süreçlerinde aktif bir rol almalarını teşvik ederler. Bu hizmet, hastanın ve ailesinin yaşam sonu sürecini anlamalarına, kabullenmelerine ve bu süreçte birbirleriyle iletişim kurmalarına yardımcı olur. Aynı zamanda, ölüm ve yas süreçleriyle baş etme konusunda destek sağlayarak, bireyin insan haklarına saygı gösterir. Hospis ve palyatif rehberlik, yaşamın son döneminde bireylere saygılı, anlayışlı ve bütünlük odaklı bir yaklaşım sunar (Yakar vd., 2021: 138).

2.4.6 Huzurevleri

Huzurevlerinde yaşayan yaşlı bireylerin beslenme ve barınma ihtiyaçlarının karşılanmasının yanında, huzurlu, sağlıklı ve güvenli bir ortamda yaşayabilmelerini sağlamak amacıyla temel hizmetlerin yanında çeşitli ek hizmetlerde verilmektedir. Bu kapsamda, yaşlıların mevcut becerilerinin korunmasını ve gelişimini destekleme, bedensel ve zihinsel gerilemeler karşısında uyum sağlama becerilerinde destek olma, yaşlıların karşılaştığı kayıplarla başa çıkmalarına yardımcı olma gibi görevler ön plandadır (Göküş ve Yılmaz, 2022: 569). Aynı zamanda, yaşlı bireylerin bildikleri veya alıştıkları ortamdan uzaklaşma süreçleriyle başa çıkabilmeleri için psikolojik ya da manevi danışmanlık hizmetleri de sunulmaktadır. Huzurevlerindeki manevi danışmanlar, yaşlıların duygusal ihtiyaçlarını anlamak ve onlara destek olmak adına bireysel görüşmeler düzenlerler. Bu görüşmelerde, yaşlı bireylerin geçmiş yaşamları, değerleri, inançları ve ruhsal ihtiyaçları konuşularak onlarla güçlü bir bağ kurulur.

Ayrıca, yaşlı bireylerin yaşam sonu süreçlerine ve ölümle ilgili duygusal konulara odaklanarak, onların bu zorlu süreçleri daha sağlıklı bir şekilde yönetmelerine yardımcı olurlar (Göküş ve Yılmaz, 2022: 570). Manevi danışmanlar aynı zamanda, yaşlı bireylerin aileleriyle iletişim kurarak, ailelere de danışmanlık hizmetleri sunarlar. Bu süreçte, yaşlı bireylerin yaşamlarına anlam katmalarına, geçmişle barışmalarına ve yaşamın son dönemlerini huzurlu bir şekilde geçirmelerine destek olma amacı güdülür. Huzurevlerinde sunulan manevi danışmanlık hizmetleri, bireyin bütünsel ihtiyaçlarına odaklanarak ruhsal sağlığını güçlendirmeyi ve anlam dolu bir yaşam sürmesine katkıda bulunmayı amaçlar (Göküş ve Yılmaz, 2022: 571).

2.4.7 Sosyal Hizmet Kurumları

Sosyal hizmetin odaklandığı alan, toplumda olumsuz şartlardan etkilenmiş ve dezavantajlı konumda bulunan birey ve gruplardır. Korunmaya muhtaç çocuklar, bakıma ihtiyaç duyanlar, engelliler, ihtiyaç sahipleri gibi kesimler, sosyal hizmetin hedef kitlesini oluşturur. Sosyal hizmet, bu bireylere toplumda uyumlu, verimli ve huzurlu bir yaşam sunma amacını taşır. Hızla değişen toplumsal yapıyla birlikte çeşitli sorunları aşabilmek adına çok boyutlu sosyal hizmet uygulamalarına ihtiyaç duymaktadır (Coşkunsever, 2016: 180). Manevi boyutu temel alan sosyal hizmetler, sadece sosyal ve çevresel şartlardan kaynaklanan dini ihtiyaç ve sorunları ele almamakla kalmaz, aynı zamanda dini içerik taşımayan konularda yaşanan problemlere de etkili bir şekilde müdahale eder. Zorluklar karşısında bireylere rehberlik eden dinin, sosyal hizmet gruplarındaki dezavantajlı bireylerin olumsuz duygu, düşünce ve davranışlarına karşı bir kılavuz olması doğaldır (Coşkunsever, 2016: 181). Sosyal hizmet uzmanlarının yoğun iş temposu ve belge yönetimiyle geçen zamanları, aile ve bireysel danışmanlıkların eksik kalmasına neden olabilir. Bu noktada, manevi danışmanların desteği kaçınılmaz bir ihtiyaçtır (Coşkunsever, 2016: 182). Sosyal hizmet, bireyin ve toplumun etkinliklerini bütünsel olarak anlamak ve çok boyutlu bir bilgiye ulaşmak adına disiplinlerarası bir bakış açısıyla değerlendirilmelidir. Ergenlik dönemi, insan hayatının en karmaşık ve zorlu geçiş dönemidir. Bu süreçte gençler, kimlik bunalımı, dini şüpheler gibi çeşitli sorunlarla karşılaşabilirler. Yapılan araştırmalar, ergenlerin problemlerinin meslek, eğitim, ilişkiler, ahlak ve din gibi birçok alanda yoğunlaştığını göstermektedir. Bu noktada, gençlerin rehberlik ve manevi danışmanlığa ihtiyacı kaçınılmazdır. Sosyal

hizmet kurumlarında manevi danışmanlık ve rehberlik, bireylerin maddi ve manevi sosyal bilinçlenmelerine rehberlik etme amacını taşır. Manevi ve sosyal aktiviteleri içeren eğitim hizmetlerini kapsayan bu yaklaşım, bireyin sosyal uyumuna katkıda bulunmaya çalışır (Coşkunsever, 2016: 183). Manevi danışmanlık ve rehberlik, aşkın bir boyutu kabul eden bireyler tarafından yürütülen, kaygıyla baş etme sürecine yardımcı olmayı amaçlayan bir yardım etme etkinliğidir. Sonuç olarak, sosyal hizmet kurumlarında manevi danışmanlık, bireylerin manevi ve sosyal ihtiyaçlarını ele alarak onlara rehberlik etme amacını taşır. Bu yaklaşım, sosyal hizmet uzmanlarının yüksek iş yükleri ve zaman sınırlamalarıyla başa çıkmasına yardımcı olabilir, ayrıca bireylere daha etkili ve bütüncül bir destek sağlamayı hedefler (Coşkunsever, 2016: 184).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BELÇİKA'DA MANEVİ REHBERLİK VE DANIŞMANLIK UYGULAMALARI

3.1 Belçika Hakkında Genel Bilgiler

Belçika, yaklaşık 200 yıl önce bağımsızlığını kazanmış bir Batı Avrupa ülkesidir. Belçika tarihi boyunca birçok farklı yönetim altında kalmıştır, özellikle Roma ve Germen yönetimlerinin etkisi sonucunda günümüzde Fransızca ve Felemenkçe konuşulan bölgelerin sınırları şekillenmiştir (Hooghe, 2022: 3).

Belçika, federal bir yapıya sahiptir ve bu yapı topluluklar, bölgeler ve eyaletlerden oluşur. Ülkede üç topluluk bulunmaktadır: Fransız Topluluğu, Flaman Topluluğu ve Alman Topluluğu. Bölgeler ise Valon Bölgesi, Flaman Bölgesi ve Başkent Brüksel Bölgesi'dir. Ayrıca Valon Bölgesi ve Flaman Bölgesi'nde toplam on eyalet bulunmaktadır. Her topluluk ve bölgenin kendi yasama ve yürütme organları vardır ve bu organlar anayasa tarafından belirlenmiştir (Toharudin, 2010: 28-31). Son yıllarda, bölgelerin ve toplulukların yetki alanları genişlemiştir. Belçika, resmi diller açısından üç topluluğa ayrılmıştır. Bunlar Fransızca konuşulan Valon Topluluğu, Felemenkçe konuşulan Flaman Topluluğu ve Almanca konuşulan Alman Topluluğu'dur. Başkent Brüksel Bölgesi ise Fransızca ve Felemenkçe olmak üzere iki resmi dile sahiptir (Onur, 2023: 7-8).

Belçika'da eğitimle ilgili işler 1988 yılından itibaren topluluklar tarafından yürütülmektedir. Bu topluluklar, Valon, Flaman ve Alman Toplulukları olarak adlandırılır ve kendi eğitim bakanlıklarını bünyelerinde bulundurlar. Her topluluk, eğitim konusunda belirgin farklılıklar olmamasına rağmen bazı ayrıntılarda farklılık gösterir. Federal Hükümet ise öğretmenlerin emeklilik işlemleri, zorunlu eğitimin başlangıç ve bitiş tarihi ile diplomaların asgari koşullarını belirleme gibi konularda yetkilidir. Belçika eğitim sisteminde, her topluluk kendi resmi dilinde eğitim verir (Aydın, 1999: 2). Bu nedenle Valon Topluluğu'nda eğitim Fransızca olarak yapılırken, Flaman Topluluğu'nda Flamanca ve Alman Topluluğu'nda Almanca kullanılır. Tek istisna, başkent Brüksel'dir. Brüksel'de hem Fransızca hem de Flamanca eğitim veren okullar bulunmaktadır (Ekmekçi, 2016: 7).

Belçika'da eğitim sistemi her ülkede olduğu gibi farklı düzeylerden oluşmaktadır. Anaokulu eğitiminden üniversite seviyesine kadar geniş bir yelpaze eğitim hizmetleri verilmektedir. Belçika'daki temel eğitim düzeyleri ve bu düzeylere ait genel özellikler Tablo 3.1'de sunulmuştur.

Tablo 3.1: Belçika'daki Temel Eğitim Düzeylerine İlişkin Genel Bilgiler

Eğitim Düzeyi	Genel Özellikler
Anaokulu (Maternelle/Kleuterklas)	Belçika'da çocuklar genellikle 2.5 ila 3 yaşları arasında anaokuluna başlarlar. Anaokulu eğitimi resmi eğitim sisteminin bir parçası değildir, ancak birçok çocuk bu yaşta okula gitmeye başlar.
İlköğretim (Primaire/Lager Onderwijs)	İlköğretim, Belçika'da 6 ila 12 yaş arasındaki çocuklar için zorunlu bir aşamadır. İlköğretim, temel becerileri ve bilgileri kazandırmayı amaçlar.
Ortaöğretim (Secondaire/Secondair Onderwijs)	Ortaöğretim, 12 ila 18 yaş arasındaki öğrencilere yöneliktir. Bu aşamada öğrenciler daha fazla özelleşmiş dersler alır ve sonunda bir diploma veya sertifika alırlar. Belçika'da oryantasyon eğitimi önemlidir ve öğrenciler hangi tür liseye veya teknik okula devam edeceklerine karar verirler.
Yükseköğretim (Enseignement Supérieur/Hoger Onderwijs)	Belçika'da yükseköğretim çok çeşitlidir ve öğrencilere lisans, yüksek lisans veya doktora dereceleri için farklı seçenekler sunar. Ülkede birçok üniversite, yüksekokul ve meslek okulu bulunmaktadır. Yükseköğretim kurumları hem Fransızca hem de Felemenkçe olarak eğitim verirler.

Kaynak: Merckx vd., 2019: 1

Tablo 3.1'de görüldüğü üzere, Belçika eğitim sistemi, anaokulu (maternelle/kleuterklas), ilköğretim (primaire/lager onderwijs), ortaöğretim (secondaire/secondair onderwijs) ve Yükseköğretim (Enseignement Supérieur/Hoger Onderwijs) olmak üzere dört düzeyden oluşmaktadır (Merckx vd., 2019: 1).

Belçika'daki tüm okullar kendi müfredatlarını, değerlendirmelerini ve öz-değerlendirmelerini geliştirmekte özgürdürler. Okullar finansman ve yönetim açısından, topluluk yetkilileri tarafından yönetilen kamu finansmanlı eğitim kurumları, diğer kamu yönetim düzeyleri tarafından yönetilen, yardım edilen özel ve resmi eğitim kurumları ve yardım edilmeyen (tamamen özel) eğitim kurumları olmak üzere üçe ayrılmaktadır (OECD, 2017: 4).

Belçika'daki eğitim sistemi, topluluklar arasında ve bölge bazında belirli farklılıklar taşır. Bu farklılıklar, eğitim politikaları, müfredatlar ve sınav sistemlerinde görülebilir. Örneğin, Flaman topluluğu genellikle daha katı bir eğitim sistemi benimserken, Valon topluluğu daha esnek bir yaklaşım izleyebilir. Belçika'da eğitim sistemi çocukların eğitimine önem verir ve genellikle yüksek kaliteli bir eğitim sunar. Ayrıca, ülke uluslararası öğrenci değişim programlarına ve yabancı öğrencilere kapılarını açar (Geyer, 2009: 1-3).

Sonuç olarak, Belçika'daki eğitim sistemi karmaşık bir yapıya sahip olsa da, çeşitli toplulukların kültürel ve dil farklılıklarını yansıtan bir şekilde işler. Bu sistemin temel özellikleri arasında zorunlu eğitim, çok dilli bir yaklaşım ve yükseköğretimde çeşitlilik yer alır. Belçika, eğitimde çeşitliliği ve farklılıkları kucaklayan bir ülke olarak önemli bir rol oynamaktadır.

Belçika'da manevi danışmanlıkla ilgili eğitim sisteminden sonra ele alınması gereken bir başka sistem ise adalet sistemidir. Belçika'da adalet sistemi altında yargılama işlemlerini gerçekleştiren hukuki sistem ve yargılama sonucunda alınan cezaların tatbik edilmesini sağlayan cezaevleri sistemi bulunmaktadır. Adalet sisteminin manevi danışmanlık kısmını ilgilendiren bölümü ise cezaevleri sistemidir.

Belçika'da toplam 38 hapisane bulunmakta olup, bu hapisaneler farklı tiplerde ve yönetim altında faaliyet göstermektedir. Hapisane yönetimi, Ceza İnfaz Kurumları Genel Müdürlüğü tarafından yürütülmekte olup, temel amaçları cezaları doğru, güvenli ve insanca uygulamak ile mahkûmları topluma hızlı bir şekilde yeniden entegre etmeye yardımcı olmaktır. Adalet Federal Hizmeti, cezaların çeşitlendirilmesine odaklanarak mahkûm profillerine daha uygun ve etkili bir tutuklama ortamı sağlamak için yatırımlarını artırmaktadır. Hapisaneler genellikle "gözaltı evleri" ve "ceza evleri" olarak adlandırılır; gözaltı evleri henüz mahkûm edilmemiş kişilere yöneliktir, ceza evleri ise mahkûm edilenlere hizmet verir. Klasik

hapishaneler, kapalı ve açık hapishane tipleri olmak üzere çeşitlenirken, küçük ölçekli tutuklama tesisleri olan tutukevleri ve geçiş evleri, mahkûmların aktif bir şekilde rehabilitasyonunu destekleyerek özgürlüklerini artırmayı hedeflemektedir. Ayrıca, tutukevleri kısa cezalara mahkûmları kabul ederken, geçiş evleri cezaevinden transfer edilen mahkumları barındırmaktadır, her iki tesis de toplumla bağlantının sürdürülmesi ve yeniden inşası için rehberlik ve destek sağlamaktadır (SPFJ, 2023). Bu kapsamda, cezaevlerinde mahkumlar için manevi danışmanlar bulunmakta ve bu manevi danışmanlar mahkumlar ile yasaların kendilerine verdiği sorumluluklar çerçevesinde ilgilenmektedirler (Castel, 2021).

Belçika'da manevi danışmanlıkla ilgili bir başka sistem ise sağlık sistemidir. Belçika'da sağlık hizmetlerinin organizasyonu Halk Sağlığı Bölgeleri sağlamaktadır. Bu bölgeler, bulaşıcı hastalıkların taraması, aşılama programları ve sağlık politikalarının koordinasyonu gibi önemli görevler üstlenmektedir. Poliklinik hizmetleri, genellikle özel sağlık hizmeti sağlayıcıları tarafından sunulmakta olup, bağımsız doktorlar ve paramedikal personel tarafından ücret karşılığında sağlanmaktadır. Hastalar, doktorlarını özgürce seçebilir ve sağlık merkezleri, genel pratisyenlerden hemşirelere kadar çok disiplinli ekipleri yöneterek tüm bakım ihtiyaçlarını koordine eder. Yatan hastaların bakımı hastaneler tarafından sağlanır ve genel cerrahi hizmetlerinin yanı sıra düşük karmaşıklıkta rehabilitasyon hizmetlerini de içermektedir. Acil bakım, federal hükümet tarafından finanse edilen acil yardım merkezleri aracılığıyla düzenlenir ve acil müdahale ekipleri, özel uzmanlık gerektiren durumları ele almak üzere tasarlanmıştır. Eczaneler, ilaçların dağıtımını kontrol eder ve sağlık sigortaları tarafından kısmen veya tamamen geri ödenebilir. Son olarak, uzun süreli bakım, evde entegre bakım hizmetlerini, topluluk sağlık hizmetlerini ve kısa/uzun vadeli bakım tesislerini içerir. Bu hizmetler, hastanın bağımlılık düzeyine göre finanse edilir ve topluluklar tarafından desteklenen yardım ve hizmetleri içerir. Bu kapsamda manevi danışmanlarda Belçika sağlık sisteminde yardımcı bir hizmet faktörü olarak yer almaktadırlar (Cleiss, 2021).

3.2 Belçika'da Manevi Danışmanlığın Tarihçesi ve Genel Durumu

Belçika'da 1970'li yıllardan önce manevi bakıma ihtiyaç duyan kişiler genellikle ait oldukları kilise cemaatinin papazı tarafından ziyaret edilmekte ve manevi danışmanlık görevini kilise papazları gerçekleştirmekteydi. Hastanelerde ise manevi bakım hizmeti

çok az verilmemekteydi. 1970’li yıllardan sonra ise hastaneler içerisinde de ihtiyaç duyan kişiler için manevi danışmanlık verilmesi için gösterilen çabalar arttırılmış ve çoğunlukla papazlar aracılığıyla insanların inançlarına göre gerekli manevi destek almaları sağlanmıştır. Belçika’da sadece Hristiyanların yaşamadığı ve başka dine mensup kişilerinde manevi danışmanlığa farklı bir şekilde ihtiyaç duyabileceği gerçeğinden hareketle 5 Nisan 1973 tarihinde yayınlanan “De Omzendbrief De Saegher” adlı yasa ile insanların manevi danışmana ulaşma hakkı koruma altına alınmıştır. Bu yasaya göre, her hastanın, Katolik, Protestan, Yahudi, Ortodoks ve İslami bir danışmana erişme hakkı vardır. Bu yasa ile hastaların inanç özgürlüğüne saygı gösterilmiş olsa da, kurumların pastoral bakım için personel sağlamakla yükümlü olmaması bu yasanın etkisini azaltmıştır (Jonge, 2012: 9).

1970’li yıllardan sonra, Belçika’da profesyonel manevi danışmanlığın çoğunlukla Roma Katolikleri ve Hümanistler tarafından sunulduğu görülmektedir. Bu iki grup manevi danışmanlar, genel olarak manevi danışmanlık hizmetlerini hastaneler veya diğer sağlık kurumları bünyesinde gerçekleştirmektedirler. Sağlık kurumları, yasal olarak hastalara inançlarına veya yaşam görüşlerine göre bir temsilcinin desteğine erişim hakkı vermek zorundadırlar. Diğer dinlerin veya yaşam görüşlerinin temsilcileri genellikle hastane çalışanları değil, dış temsilcilerdir ve talep edilen her ziyaret için ödeme almaktadırlar. Belçika’da Katolik manevi danışmanların profili eskiden olduğu gibi artık erkek bir rahibin profili değildir. Belçika’da, Katolik manevi danışmanların çoğunluğu laik kadınlardır. Personeldeki değişiklik, Katolik manevi danışmanlığında bir paradigma değişikliği sağlamıştır: 1980’lerin sonlarından itibaren artık sakramanlara değil, anlatsal hermeneutik pastoral bakıma odaklanılmıştır (Vandenhoeck, 2020: 129-130).

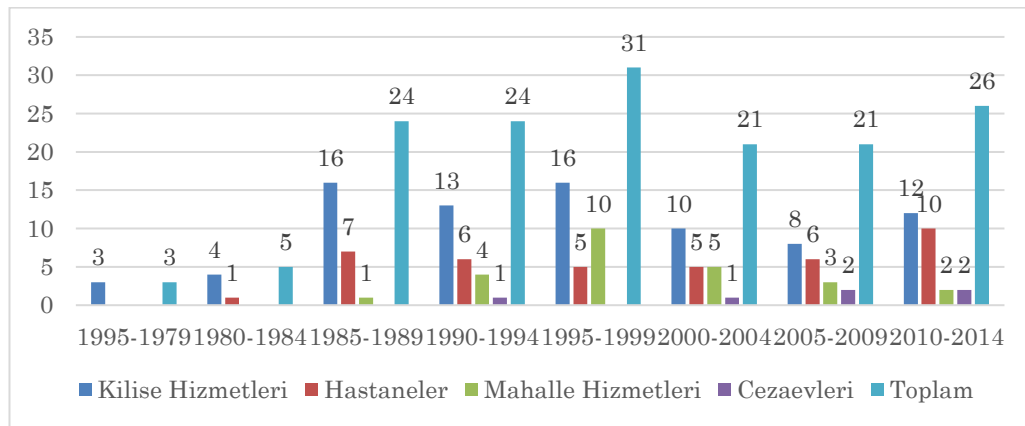
Laiklerin pastoral alandaki ilk görevleri 1970’lerin sonlarında Wallonya Brabant Vicariate’de ortaya çıkmıştır. 1976 yılında, bir çift (yarı zamanlı) sesli-görüntülü materyalin kateşiz ve liturji hizmetine¹ sunulmasına yönelik yenilikçi bir yaklaşımla işe alınmıştır. 1979 yılında da, başka bir kadın bir kilise hizmetinde işe alınmıştır. 1982 yılında ise bir kadın, Wallonya Brabant’ta özellikle sağlık alanında manevi danışmanlık hizmeti sunmak üzere (tam zamanlı) sosyal yardım kurumlarının

---

¹ Kateşiz ve liturji hizmeti, Katolik kilisesinin inançlarını öğrenme ve yaşama süreçlerinin bir parçasıdır. Kateşiz, bireylere temel dini öğretileri öğretirken, liturji hizmetleri bu öğretileri pratiğe dökmeye fırsatı sunar.

koordinasyonundan sorumlu olarak atanmıştır (Chevalier, 2014: 313). 1990 yılından itibaren, manevi danışmanlık hizmetinde görev alan laik kadınların listesi, gönüllü veya tam zamanlı, tam zamanlı veya yarı zamanlı olmalarına bakılmaksızın diyozesin adres rehberine² dâhil edilmiştir. Rehberde kişilere ait kişisel bilgiler, yapılan görevler ve danışmanların göreve gönderildikleri yıllar yer almaktadır. 25 Şubat 1997 tarihinde ise Belçika Anayasası'nın 19. maddesinde yapılan değişiklik ile bireylerin manevi destek ve yardım almaları temek hak olarak görülmüştür. Bu madde “Bir sağlık kurumu, misyonu gereği, yaş, cinsiyet, ideolojik, felsefi veya dini inanç ayrımı yapmaksızın ve kişinin mali durumuna bakılmaksızın her hastaya sorumlu bakım veya yardım sağlamakla yükümlüdür.” şeklindedir (Chevalier, 2014: 314).

Belçika'da bulunan manevi danışmanlar, kilise hizmetleri, hastaneler, mahalle hizmetleri ve cezaevleri olmak üzere dört farklı alanda hizmet vermektedirler. Manevi danışmanlar, kilise hizmetlerinde dini rehberlik yaparlar, hastanelerde hastaların ve hasta yakınlarının duygusal destek ihtiyaçlarına yanıt verirler, mahalle hizmetlerinde toplum projelerine katılırlar ve mahalle sakinlerinin manevi ihtiyaçlarını karşılarlar, cezaevlerinde ise mahkûmların ruhsal ve duygusal destek ihtiyaçlarına cevap verirler. Bu şekilde manevi danışmanlar, toplumun çeşitli kesimlerindeki ruhsal ve duygusal ihtiyaçlara hizmet ederek önemli bir rol oynarlar. Yıllara göre görevlendirilen manevi danışmanların hizmet alanlarına ait bilgiler Şekil 3.1'de sunulmuştur

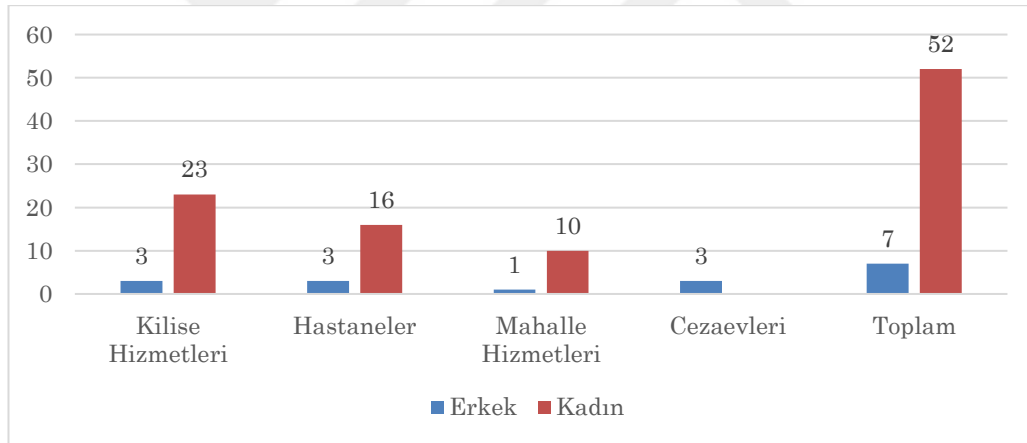

Şekil 3.1: Görevlendirilen Manevi Danışmanların Yıllara Göre Hizmet Alanları

Kaynak: Chevalier, 2014: 316

² Diyozesin adres rehberi terimi, Katolik Kilisesi'nde bir diyöze veya kilise bölgesine ait adresleri ve iletişim bilgilerini içeren bir rehberi ifade eder.

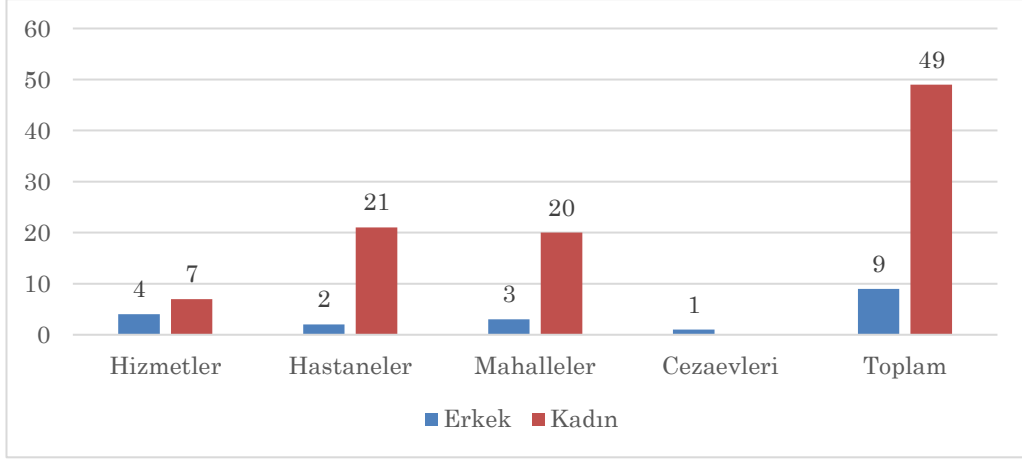
Şekil 3.1 laik pastoral görevlendirmelerin 1980'lerin ortalarından itibaren gelişmeye başladığını ve bu gelişimin, 1987'deki laiklerin manevi danışman olabilmesi hakkındaki piskoposlar sinodu³ ile tetiklendiğini göstermektedir. 1996 yılında, devlet tarafından atanmış olan laik manevi danışmanlara "kilise yardımcıları" adı altında devlet tarafından finanse edilen dini görev pozisyonları tahsis edilmesine olanak tanıyan bir anlaşmanın yapılması, bu taahhütlerin hızlanmasına yol açmıştır. Ardından atamalar ve taahhütler daha yavaş bir hızda devam etmiş ve nispeten sabit kalmıştır. Görevlendirilen laik pastoral görevlilerin çoğunluğu kadınlardan oluşmaktadır: 165 kişilik bir grup içinde, yaklaşık otuz erkek bulunurken, kadınlar bu grubun 4/5'ini oluşturmaktadır. Belçika'daki Brabant Wallon ve Brüksel bölgesinde bulunan manevi danışmanların cinsiyete göre dağılımı Şekil 3.2 ve Şekil 3.3'te sunulmuştur (Chevalier, 2014: 316).

Şekil 3.2: Brabant Wallon Bölgesinde Görevlendirilen Manevi Danışmanların Cinsiyete Göre Dağılımı

Kaynak: Chevalier, 2014: 316

³ Piskoposlar sinodu, Katolik Kilisesi liderlerinin önemli meseleleri tartışmak ve kararlar almak için düzenlediği bir tür konferanstır.

Şekil 3.3: Brüksel Bölgesinde Görevlendirilen Manevi Danışmanların Cinsiyete Göre Dağılımı

Kaynak: Chevalier, 2014: 316

Şekil 3.2 ve 3.3'te görüldüğü üzere, Belçika'da birçok diözdeki pastoral hizmetlerde çalışanların büyük bir çoğunluğu kadınlardan oluşmaktadır. Örneğin, Brabant Wallon bölgesinde 52 kadına karşılık sadece 7 erkek pastoral hizmet vermektedir. Bu eğilim, diğer bölgelerde de benzer şekilde devam etmektedir. Örneğin, Brüksel'deki Fransızca bölgesinde, 49 kadına karşılık 9 erkek pastoral hizmet vermektedir. Bu cinsiyet dağılımı, 2014 yılına ait verilere dayanmaktadır ve diğer diözlerde de benzer oranlarda devam etmektedir. Örneğin, Tournai diözünde, 71 pastoral hizmet veren kişinin 68'i kadın, 3'ü erkektir. Benzer şekilde, Liège diözünde 41 erkek ve 68 kadın pastoral hizmet vermektedir. Namur diözünde de benzer bir tablo görülmektedir, bu da pastoral hizmetlerin kadınlar arasında daha yaygın olduğunu göstermektedir (Halewijn, 2014: 433-448).

3.3 Belçika'da Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Eğitimi

Belçika'da farklı dillerin konuşulduğu ve farklı manevi inanışların bulunduğu birçok bölge bulunmaktadır. Bölgeler arası bu farklılıklar, manevi danışmanlık eğitimi için geliştirilen eğitim programlarında farklı olmasına sebep olmuştur. Malines-Bruxelles Başpiskoposluğunda, tüm manevi danışmanlar için iki yıla yayılan 150 saatlik özel bir eğitim programı olan "Formation à l'animation pastorale (F.A.P.)"

1992'de başlatılmış, ardından 2000 yılında bu program, teolojik eğitimi genişletmek amacıyla saat sayısını iki katına çıkararak dört yıla yayılmıştır. Liège Başpiskoposluğunda, 1997 yılından itibaren farklı seçeneklere (mahalle, gençler, sağlık, cezaevi gibi) göre staj programı içeren 450 saatlik bir eğitim programı sunan "Institut supérieur de catéchèse et de pastorale" başlatılmış, 2007'de teolojik eğitimi genişletmeyi hedefleyen bir reforma girişilmiştir. Tournai Başpiskoposluğu, adaylara özelleştirilmiş eğitim programları sunarak düzenli eğitim toplantıları geliştirmiş ve 2007 yılında 150 saatlik ilk eğitim dönemini başlatmıştır. Namur Başpiskoposluğu ise uzun yıllar boyunca özel bir eğitim programı sunmadan 300 saatlik bir eğitim programı ile manevi danışman yetiştirmiş, ancak 2011 yılından itibaren "Institut diocésain de formation" ile manevi danışmanlık eğitimini daha profesyonel hale getiren bir kurum haline gelmiştir (Chevalier, 2014: 317).

Başpiskoposlukların koordinasyonu olmadan bağımsız kurumlarca verilen manevi danışmanlık eğitimleri de bulunmaktadır. Faculté de théologie tarafından sunulan "Certificat en théologie pastorale (CeTP)" gibi akademik sertifikalar, bu eğitim programlarına örnek olarak gösterilebilir. Ayrıca, 2013 yılında sağlık alanında çalışmak isteyen manevi danışmalar için bir üniversite sertifikası olan "Certificat universitaire de la pastorale santé (CUPS)" verilmeye başlanmıştır (Chevalier, 2014: 318). Bu sertifika, kilisenin sağlıkla ilgili manevi danışmanlık hizmetlerine katılmak isteyen kişilere veya sağlık hizmeti sunan manevi danışmanlara yönelik bir eğitim programını ifade eder. Bu program, kilisenin sağlık hizmetleri ve hasta ziyaretleri gibi konularda yetkinlik kazanmayı amaçlayan bireylerin eğitim ihtiyaçlarını karşılamak için kullanılır. CUPS, bu alandaki eğitim ve yetkinliklerin bir belgesi olarak sunulur (Chevalier, 2014: 319).

Son yıllarda Belçika'da manevi danışman eğitimi için yüksek lisans programları da açılmaktadır. Bu programlardan biri Leuven Üniversitesi Teoloji ve Dini Çalışmalar Fakültesi bünyesinden açılmış olan yüksek lisans programıdır. Bu yüksek lisans programının amacı, KU Leuven veya başka bir yerde edinilmiş teoloji ve dini çalışmalar alanında eğitim görmüş öğrencilerin başlangıç eğitimini genişletmek ve derinleştirmektir. Öğrencileri teoloji ve dini çalışmaların çeşitli alanlarında bağımsız araştırmalar yapmaya hazırlamak ve kilise ve toplumda uzman olarak görev yapmalarını sağlamakta programın başka amaçlarındandır. Program kapsamında öğrencilere, Fakülte'nin beş araştırma disiplininin veya ana konusundan birinde

uzmanlaşma ve bir yüksek lisans tezi yazma fırsatı verilmektedir. Bu alanlar kutsal kitap çalışmaları, sistematik teoloji ve dinlerin incelenmesi, teolojik ve karşılaştırmalı etik, Kilise ve teolojinin tarihi ve pastoral ve deneysel teolojidir. Müfredat, Hristiyan inanç geleneğinin çok kültürlü ve çok dini bir toplumsal bağlamda disiplinler arası akademik incelemesine genel bir yönlendirme sunar. Bu program tam zamanlı veya yarı zamanlı olarak takip edilebilir (KU Leuven, 2023). Bu program kapsamında bulunan dersler Tablo 3.2’de sunulmuştur.

Tablo 3.2: KU Leuven Üniversitesi İlahiyat Dini Araştırmalar Yüksek Lisans Programı İçeriği

Ders Kodu	Ders Adı	Kredi Sayısı
Truncus Communis (Ana Dersler)*		
A07J3A	Contextual Hermeneutical Approaches to the Bible (İncil’e Yönelik Bağlamsal Yorumsal Yaklaşımlar)	4 Kredi
A07J4A	Christianity ve Contemporary Culture (Hristiyanlık ve Çağdaş Kültür)	4 Kredi
A07J5A	Developments in Theological Ethics (Teolojik Etik Alanındaki Gelişmeler)	4 Kredi
A07J6A	Spirituality and Mysticism in the History of Western Christianity (Batı Hristiyanlığı Tarihinde Maneviyat ve Mistisizm)	4 Kredi
A07J2A	Catechesis and Pastoral Care in Various Stages of Life (Hayatın Farklı Aşamalarında Kateşiz ve Pastoral Bakım)	4 Kredi
A07J7A	The Study of Lived Religion (Yaşanmış Din İncelemesi)	4 Kredi
Religious Studies Courses (Din Bilimleri Dersleri)**		
A07H3B	Christianity and Islam (Hristiyanlık ve İslam)	6 Kredi
A01B9B	World Religions and Ethics (Dünya Dinleri ve Etik)	6 Kredi
A07K2B	Seminar The Idea of Religion (Din Fikri Semineri)	6 Kredi
A02B1B	Jewish-Christian Relations (Yahudi-Hristiyan İlişkileri)	6 Kredi
A0AD4B	Clinical Psychology of Meaning, Spirituality and Religion (Anlam, Ruhbilim ve Dinin Klinik Psikolojisi)	6 Kredi
A0AB1A	Eastern Religions (Doğu Dinleri)	6 Kredi
Electives (Seçmeliler)***		14 Kredi
Master’s Thesis		
A07M3A	Master’s Thesis	16 Kredi

* Programdan mezun olmak için bu derslerin tümünü almak zorunludur.

** Programdan mezun olmak için bu derslerden sadece birini almak yeterlidir.

*** En az 14 kredi olacak şekilde istenildiği kadar seçmeli ders alınabilir.

Kaynak: (KU Leuven, 2023)

Tablo 3.2’de görüldüğü üzere, dersler, ana dersler, din bilimleri dersleri, seçmeli dersler olmak üzere üç bölüme ayrılmaktadır. Bu bölümden mezun olmak isteyen bir öğrenci her biri 4 kredi olan altı dersin tamamını almak zorundadır. Her biri 6 kredi

olan din bilimleri derslerinden ise birini almak programdan mezun olmak için yeterlidir. Bunlara ek olarak, öğrenciler bölümden mezun olmak için kredileri toplamı en az 14 olan seçmeli dersleri almak zorundadırlar. Bu kapsamda öğrenciler, fakülte yüksek lisans programlarından ilgi duydukları seçmeli dersleri alabilir ve yeterli gerekçe sunmaları durumunda fakülte dışındaki diğer eğitim programlarından da seçmeli ders alabilirler. Son olarak, öğrenciler 16 kredi değerinde olan yüksek lisans tezini de yazarak bölümden 60 kredi toplayarak mezun olma şartını yerine getirerek mezun olabilirler.

Belçika’da KU Leuven üniversitesi dışında manevi danışman eğitimi veren Université Catholique de Louvain, Louvain-la-Neuve gibi üniversiteler de bulunmaktadır. Bu üniversiteler Hristiyan inancına göre manevi danışman, bir başka deyişle pastör yetiştirmeyi amaçlamaktadırlar. Belçika’da özellikle Hristiyanlık dışındaki dinler için manevi danışman yetiştirmeyi amaç edinen bir lisans veya yüksek lisans programı bulunmasa da üniversiteler bünyesinde belli programlar ile manevi danışmanlık yapılmasına olanak sağlayan programlar bulunmaktadır. Belçika’nın ana unsurunu oluşturdukları için Hristiyan inancına göre manevi danışman yetiştiren kurumlara bu bölümde değinilmiştir. İlerleyen bölümlerde de çalışmanın araştırma sorularından bazılarının temelini oluşturan Müslüman manevi danışmanların yetiştirilmesine yönelik eğitim kurumlarına yer verilmiştir.

3.4 Belçika’da Manevi Danışmanlık ve Rehberliğin Uygulama Alanları

Belçika’da resmi olarak tanınmış birçok din bulunmakla beraber siyasi ve sosyal anlamda Hristiyanların, özellikle de Hristiyanların Katolik mezhebinin daha baskın olduğu söylenebilir. Bu açıdan Belçika’da manevi danışman denince ilk akla gelen Hristiyan manevi danışmanlara verilen isim olan pastördür. Pastör terimi açıkça bir Katolik veya Protestan gelenekten gelen manevi danışmanlara verilen addır. Belçika’da, özellikle Katolik rahipleri ve manevi danışmanlar, ruhsal bakım sağlayıcıları olarak istihdam edilen yerlerde çalışmaktadır. Ayrıca sağlık sektöründe yarı zamanlı olarak istihdam edilen bazı Müslüman danışmanlar ve Protestanlar bulunmaktadır. Manevi danışmanlar cezaevlerinde, hastanelerde, yaşlı bakım merkezlerinde, psikiyatrik tesislerde ve engelli bireyler için hizmet veren kurumlarda çalışırlar (Thomas, 2023).

3.4.1 Hastaneler

Belçika'daki hastanelerde çalışan manevi danışmanların statüsünü anlamak için, hastane ortamında dinin önemini anlamak gereklidir. Hastaların çeşitli kültürlerden geldiği ve sağlık profesyonellerinin farklı bakış açılarına sahip olduğu bir çeşitlilik ortamında, manevi danışmanlar, hastaların manevi ihtiyaçlarını karşılamada özel bir rol oynarlar. Bu, insanların anlam arayışlarının özellikle hastalık döneminde arttığı bir gerçeği yansıtır ve manevi danışmanların bu süreçte hastalara rehberlik etme görevine sahip olduklarını gösterir. Manevi danışmanlar, sağlık bakımının manevi boyutunun, tıp alanındaki diğer uzmanlarla birlikte paylaşıldığı bir bağlamın parçasıdır ve hastaların farklı inançlarını ve manevi yaklaşımlarını anlayarak onlara destek olurlar. Bu, hastanenin sadece tıbbi bir kurum değil, aynı zamanda insanların kırılgan ve manevi ihtiyaçlarını taşıdığı bir yer olduğu gerçeğinden kaynaklanır (Schoutheete, 2012: 10).

Belçika, diğer birçok Avrupa ülkesi gibi, manevi danışmanlığın kesin bir tanımını sunmayan yasal düzenlemelere sahiptir. Bu sebeple, manevi danışmanlığın içeriği ve kapsamı, çeşitli dinlere ve düşünce akımlarına saygı gösterilerek, bu inanç veya felsefi yaklaşımların kendi tercihlerine bağlı olarak belirlenir (Curtit, 2012: 1). Özellikle hastane ortamında faaliyet gösteren manevi danışmanlar, bu özel çevrede tanınan bir görev üstlenirler ve bu görevin belirli bir çerçevesinin oluşturulmasında karşılaşılan zorluklarından biri, bu işlevin genel olarak anlaşılmasıdır. Bu nedenle, hastanelerde manevi danışmanların rolünün tam olarak anlaşılması için 2011 yılı Ekim ayında Sağlık Pastoralı İnterdiyosen Komitesi (CIPS) tarafından yapılan tanımının incelenmesinde yarar vardır. Bu tanım kapsamında, ilk olarak, tüm inançlara veya düşüncelere sahip danışmanlara uygulanabilen genel bir çerçeve sunulur, böylece Belçika'da tanınan her din veya düşünce biçimi için bir tür koruma sağlanmış olur. Genel çerçeve, manevi danışmanın görevinin dört temel unsurunu tanımlar. İlk unsur, bugünün tıp dünyasında manevi bakımın önemini vurgular ve danışmanın, profesyonel etik kurallara uygun olarak hastalığa sahip hastalara manevi bir katkıda bulunarak farklı bir bakış açısını sunabilmesini mümkün kılar. Daha sonra, manevi danışmanın, atanıldığı kurumun özelliklerine saygı göstererek, yönetim ve personelle iyi ilişkiler kurarak ve kuruma entegre olması gerekmektedir. Ayrıca, kişilere varoluşsal sorunlarıyla başa çıkmalarında yardımcı olabilmek için özel bir eğitim almış ve sürekli

eğitimi takip etmeye hazır olmalıdır. CIPS belgesine göre, bu eğitimin kimin tarafından belirlendiği veya sunulduğu belirtilmemiştir. Muhtemelen her inanç veya düşüncenin, kendi inançları ve gelenekleri çerçevesinde bir eğitim programı oluşturması gerekmektedir. Son olarak, manevi danışman ile danışan arasındaki güven ilişkisini oluşturan ise manevi danışmanların en katı profesyonel sır saklama yükümlülüğüne tabi olmasıdır. Katolik manevi danışmanın özel görevlerine gelince, bu görevler, belirli şartlara saygı gösterilerek beş alt başlıkta tanımlanır. Pastoral eşlik görevinin yerine getirilmesi, kişilerin ve kurumların imknlarını ve sınırlarını göz önünde bulduran bir ekip tarafından gerçekteştirilmelidir. Ayrıca, bu görevi yerine getirebilmek için kişisel dua ile beslenen içsel bir yaşama sahip olmak gereklidir (Schoutheete, 2012: 11). Beş alt başlık aşağıda sırayla verilmiştir.

- Bireysel rehberlik, bireysel ziyaretleri ve hastalar, yakınları veya personelle görüşmeleri içerir ve bazı durumlarda dua anları ve kutsal ayinlerin kutlanmasını içerir.
- Topluluk rehberliği, hastaları ve ailelerini desteklemeyi ve dua toplantıları ve liturjik kutlamaları düzenlemeyi içerir.
- Kurumun insanlaşmasına katkıda bulunma.
- Ekip ilişkileri ve kurumun farklı düzeyleri, gönüllüler ve sağlık pastoral sorumluları ile ilgili olarak, kurumun organizasyonunu ve ilişkilerini geliştirmek.
- İlk ve sürekli ruhsal eğitim, dinleme, Hristiyan inancın derinlemesine anlaşılması, toplumun, hastanenin, tıbbın ve etik sorunların evrimini içerir.

Belçika'da birçok hastanede manevi danışmanlık hizmeti almak mümkün olsa da yasal olarak hastanelerde manevi danışman buldurma zorunluluğu olmaması bu hizmetlerde bazı aksamalara yol açabilmektedir. Buna ek olarak, Belçika'nın siyasi yapısı gereği neredeyse her hastane de Katolik pastörler kadrolu olarak bulunmasına rağmen diğer dine mensup kişiler için hizmet veren manevi danışmanlar hastanelerin kadrolu personeli arasında yer almamaktadır. Bu yüzden, Katolik pastörler dışında birinden manevi danışmanlık hizmeti almak isteyen kişiler başka bir dinin temsilcisi veya başka bir laik danışmanın ziyaretini istediğini özel olarak talep etmek zorundadırlar. Bu durumda, hastanenin yönetimine isim, adres ve mümkünse telefon numarasını vermelidirler. Bunun tanınmış dinlere ve düşünce akımlarına mı yoksa tanınmayan dinlere ve felsefelere de mi uygulandığı açık değildir. Bu belirsizlik,

gelecekteki bir yasama işlemi tarafından çözülmesi gereken bir konu olarak görülmektedir. Örneğin, Saint-Luc Üniversite Hastaneleri'nde olduğu gibi, ziyaret saatleri dışında, tanınmayan bir din veya felsefe, yönetimden bir hasta tarafından böyle bir yardım talep edildiğinde başvurulacak bir referans adı bırakmasına izin verilebilir. Bu şekilde, resmi bir temsilci olarak kabul edilmemelerine rağmen, yönetimin onayı ile kuruluşa daha esnek bir erişim elde edebilirler (Schoutheete, 2012: 13).

Hastanelerde görev yapan manevi danışmanların maaşlarının ödenme biçimi ve finansmanı, pratik açıdan tatmin edici bir yanıt vermenin zor olduğu oldukça hassas bir konudur. Genellikle hastanelerin kamusal finansmanı aracılığıyla gerçekleştirilmesi gerekmektedir. 2002 yılında Belçika'daki hastanelerin finansman yöntemi değiştirildi ve "günlük ücret" yerine "Mali Kaynaklar Bütçesi" (MKB) sistemine geçildi. Bu değişiklik sadece bir terim değişikliği değil, aynı zamanda hastaneleri bir kurum ve sağlık hizmeti sağlayıcı olarak ele almanın yeni bir yolunu içeriyordu (Schoutheete, 2012: 14). Hastanelerin işletme giderlerinin finansmanı üç temel kaynaktan sağlanıyor: MKB, tıbbi ücretler ve ilaç uzmanlıkları. Finansman açısından, hastane işletme giderlerinin büyük bir bölümü, kamu otoritelerinin hastane işletme giderlerinin dışındaki faaliyetleri, özellikle hemşirelik, otelecilik ve altyapı hizmetleri gibi alanları desteklediği MKB tarafından karşılanmaktadır. MKB, A, B ve C olmak üzere üç ana bölümden oluşmakta ve her biri 16 alt bölüme ayrılmaktadır. Her bölümün belirli maliyetleri kapsadığı kabul edilmiş ve bu bölümlerin tanımlanması için her birine özgü kurallar bulunmaktadır (Schoutheete, 2012: 15). Tüm bu kuralları içeren 25 Nisan 2002 tarihli bir kraliyet kararnamesi mevcuttur. Teorik olarak, manevi danışmanlıkla ilgili harcamalar, genel masrafları içeren B1 alt bölümü tarafından karşılanmaktadır. Pratik anlamda ise hastanelerde çalışan kadrolu Katolik pastörler her ay belli bir maaş alırken, sadece ihtiyaç olduğunda hastaneye manevi danışmanlık hizmeti veren diğer manevi danışmanlar ise sadece hastaneye gelip hizmet verdikleri güne karşılık manevi danışmanlık hizmet ücreti almaktadırlar (Schoutheete, 2012: 14-16).

3.4.2 Cezaevleri

İkinci Dünya Savaşı'nın ardından, refah devletinin yükselişi, özellikle söylem düzeyinde, mahkûmların rehabilite edilme idealini yeniden ortaya çıkarmıştır. Bu

dönem, mahkûmların bireysel tedavisinin önem kazandığı bir dönemdir. Bu amaçlar, psikolojik, tıbbi, sosyal ve manevi destek gerektirir. 1955 yılında Birleşmiş Milletler, "Mahkûmlar İçin Asgari Kurallar" adını verdikleri bir dizi kuralı kabul etmiştir. Bu kurallar, mahkûmların kendi dinlerini seçme, periyodik dini törenlere katılma ve kendi dinlerinden yetkilendirilmiş bir temsilci ile görüşme hakkını vurgular. Din artık bir disiplin aracı olarak değil, mahkûmların hakkı olarak kabul edilmektedir (Becci, 2015: 161).

1960'lı yıllarda Belçika'ya yönelik göç dalgaları, farklı kökenlere sahip bir nüfusun hapisanelere girmesine yol açmıştır. Bu dönemde, Müslüman mahkûmların sayısı hızla artmaya başlamıştır (Ajouaou ve Bernts, 2015: 40). İlk başta, Katolik rahipler, diğer dini inançlara sahip mahkûmların manevi ihtiyaçlarını karşılayabilecek danışmanları hapisanelerde bulmalarına yardımcı olmuşlardır. Bu danışmanları hapisanelere getirmişler, onlar için erişim sağlamış ve uygun mekânlar oluşturmuşlardır (Ajouaou ve Bernts, 2015: 41). 1970'lerde Belçika, İslam dinini ve Ortodoks mezhebini resmi olarak tanımış ve hapisanelerde yaşanan bu fiili durumu yasal bir temele oturtmuştur. Ancak bu tanımın yasal sonuçları açığa çıkarması neredeyse elli yıl almış ve bu süre zarfında danışmanların bir kısmı uzun bir süre gönüllü olarak hizmet vermiştir (Ajouaou ve Bernts, 2015: 42).

1970'lerin kültürel devrimi ve neoliberal dönüş, hapisanelerde danışmanların rolünü kökten değiştirmiştir. Refah devletinin krizi, hapisanelerde cezalandırıcı bir eğilime yol açmıştır. Suçlunun toplum tarafından yeniden entegrasyon sorumluluğu yerine bireysel rehabilitasyon önem kazanmıştır. Risk yönetimi, kamunun korunması ve mahkûmların kendi başlarının çaresine bakması fikri ön plana çıkmıştır (Becci ve Dubler, 2017: 244). Aynı dönemde, hapisane dışındaki toplumda yavaş yavaş sekülerleşmeye başlamıştır. Bu süreçte din, daha fazla bireysel ve manevi bir boyut kazanmıştır. Danışmanlar, kademeli olarak karar alma süreçlerinin dışında bırakılırken, bireysel yardım konusuna odaklanmışlardır. Litürji ve dini referanslar azalmış, vaazlar neredeyse kaybolmuş ve yerlerini genellikle daha geniş bir izleyici kitlesine hitap eden bir etkileşim ve sohbet ortamına bırakmıştır. Bu değişim, bazı danışmanların dini sadece bir araç olarak görmesinde de etkili olmuştur (Todd ve Tipton, 2011: 5).

Hukuki anlamda, manevi danışmanların hapisanelerdeki konumu uzun bir süre yasal bir çerçeveden yoksun kalmıştır. Belçika Anayasası, ibadet özgürlüğünü güvence altına almış, devletin manevi danışmanların atanmasına müdahale etmemesi gerektiğini belirtmiş ve bu manevi danışmanların aylık maaşlarını ve emekli maaşlarını karşılamayı taahhüt etmiştir (19, 21 ve 181. maddeler). Bunun dışında, manevi danışmanların hapisanelerdeki mahkûmları dini açıdan desteklemesi, bakanlar arası yazışmalar aracılığıyla ele alınmıştır. Ancak manevi danışmanlık konusunda somut bir yasal düzenleme, ceza hizmetlerini ve mahkûmların hukuki statülerini düzenleyen 12 Ocak 2005 tarihli temel yasa ile hayata geçirilmiştir. Diğer yasal düzenlemelerin aksine, manevi danışmanlıkla ilgili önlemler hızla uygulanmıştır, ancak 75. madde (Mary, 2013: 79) olarak bilinen madde dışında birçok hüküm, mahkûmların dinlerini özgürce yaşamalarına, uygulamalarına ve dini, manevi ve ahlaki yardım almalarına yardımcı olma hakkına ilişkin detayları içermemekteydi. Bu maddeye göre, Kral, manevi danışmanların, mahkûmların dini uygulamalarını serbestçe gerçekleştirmelerine ve dini, manevi ve ahlaki yardım almalarına yardımcı olmak için sahip oldukları kolaylıkları belirleme yetkisine sahipti. Ancak bu gerekli kraliyet kararı yaklaşık 15 yıl sonra kabul edilmiştir. Bu gecikme, ardışık hükümetlere göre, aşırı nüfus yoğunluğunun, yasada öngörülen hükümleri uygulamaya koymalarına izin vermemesinden kaynaklanmaktadır (Mary, 2013: 13). Bu arada, manevi danışmanlar hapisanelerdeki varlıklarının şartlarını her bir yönetimin hassasiyetine göre özel olarak müzakere etmek zorunda kalmışlardır.

O tarihten itibaren, maddi koşullar iyileşmemesine rağmen 2015 saldırıları bu durum tamamen değişmiştir. 2015 yılında hapisanelerde radikalizasyonla mücadele eylem planı yayımlanmış ve bu plan, İslami manevi danışmanların radikal İslam'a karşı bir yaklaşımın çözücüsü olarak ne kadar önemli olduklarını vurgulamıştır. Ancak Belçika Müslüman İdaresi, danışmanları işe almakta zorlanınca, devlet bu işlevi yeniden değerlendirmeye karar vermiştir. Diğer inanç gruplarının, özellikle İslam'a yoğunlaşmanın sadece olumsuz bir şekilde ele alınmasını istemediklerini göz önünde bulundurarak, manevi danışmanlara yeni bir statü verilmesi kararı alınmıştır (Castel, 2021: 13). 17 Mayıs 2019 tarihli kraliyet kararı ile bu karar hayata geçirilmiş, hapisanelerdeki papazlar, din görevlileri ve manevi danışmanlar için yeni bir çalışma düzeni oluşturulmuş ve büyük ölçüde kamu görevlileri ile aynı statüyü sağlanmıştır. Bu karar, saldırılardan bu yana dinin hem bir tehlike olarak hem de bu tehlikeye yanıt

olarak görüldüğü bir paradoksunu yansıtmaktadır. Bu nedenle, Kral'a sunulan rapor, kararın mahkûmların haklarına saygı gösterme endişesi yerine daha çok terörle mücadele düşünceleri tarafından motive edildiğini belirtmektedir. Manevi danışmanların cezaevi güvenliği ilkesi açısından güvenilir olmasını sağlamak için çeşitli önlemler içermektedir. Ayrıca, danışmanlara, görevleri sırasında öğrendikleri ciddi bir güvenlik tehdidi oluşturan olayları kurum müdürüne bildirme zorunluluğu getirmiştir (Castel, 2021: 14).

Manevi danışmanların hukuku statüsünde yıllar içinde değişimler olurken manevi danışmanların görev anlayışında ve mahkûmlar tarafından algılanış biçiminde de önemli farklılıklar meydana gelmiştir. Manevi danışmanlar giderek artan ölçüde sekülerleşen hapisanelerdeki varlıklarını sürekli olarak savunmak zorunda kaldılar (Todd ve Tipton, 2011: 3). Belçika'da bulunan manevi danışmanlarla ilgili bir çalışmada (Castel, 2021: 14) Katolik bir manevi danışman bu durumu aşağıdaki gibi belirtmiştir.

"Sistem değişiyor ve her seferinde pozisyonumuzu yeniden belirlememiz gerekiyor. Bizi nereye koyduğunu tanımlamamız gerekiyor. Sistemin içinde özgürlüğümüzü korumak için savaşıyoruz."

Katolik manevi danışmanın ifadelerinden de anlaşıldığı üzere Belçika'da yıllar için cezaevlerinde görev yapan manevi danışmanların sistem içindeki yerinde sürekli değişiklikler olmakta sisteme adapte olmak için manevi danışmanlar mücadele etmektedir.

Geçmiş yıllarda manevi danışmalığın temelini oluşturan ibadet artık bireysel görüşmeye kıyasla oldukça azalmıştır. Liturji ve dini muhafazakârlık atıfları giderek daha az görülürken, vaazlar neredeyse kaybolmuş, yerini bazen dünyevi konular üzerine yapılan bir paylaşım ve sohbet anına bırakmıştır. Manevi danışmanlar tarafından takip edilen birçok mahkûm agnostik veya ateisttir ve daha çok dini bir rehberlikten ziyade manevi veya arkadaşça bir destek aramaktadır. Mahkûmlar tarafında yaşanan bu değişiklik manevi danışmaların kendi görevlerine bakış açısında da değişiklik olmasına neden olmuştur. Konuyla ilgili Belçika'da gerçekleştirilen bir çalışmada (Castel, 2021: 14) İslami bir manevi danışman bu durumu aşağıdaki ifadeleriyle desteklemiştir.

"Benim, dinlere çok seküler bir bakış açım var, benim için, eğer toplumun iyiliğine, insanın iyiliğine, gelişimine hizmet ediyorlarsa, ne mutlu, ama öyle değilse, işe yaramazlar. (...) Sonradan belki de başka önemli bir işlevi daha vardır, belirli bir değerleri yeniden kutsallaştırmada - ki benim görüşüme göre kesinlikle öyle değil - (...) Başka bir önemli işlevi olabilir, daha çok manevi bir boyut - ama yine de benim için tekrar söylüyorum, bu özellikle dine özgü olmayan bir şey. Ve bunun hatta laik bir danışmanla yapılan bir görüşme çerçevesinde gerçekleşmesi mümkün, çünkü her insanın içsel bir yaşamı vardır."

İslami manevi danışmanın ifadelerinden anlaşıldığı üzere manevi danışmanlık manevi danışmanlar tarafından dini rehberlikten çok danışanların duygusal dünyasına rehberlik etmek olarak algılanmaktadır.

Sonuç olarak, manevi danışmanlık görevi, başlangıçta kolektif etkinliklere ve disipline odaklansa da, zaman içinde mahkûmların haklarına ve kişisel gelişimlerine odaklanan bir rehabilitasyon ve bireysel maneviyat anlayışına dönüştü. Temel olarak, danışmanlar hala dinî ayinler ve bireysel görüşmeler gibi unsurları korurken, mahkûmlarla olumlu ilişkiler kurmaya katkıda bulunurlar. Ancak danışmanlar aynı zamanda mahkûmların talep ettiği somut hizmetler sunarlar, ancak bu, görevlerinin sadece küçük bir kısmını oluşturur (Castel, 2021: 38). Danışmanlar, mahkûmların ilişkilerinin doğasını belirleme konusunda büyük bir esneklik sunarlar, çünkü her mahkûm kendi ihtiyaçlarına göre farklı bir yaklaşımı tercih eder. Bu nedenle, dinî ve manevi yardım yerine daha çok dünyevi konulara odaklanan görüşmeler ön plana çıkar. Bununla birlikte, dinin manevi danışmanlıktaki etkisinin tamamen sona erdiği söylenemez. Danışmanların işlevi, uzun bir tarihsel geleneğe dayanır ve din, birçok danışmanın bu göreve yönlendiren temel bir faktördür. Sonuç olarak, din ve dünya kavramları birbirini tamamlayan unsurlardır ve danışmanlar bu iki boyutu etkili bir şekilde birleştirirler (Castel, 2021: 39).

3.4.3 Kiliseler

Belçika Hristiyanlarının büyük çoğunluğu Katolik mezhebine mensuptur. Dolayısıyla Belçika'da kiliselerde gerçekleştirilen manevi danışmanlık hizmetleri genel olarak Katoliklere yöneliktir. Belçika'da, kendilerini Katolik olarak tanıtan kayıtlı nüfus

hakkında herhangi bir sayısal veri bulunmamaktadır. Bu verilere ulaşmak için Profesör Wim Vandewiele (KU Leuven), European Social Survey Round 10 (ESSR, 2022) ve PEW Being Christian in Western Europe (PEW, 2018: 7) adlı iki çalışmanın verilerini birleştirmiştir. Bu veri kombinasyonunu değerlendirerek, Belçika'da 2022'de en azından aylık bir kutlamaya katılanlarla birlikte bir Hristiyan dinine mensup olduklarını düşünülen nüfusun tahminini yapmıştır. Bu çalışmalara dayanarak, Profesör Vandewiele, Belçika'nın 2022'de 6.487.044 sakininin Hristiyan dinine mensup olduğunu düşündüğünü belirtmektedir. Bu kişiler arasında 1.158.400 ibadet eden ve 5.328.644 ibadet etmeyen kişi bulunmaktadır. Bu açıdan nüfusun %8,9'unun en az ayda bir kez kilise ayinlerine katıldığı ifade edilebilir. Bir aydan daha az sıklıkta ibadet eden Hristiyanlar arasında, nüfusun %41,09'u olan 4.760.078 sakin, kendilerini Katolik olarak tanımlamaktadır. Eğer bu kişiler aylık olarak bir kutlamaya katılmıyorlarsa, inançları genellikle Katolik değerlere dayanmakta ve bazı ruhsal veya dini etkinliklere katılmaktadır; örneğin vaftiz veya dini evlilik gibi seçeneklere yönelebilmektedirler. Karşılaştırma yapmak adına, 2018'de Belçika'nın sakinlerinin %52'si Katolik olduklarını belirtirken (Vandewiele, 2018) ve 2012'de ise bu oranın %58 olduğunu belirten raporlar bulunmaktadır (European Commission, 2012: T98-T99). Buna dayanarak, Belçika'da kendini Katolik olarak görenlerin oranının yıllar geçtikçe azaldığı söylenebilir.

Belçika'da Hristiyanlar için kiliselerde manevi danışmanlık hizmeti pastörler tarafından verilmektedir. Pastörler pastoral birimlerde görevli manevi danışmanlardır. 2022 yılı sonu itibariyle, piskoposluklar genelinde, pastoral birimler içindeki cemaatler arasında işbirliği temelli güçlü bağlantılar oluşturma çabası devam etmekte ve bu dönemde toplam 396 pastoral birim başarıyla kurulmuştur. Pastoral birimlere entegre edilmiş cemaat sayısı 2022 itibariyle 57 mahalledir Aynı yıl içinde, 22 kilise hizmet dışı bırakılmış ve bunlardan 3'ü Katoliklik dışında diğer Hristiyan mezheplerine ayrılmıştır. Piskoposlar tarafından bir mahallede veya pastoral birimde görev almak üzere atanan kişi sayısı 2022'de 975 olarak kaydedilmiştir (Cathobel, 2023: 60). Ek olarak, kiliseler dışındaki kurumlara (hastaneler, dinlenme ve bakım evleri, engellilere yönelik kurumlar) kilise adına pastoral bir görev için atanmış 444 kişi bulunmaktadır. Piskoposluk hizmetlerinde çalışmak için de 388 kişi atanmıştır. Piskoposluk pastoral bakımına katılma yetkisine sahip 1.686 gönüllü birey bulunmaktadır. Bu kişiler, dua vakitlerine başkanlık etmek, kiliselerde veya

krematoryumlarda cenaze törenlerini yönetmek gibi görevleri gönüllü olarak üstlenmektedir. Atanmadan önce eğitim almış 60 pastoral lider, liderlik rollerine etkili bir şekilde hazırlanmış olarak atanmıştır. Bu eğitimler, pastoral liderlerin görevlerini etkili bir şekilde yerine getirmelerine ve topluluklarına daha iyi hizmet vermelerine yardımcı olmaktadır (Cathobel, 2023: 61).

3.4.4 Mahalle Hizmetleri

Belçika'da pastörlerin mahalle hizmetleri geniş bir alana yayılmakta, sadece kilise cemaatlerine değil, aynı zamanda farklı dini inançlara mensup olanlara da hitap etmektedir. Bu hizmetler, geleneksel kilise hizmetlerinin ötesine geçerek, toplumun çeşitli alanlarına odaklanmaktadır. Sağlık hizmetleri kapsamında, bazı pastörler mahallelerinde sağlık taramaları, bilinçlendirme kampanyaları ve hastalıklarla ilgili destek grupları gibi projelere liderlik etmektedir. Eğitim ve kültür hizmetleri alanında, pastörler dil kursları, sanat etkinlikleri veya okuma grupları gibi faaliyetlere öncülük edebilir. Sosyal yardım ve dayanışma projeleri ise Belçika'da pastörlerin, mahallelerindeki ihtiyaç sahiplerine yönelik barınma programları, gıda bankaları ve maddi yardım kampanyalarını desteklediği önemli alanlardan biridir. Mahalle hizmetleri kapsamında gerçekleştirilen bir başka hizmet ise görevli pastörler ve gönüllü olarak pastöral hizmet yapmak isteyen kişilerin huzurevlerini ziyaret etmesi ve orada bulunan yaşlı bireylere manevi olarak destek olmasıdır. Buna ek olarak, pastörlerin sunmuş olduğu cenaze hizmetleri de mahalle hizmetleri kategorisine dahil edilmektedir. Bu açıdan mahalle hizmetlerinin hastane ve cezaevi hizmetleri gibi tek bir alana odaklanmak yerine birçok alana yayıldığı ve kilisenin toplumla bütünleşme amacına hizmet ettiği ifade edilebilir (Vicariat BW, 2023).

3.4.5 Diğer Kurumlar

Belçika'da manevi danışmanlık hizmetlerinin yoğunluklu olarak verildiği kurumlar önceki başlıklarda belirtilmiştir. Bu başlık altında ise pastoral hizmetlerini pek yaygın olmadığı fakat bulunduğu bazı kurumlara birlikte değinilmiştir.

Belçika'da pastoral hizmetlerin olduğu kurumlardan biri ordudur. Savunma Bakanlığı bünyesindeki Katolik papazlık hizmeti, askeri personele dini ve manevi yardım

sağlamayı amaçlamaktadır ve burada çalışan sivillerin yanı sıra ailelerine de 13 ücretli ve 7 gönüllü pastör manevi danışmanlık hizmeti vermektedir. Verilen bu hizmetlerden yaklaşık olarak haftada 2.000 kişi faydalanmaktadır (Cathobel, 2021: 63)

Belçika'da özellikle Katolik okullarında, düzenli olarak pastörler tarafından öğrencilere manevi danışmanlık hizmeti sunulmaktadır. Bu okullarda görev yapan pastörler, öğrencilerin manevi gelişimini izlemekte ve okul programı dışında özellikle Hristiyan ilhamlı inançlar olmak üzere, inancın anlamının paylaşılabilceği etkinlikler, kutlamalar ve kültürel geziler düzenlemektedirler. Bu etkinliklere katılım konusunda öğrencilere herhangi bir zorlama yapılmamaktadır. Belçika'daki bu okullarda, pastöral faaliyetler kapsamında diğer dinlere ilişkin temel bilgilerin öğretilmesine de önem verilmektedir. Ayrıca, anlam arayışında olan bireyler, öğrenciler ve pastörler tarafından ziyaret edilmekte; bu ziyaretler sayesinde öğrenciler, pastörün diğer bireylerle nasıl iletişim kurduğunu görmektedirler. Bu okullarda pastörler tarafından öğrencilere sadece hoşgörü değil, aynı zamanda farklı düşünce akımlarına saygı, ilgi ve dostluk öğretilmeye çalışılmaktadır. Hristiyan öğretisi anlatılırken monoteizmlerin, dinlerin, ruhsal yaklaşımların ve diğer felsefelerin tarihi dikkate alınmaktadır (Enseignement Catholique, 2021: 13).

3.5 Belçika'da Müslümanlara Yönelik Manevi Danışmanlık ve Rehberlik

Belçika'da Belçika'da yaşayan müslümanların genel durumu, Müslümanlara yönelik manevi danışmanlık ve rehberlik, Belçika'da müslümanlara hizmet veren manevi danışmanların eğitimi, manevi danışmanlık hizmetlerinde yaşanan problemler ve manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetlerinin geleceği olmak üzere dört başlık altında ele alınmıştır.

3.5.1 Belçika'da Yaşayan Müslümanların Genel Durumu

Belçika'da Müslüman nüfusu, 1960'ların sonlarına doğru işçi talebinin artmasıyla birlikte önemli ölçüde artış göstermiştir. Bu dönem öncesinde, Belçika'da Müslümanların sayısı sadece birkaç yüz kişi olarak kaydediliyordu. Ancak 1990'ların sonlarına gelindiğinde, Müslüman nüfus 300 binden fazlaya yükselmiştir. Faslılar, bu dönemde en kalabalık Müslüman grup olarak öne çıkarken, Türkler ikinci sırada yer

almıştır. Ayrıca, Tunus, Cezayir ve Pakistan kökenli Müslümanlar da Belçika'da önemli bir nüfusa sahip görünüyordular. Belçika vatandaşı olup Müslüman olan kişilerin sayısının 3 binden fazla olduğu bilinmekle birlikte, inançlarını gizleyenlerin olduğu tahmin edilmektedir (Zambur, 2023: 33).

Son yıllarda, Belçika'daki Müslüman nüfusu, hem sayısal olarak hem de ülke nüfusundaki oran olarak belirgin bir artış göstermektedir. 2007 yılında Belçika'da yaklaşık 350 bin Müslüman bulunurken, bu rakam toplam nüfusun yaklaşık %4'üne denk gelmekteydi. Ancak, 2010 yılına gelindiğinde, Müslüman nüfusu 630 bin kişiye yükselerek toplam nüfusun yaklaşık %6'sına karşılık gelmeye başlamıştır. Bu artış sadece doğurganlık oranlarına dayanmamakta, aynı zamanda farklı ülkelerden gelen Müslümanların Belçika'daki toplam nüfusu artırmasıyla da ilişkilendirilmektedir. Belçika'da din bilgilerinin resmi kayıtlara geçirilmesi yasak olduğundan, Müslüman nüfusun kesin sayısı hakkında kesin veriler bulunmamaktadır. Bu nedenle, Müslüman topluluğun büyüklüğü tahminlere dayalı olarak değerlendirilmektedir (Vandenbroucke, 2020: 1). Günümüzde ise, Belçika'da yaşayan Müslümanların sayısı 800.000'i aşmış durumdadır ve bu durumda Müslümanlar ülke nüfusunun %7'sini oluşturmaktadırlar. Bu oranla, Müslümanlar Hristiyanlardan sonra Belçika'daki en kalabalık ikinci dini topluluk olarak öne çıkmaktadır (İnsamer, 2021).

Belçika'daki Müslümanlar, birçok diğer Avrupa ülkesinde olduğu gibi çeşitli zorluklarla karşı karşıya bulunmaktadır. İlk nesilden itibaren ülkeye göç eden Müslümanlar, kötü muamele ve ayrımcılığa maruz kalmışlardır. Özellikle 11 Eylül 2001 saldırılarından sonra artan İslam düşmanlığı, Belçika'da Müslümanlara yönelik olumsuz tutumları tetiklemiş ve Müslümanlar, fiziksel ve psikolojik şiddete maruz kalmışlardır. Eğitim, sağlık ve istihdam gibi temel olanaklardan eşit şekilde yararlanamamışlar, siyasi temsil konusunda eksiklik yaşamışlar, günlük yaşamlarında çifte standartlarla karşılaşmışlar ve kültürel farklılıkları ve inançları nedeniyle şiddet görmüşlerdir. Yapılan araştırmalar, bu ayrımcılığın sistemli bir şekilde gerçekleştiğini göstermektedir. Örneğin, Müslümanlar iş başvurularında adları yüzünden ayrımcılığa uğramış, ev bulmada zorluk yaşamış, eğitim hayatlarında yanlış yönlendirilmelerle akademik başarılarını engellenmiş ve kadınlar tesettürleri nedeniyle sözlü ve fiziksel tacize maruz kalmışlardır (Aydın ve Yardım, 2008: 20-23).

Belçika'da İslam, resmi olarak tanınmış altı inançtan biri olmasına rağmen, Müslümanlar özellikle tesettür nedeniyle eğitim alanında kısıtlamalarla karşı karşıya

gelmektedirler (Demir, 2013: 184). Ayrıca, medya, siyaset ve kültür-sanat alanındaki yaklaşımlar, ülkede İslam düşmanlığının artmasına zemin hazırlamaktadır (Yardım, 2020: 89). Bu ayrımcı politikalar nedeniyle, Müslümanlar Belçika'da sosyoekonomik açıdan dezavantajlı bir duruma düşmektedirler. İşsizlik oranları genel nüfusa göre daha yüksektir (%7'ye karşı yaklaşık %20) ve gelir düzeyleri ortalamasının altındadır. Yoksulluk oranları da genel ülke ortalamasının üzerindedir (İnsamer, 2021).

3.5.2 Belçika'da Müslümanlara Hizmet Veren Manevi Danışmanların Eğitimi

Belçika Devleti her ne kadar İslam dinini ikinci din olarak tanımış olsa da Belçika'nın Katolik Hristiyan odaklı siyasi yapısından dolayı uzun yıllar boyunca Müslümanlara yönelik hizmetler konusunda pratik anlamda bir gelişme göstermemiştir. Belçika'da Hristiyan dinine mensup bireylerin manevi danışman ihtiyacını karşılamak için birçok eğitim kurumu bulunmasına rağmen Müslümanların bu ihtiyacını karşılamak adına herhangi bir bulunmamaktadır (Husson, 2006: 44). Belçika'nın İslam'ı resmi ikinci din olarak tanınmasından sonra Belçika'da yaşayan Müslümanların manevi danışman ihtiyacı sorunu ortaya çıkınca, Belçika Devleti bu sorunu aşmak için Türkiye, Cezayir, Fas, Kuzey Afrika ve Tunus gibi ülkelerinden Müslümanlara manevi danışmanlık yapabilecek kişileri talep etmiştir (Husson, 2006: 45).

Türkiye, Cezayir, Fas, Kuzey Afrika ve Tunus gibi ülkelere Belçika'ya gelmesi sağlanan bu görevlilerin, Belçika kültürüne entegre olmak yerine kendi kültürlerini bu Belçika'ya taşımaya çalışmaları, kendi ülkelerinden aldıkları din eğitiminin farklı olması, Belçika'nın yaşam koşulları ve yasalarını bilmemeleri, ayrıca Belçika'nın kültürel ve sosyo-politik yapısından habersiz olmaları ve Belçika'da konuşulan dilleri yeterince bilmemeleri çeşitli sorunları beraberinde getirmiştir (Battui ve Kanmaz, 2004: 15). Hatta bu görevliler, dini anlaşmazlıkların ortaya çıkmasına ve görev aldıkları ülkenin pozisyonu ile ilgisi olmayan dini söylem ve fetvaların yayılmasına yol açmıştır. Bu nedenle, Belçika Devleti manevi danışmanlık görevi üstlenecek olan görevlilerin, yerel toplumlarla etkili bir diyalog kurabilmeleri için, buldukları bölgenin çoğunlukla konuşulan dilini, kültürünü ve yasal düzenlemelerini öğrenme şartı getirmiştir (Husson ve Mandin, 2014: 134). Bunun üzerine, Belçika yetkilileri, manevi danışmanlık alanındaki boşluğu diğer ülkelerde eğitim görmüş bireylerle doldurmak yerine toplumla hem kültür hem dil bakımından daha iyi iletişim kurabilen

manevi danışmanların Belçika'da yetiştirilmesinin daha uygun olacağını fark etmişler ve bu nedenle bu konuda eğitim veren kurumların kurulmasına karar vermişlerdir (Husson, 2006: 23).

Belçika Devleti'nin aldığı bu karardan sonra, 1978 yılında Dünya İslam Birliği'ne bağlı İslami sivil toplum kuruluşu olan İslam Kültür Merkezi (İKM) Belçika'da kurulmuştur. İKM, Belçika Devleti'nin teşvikleri kapsamında Müslümanlara hizmet vermek üzere manevi danışmanların yetiştirileceği Avrupa İslam Enstitüsü (AİE) adında bir eğitim kurumu oluşturarak 1983 yılında açmıştır. Ancak bu enstitü, Belçika'nın gereksinimlerine ve kriterlerine uygun bir şekilde eğitim veremediği için öğrencilerine verdiği lisans diplomaları Belçika makamları tarafından kabul edilmemiştir. Buna rağmen, İBM, kendi bünyesinde bulunan AİE ile manevi ve dini alanlarda görev yapacak personel yetiştirme amacını, 1989-1990 yıllarına kadar sürdürmüş ve camiler, okullar, hastaneler, cezaevleri ve bakımevleri gibi kurumlara personel gönderme görevine devam etmiştir (Dönmez, 2021: 37).

1992 yılına gelindiğinde, amaçlarından biri manevi danışmanların ataması olan Yüksek İslam Konseyi (YİK) seçim yapılarak oluşturulmuştur, ancak bu kurul Belçika yönetimi tarafından resmi olarak tanınmamıştır. YİK'in Belçika devleti tarafından tanınmamış olması bu kurulun işlevsiz olmasını sağlamıştır. Bu yüzden, 1994 yılında, Müslüman topluluğunun çoğunluğunun katılımıyla gerçekleşen bir seçimin ardından ilk defa Müslümanların çoğunluğunu temsil eden bir kurum kurulmuştur. Bu kurumun Fransızca adı Belçika Adalet Bakanlığı tarafından onaylanmış ve Exécutif des Musulmans de Belgique (EMB) olarak adlandırılmıştır. Ayrıca, bu kurum 1999 yılında resmi olarak tanınmış ve Müslüman topluluğun tek yetkili temsilcisi olarak kabul edilmiştir. Ayrıca, devlet tarafından bu kuruma bütçe ayrılmış ve finansal olarak desteklenmiştir (Sägesser ve Torrekens, 2008).

2000 yılına gelindiğinde, cezaevlerinde bulunan Müslüman mahkûmların kendi dinlerine mensup manevi danışman talebiyle eylemlerde bulunması üzerine Müslümanlar için manevi danışman konusu Belçika Devleti'nin gündemine gelmiştir. Ancak mahkûmların bu talebi 2005 yılında çıkarılan bir kanunla gerçekleşmiştir (Bertrand ve Clinaz, 2015: 31). Bu nedenle, 2005 yılı içinde, hastanelerde, cezaevlerinde ve yaşlı bakım evlerinde yaşayan farklı dini inançlara sahip olan bireyler için özel manevi danışmanlık hizmeti sunan kadroların resmi olarak tanınması için bir

yasa çıkarılmıştır. Bu yasal düzenleme, bu manevi danışmanların devlet memuru statüsüne dâhil edilmesini ve finansal olarak desteklenmelerini de içermektedir (Husson ve Mandin, 2014: 70).

2000'li yıllarında başında, Belçika Devleti'nin Müslümanlara hizmet verecek manevi danışmanları görevlendirmeyi belli eğitim şartlarının yerine getirilmesi durumunda kabul etmesi Müslüman manevi danışmanlar yetiştirecek birçok eğitim kurumunun oluşturulmasına sebep olmuştur. Bu yıllarda kısa süre içinde Enstitüt des Etudes İslamiques, Rabitat'ül Eimm Academie al Khayriya gibi eğitim kurumları oluşturulmuş fakat bu kurumlar manevi danışman yetiştirme konusunda yetersiz kalmıştır (Battui ve Kanmaz, 2004: 23). Ayrıca, 2006 yılında Belçika'daki Katolik Üniversitesi'nde yer alan CİSMOC Araştırma Merkezi, İtalyan oryantalist Felice Dasseto tarafından yönetilen "Dini İlimlerde Sürekli Eğitim" adlı bir programı başlatarak devletin bu sorununun bir kısmını çözmeye yoluna gitmiştir. Bu programa genellikle Arap öğrenciler katılmış ve 15 kredilik bu programa katılan 50 öğrenci, 2007 yılında mezun olarak bu program ilk mezunlarını vermiştir. Bu eğitim, din görevlilerinin yetiştirilmesi konusundaki Belçika'daki boşluğu doldurmak için önemli bir adım olmuştur (Dönmez, 2021: 39).

Türkler sayı bakımından Belçika'da bulunan Müslüman toplulukları içinde önemli bir yer tutmaktadır. Bu açıdan, Belçika'da yaşayan Müslüman Türklerin manevi danışman sorunu Türkiye Cumhuriyeti Devletinin de dikkatini çekmiştir. Türkiye Cumhuriyeti Büyükelçiliği'ne bağlı Din Hizmetleri Müşavirliği ilk olarak Belçika'da tanınmış bir İslam enstitüsü kurma girişimlerinde bulunmuş fakat bu girişimlerin sonuçsuz kalmasının ardından, Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından Uluslararası İlahiyat projesi başlatılmıştır. Bu proje, Batı Avrupa'da yaşayan Türk vatandaşı lise mezunu öğrencileri Türkiye'deki ilahiyat fakültelerine yerleştirerek eğitimlerini sürdürmelerini sağlamış ve bu sayede Belçika'daki Müslüman manevi danışman sorunun çözümüne katkı sunmayı amaçlamıştır (Erşahin, 2015: 135). 2006 yılında başlayan bu projede 18 öğrenci ile başlanmış, şimdiye kadar 16 farklı ülkeden 449 öğrencinin programı sürdürdüğü ve toplamda 935 öğrencinin mezun olduğu görülmüştür (UIP, 2022: 2). Ancak, bu öğrencileri Türkiye'de eğitmenin Belçika'da yaşayan tüm Müslümanların dinî ihtiyaçlarına yanıt verme konusunda, beklentilere tam olarak cevap vermediği söylenebilir. Çünkü, Türkiye'de eğitim görmek isteyen her Belçika vatandaşı Türk

öğrencinin bu eğitimden faydalanamadığı ve Belçika'daki manevi danışman ihtiyacının devam ettiği görülmektedir (Dönmez, 2021: 39).

Belçika'da Müslümanlara hizmet verecek manevi danışmanların yetiştirilmesi konusunda bir başka çaba ise Hollanda'da bulunan Avrupa İslam Üniversitesi'ne bağlı olarak kurulan Brüksel İslami İlimler Fakültesi'nin 19 Eylül 2007'de lisansüstü ve lisans programlarını Bologna eğitim sistemi standartlarına uyarlamasıdır. Brüksel İslami İlimler Fakültesi, Belçika'da yüksek seviyede din görevlisi ve manevi danışman yetiştirmeyi amaçlamaktadır ve bu amaçla Avrupa İslam Üniversitesi ile işbirliği yaparak 80 kredi saatini içeren alternatif bir yüksek lisans programı geliştirmiştir. Bu iki yıllık programın içeriği ve kredi dağılımı Tablo 3.3'te sunulmuştur.

Tablo 3.3: Brüksel İslami İlimler Fakültesi Temel İslami Bilimler Alanı Yüksek Lisans Program İçeriği

Ders Adı	Kredi Sayısı
Tefsir Metodları	3 Kredi
Fıkhi Kaideler	3 Kredi
İslam Hukukunun İlkeleri	3 Kredi
İslami İlimlerde Araştırma Yöntemleri	4 Kredi
Fıkıh Usulü	3 Kredi
Çağdaş Hadis Tartışmaları	3 Kredi
Arap Dili ve Edebiyatı	3 Kredi
Manevi Danışmanlık Açısından İletişim Teknikleri	3 Kredi
İslam Perspektifinden Etik ve Manevi Danışmanlık	3 Kredi
Uygulamalı Psikoloji	3 Kredi
Manevi Danışmanlığa Giriş	3 Kredi
Manevi Danışmanlık Mesleğinde Günümüz Konuları	3 Kredi
Manevi Danışmanlıkla İlgili Fıkhi Problemler ve Çözümleri	3 Kredi
Uzmanlık Alanıyla İlgili Araştırma Çalışmaları	20 Kredi
Uzmanlık Alanıyla İlgili Tez Çalışması	20 Kredi

Kaynak: Dönmez, 2021: 40

Tablo 3.3'te görüldüğü üzere, bu yüksek lisans programından mezun olan biri İslami ilimler ve manevi danışmanlıkla ilgili 13 ders almakta, kendi belirlemiş olduğu bir konu hakkında araştırmalar yapıp bunu sunmakta ve danışmanıyla birlikte belirlemiş olduğu bir konuda yüksek lisans tezi yazmaktadır. Programın ilk yılında dersler alınmakta, ikinci yılında ise tez yazılarak programdan mezun olunmaktadır.

Belçika'da Müslümanlara hizmet verecek manevi danışmanların yetiştirilmesine yönelik lisans veya yüksek lisans programı bulunmasa da Université Saint-Louis-

Bruxelles, Université Catholique de Louvain, Université Libre de Bruxelles bünyesinde Müslümanlara hizmet verecek manevi danışmanlara yönelik sertifika programları bulunmaktadır. Bu üniversitelerden Université Libre de Bruxelles, üniversiteler arası akreditasyon ile onaylanmış bir eğitim programı sunmaktadır. Bu program “Tarih ve Düşünce”, “Siyaset ve Din” ve “Din ve Toplum” olmak üzere üç ana bölüm içermekte ve mezun olmak için toplamda 97 saat 30 dakika katılım gerektirmektedir. Programın bulunan dersler Tablo 3.4’te sunulmuştur.

Tablo 3.4: Université Libre de Bruxelles Manevi Danışmanlık Programı İçeriği

	Ders Adı	Saat
Tarih ve Düşünce	Giriş: Tarih, Kavram ve Metodoloji	32 saat 30 dakika
	İslam’a Giriş: Ana Akımlar ve Düşünürler	
	İslam ve Feminizm	
	Kur’an’ın Tarihsel Yönüyle Tenkidi	
	Batinilik ve Maneviyat	
	Hukuk ve İslam	
Siyaset ve Din	İslam ve Avrupa: Ortak Sunumlar	32 saat 30 dakika
	Avrupa İslami ve Müslümanları: Kolektif Çalışmalar ve Yanıtlar	
	Avrupa’da Din ve İnançlarının Devlet Düzenlemeleri	
	Avrupa’da Müslüman Varlığının Tarih ve Sosyolojisi	
	Ortadoğu’nun Jeopolitiği	
Din ve Toplum	Fırsat Eşitliği Politikası ve Dini İnançlar	32 saat 30 dakika
	İslam Toplumunda Seçkinler ve Otorite	
	İslamofobi Sorunu	
	Müslüman Ailelerde Çatışma Arabuluculuğu	
	Radikalleşme ve Terörizm	

Kaynak: Dönmez, 2021: 41-42

Tablo 3.4’te görüldüğü üzere, Université Libre de Bruxelles’in sunmuş olduğu manevi danışmanlık programı Tarih ve Düşünce (6 ders), Siyaset ve Din (5 ders), Din ve Toplum (5 ders) olmak üzere üç ana başlık altında 16 ders içermektedir. Her bir başlık altında belirtilen dersler için belirlenen eğitim programı süresi 32 saat 30 dakikadır. Buna göre, bir öğrencinin sertifika almaya hak kazanması için 97 saat 30 dakika ders alması gerekmektedir.

Université Catholique de Louvain’de İslam ile ilgili dersler çeşitli fakültelerde sunulmaktadır. Ana programlar, Teoloji Fakültesi’nde Din Bilimleri Yüksek Lisansı, Sosyal ve Politika Bilimleri Fakültesi’nde Sosyoloji, Antropoloji, Politika Bilimleri Yüksek Lisansları kapsamında bulunmaktadır. Ayrıca, Felsefe, Sanat ve Edebiyat Fakültesi’nde antik diller ve edebiyatları yüksek lisans programları çerçevesinde de

sunulmaktadır. Bunun yanı sıra, Eylül 2015'ten itibaren Teoloji Fakültesi'nde, Belçika Müslümanlar Yürütme Kurulu ile işbirliği içinde, gelecekteki İslam dini öğretmenleri ve manevi danışmanlar için Üniversite Sertifikası programı da sunulmaktadır. Bu programda bulunan dersler Tablo 3.5'te sunulmuştur.

Tablo 3.5: Université Catholique de Louvain “İslami İlimler” Programı İçeriği

Ders Adı	Ders Kodu
Uluslararası Kuruluşlar	LSPRI2045
Diplomatik Sorunlar Üzerine Uluslararası İlişkiler Semineri	LSPRI2320
Arap Felsefesinde Derinlemesine Sorular	LFIL02300
İslam Hukukuna Giriş	LDROI1511
Belçika Din Hukuku	LSREL2211
Uluslararası ve Karşılaştırmalı Dinler Arası İlişkiler Hukuku	LSREL2222
Dinler, Haklar ve Avrupa Toplumu	LSREL2230
Karşılaştırmalı Dini Haklar	LSREL2240
Din Bilimlerinde Yöntem ve Yaklaşımlar (Toplu Ders)	LSREL2100
Müslüman Kaynakların Epistemolojisi ve İslam'da Dini Düşünce (Normatif) Oluşturma (Fıkıh)	LSREL2250
İslam'ın İlkeleri ve Maneviyat: İslam'ın Etik ve Dini Düşünce	LSREL2251
Kur'an Tefsirinin Hermenetiği: Klasik ve Çağdaş Tefsirler	LSREL2252
Teolojik Bütünleşme Semineri	LTHEO2000
Dinler Arası Diyalog	LTHEO2362
İslam ve Arap Dünyası Tarihi ve Toplumu I	LGLOR1531
İslam ve Arap Dünyası Kültür ve Medeniyeti I	LGLOR1532
Klasik Arapça I	LGLOR1661
Klasik Arapça II	LGLOR1662
İslam ve Arap Dünyası Tarihi ve Toplumu II	LGLOR2533
İslam ve Arap Dünyası Kültür ve Medeniyeti II	LGLOR2534
Ortaçağ Bilim Tarihi	LFLTR2551
Doğu Dilleri ve Edebiyatlarına Giriş (Toplu Ders)	LGLOR1413
Arap Edebiyatı Semineri	LGLOR2932
Geleceğe Yönelik Antropoloji Semineri: Çağdaş Dünya Antropolojisi	LANTR2030
Arap Dünyası Sosyo-Politik Analizi	LDVLP2641
Etünoğrafik Araştırma Semineri: Epistemoloji, Alan Çalışması, Yorumlama ve Yazma	LANTR2000
Antropolojik Temeller	LANTR2100
Kalkınma Antropolojisi	LDVLP2320
Arap Dünyası Sosyo-Ekonomik Analizi	LDVLP2640
Kalkınma Politikaları İnterdİsİplİner Seminer: Arap Dünyası	LDVLP2642
Kültürel Çeşitlilik, Dini Plüralizm ve Çağdaş Toplumsal Çatışmalar: Sosyolojik Sorunlar ve Düzenleme Yöntemleri	LSOC2075
Çağdaş İslam Sosyoantropolojisi	LSOC2060
Din Sosyolojisi	LPOLS1329
Din, Kültür ve Politika Globalleşmiş Modernitede	LSOC2075
Dinler Arası Karşılaştırmalı Seminer (Tema: Ekoloji ve Dinler)	LSREL2920
Bedensel Antropoloji	LANTR2050

Kaynak: UClouvain, 2023

Université Catholique de Louvain dini ve sosyal bilimler alanında sunmuş olduğu bu program sertifikalı ve tamamlayıcı bir eğitim niteliği taşımaktadır. 2019-2020 öğretim yılında yürütülen bu program, 10 krediye denk gelen 126 ders saati içermektedir. Programda yer alan dersler Tablo 3.6’da sunulmuştur.

Tablo 3.6: Université Saint-Louis- Bruxelles “Çağdaş Dünyada İslam” Programı İçeriği

Ders Adı	Ders Saati
Dindarlığın Felsefi Yaklaşımı	3 saat
Dinler, Cezaevleri ve Radikalleşme Olgusu	3 saat
Avrupa’da İslam’ın Varlığı: Camiler, Şehirleşme ve Laiklik	3 saat
Dindarın Sanal Dünyası	3 saat
Feminizm ve Dindarlığın Çağdaş Söylemleri	3 saat
İslam’da Eğitim ve Aktarımlar	6 saat
Arap Dünyasının Karmaşıklığını Anlamanın Anahtarları	6 saat
İslam Peygamberinin Tanıtımı ve Söylemleri I-II	6 saat
Teoloji Uygulama: Dini Metinlerde Mistisizm	6 saat
İslam’ın Tarihi Kaynakları	6 saat
Kur’an Araştırmalarına Giriş	6 saat
İslam’da Fırkalar Arası Yaklaşımlar I-II	9 saat
Tasavvufa Giriş	6 saat
Teoloji Tartışmaları: Hıristiyanlık ve İslam Dini Yapısıyla İlgili Ontolojik Sorular	6 saat
Avrupa’daki Devletler, Hukuk ve Dinler	6 saat
Afrika İslam’ının Hareketliliği, Haç İbadeti ve Tarikatlar	6 saat
Avrupa Ortamında İslam’a Post-kolonyal Yaklaşımlar	6 saat
Dün ve Bugünün Şeriat Sistemi	6 saat
Avrupa’da İslami Araştırmalara Giriş I-II	9 saat
Bitirme Tezi İçin Konu Seçimi Çerçevesi	6 saat

Kaynak: Dönmez, 2021: 43

Türkiye’deki Avrupa Benelux Üniversitesi, farklı üniversitelerle iş birliği anlaşmaları imzalayan bir kurum olup, İlahiyat ve Dini İlimler Fakültesi bünyesinde sunulan yüksek lisans düzeyindeki İslami ilimler ve manevi danışmanlık programları, Bologna eğitim sistemi ile uyumlu olan önemli seçenekler arasında yer almaktadır. Programda yer alan dersler Tablo 3.7’de sunulmuştur.

Tablo 3.7: Avrupa Benelux Üniversitesi Manevi Danışmanlık Yüksek Lisans Programı İçeriği

Ders Adı	Kredi
Birinci Dönem	
Avrupa’da Manevi Rehberlikle İlgili Uygulamalar	3 kredi
Meslek Olarak Manevi Rehberlik	3 kredi
Uygulamalı Psikoloji	3 kredi
İslam’ın Ruh ve Beden Sağlığına Bakış Açısı	3 kredi
İslami Açıdan Etik ve Manevi Rehberlik	3 kredi
Din Görevlileri Yönetim ve Organizasyonu	3 kredi
İslam’ın Ruh ve Beden Sağlığına Bakış Açısı	3 kredi
Aile Danışmanlığı ve Gençlik Problemleri	2 kredi
Cezaevlerinde Manevi Rehberlik Mesleği ve İletişim Sanatı (Seçmeli)	10 kredi
Hastane ve Bakımevlerin Yapısı, Çalışma Sistemi ve Medikal Terminolojisi (Seçmeli)	10 kredi
İkinci Dönem	
Staj ve Gözlem	10 kredi
Uzmanlık Alanıyla İlgili Tez Çalışması	16 kredi
Araştırma Planı Hazırlama	2 kredi
Tez Savunması	2 kredi

Kaynak: Dönmez, 2021: 45

Tablo 3.7’de görüldüğü üzere, Avrupa Benelux Üniversitesi Manevi Danışmanlık Yüksek Lisans Programı ilk dönemi çoğunlukla manevi danışmanlıkla ilgili teorik derslerden oluşmakta, ikinci dönem ise staj ve tez çalışmaları yapılarak programdan mezun olunmaktadır.

3.5.3 Belçika’da Müslümanlara Yönelik Manevi Danışmanlık Hizmetlerinde Yaşanan Problemler

Belçika’da Müslümanlara yönelik manevi danışmanlık hizmeti kapsamındaki en önemli sorun manevi danışmanların yetiştirilmesi sorunudur. Belçika hükümeti, Müslüman topluluğuna manevi danışmanlık hizmeti sunacak kişilerin eğitilmesini sağlayacak kurumların kurulmasına izin vermiş olsa da, bu kurumların verdiği diplomaların tanınması veya denklik sağlanması konusunda bir çözüm bulabilmiş değildir. Bu durum, Belçika'nın komşusu olan Hollanda, Fransa ve Almanya gibi diğer Avrupa ülkeleri ile karşılaştırıldığında daha geride olduğu anlamına gelmektedir. Bu ülkeler, İslam'ı resmi olarak tanımamalarına rağmen, Müslüman din görevlileri ve manevi danışmanlar yetiştirme konusunda Müslüman eğitim kurumlarıyla iş birliği yapmışlardır. Hollanda örneğinde olduğu gibi, Hollanda hükümeti manevi

danışmanlık alanında çalışmalar yapan Müslüman eğitim kurumlarına ait diplomaları resmi olarak tanımıştır (Hıdır, 2020). Rotterdam İslam Üniversitesi'nden lisans veya yüksek lisans derecesiyle mezun olan öğrencilerin diplomasını geçerli kabul etmesi, bu işbirliğinin bir örneğini sunmaktadır (Heuts vd., 2012: 27). Bu nedenle, Belçika'daki sorunların çözülmesi için, manevi danışman yetiştiren Müslüman eğitim kurumlarının ülkenin eğitim bakanlığı ile etkili bir işbirliği içinde olması büyük önem taşımaktadır. Çünkü Müslüman topluluğuna hizmet verecek manevi danışmanların Belçika'da eğitilmesi durumu artık genel kabul görmüş bir gerçekliktir ve kamu tarafından da bu görüş desteklenmektedir. Buna ek olarak, nitelikli personel yetiştirmeyi amaç edinen İslam eğitim kurumlarının diplomalarının tanınmasının, işbirliği için sağlam bir temel oluşturması beklenmektedir. Bu sayede, gerekli dini hizmetlerin nitelikli bir şekilde sunulması din görevlileri ve manevi danışmanlar için kapıların açılması umulmaktadır.

Belçika'da yaşanan Müslümanlara yönelik manevi danışmanların yetiştirilmesi sorununun çözülememesinin başka bir sebebi, Belçika hükümeti ile Müslüman toplum arasındaki büyük bir güvensizlik, iletişim eksikliği ve koordinasyon sorununun bulunmasıdır. Buna ek olarak, diğer batı ülkeleri ile karşılaştırıldığında, Müslüman ülkelerden Belçika'ya göç eden Müslümanların genellikle kırsal bölgelerden gelmeleri ve haklarını savunma konusundaki çabalarının zayıf olmaları da bir faktör olarak görülebilir. Örnek olarak, Belçika'ya Fas'tan gelen göçmenlerin çoğunlukla Rif dağlarına yakın olan Huseyma ve Nador gibi şehirlerden, Türkiye'den gelenlerin ise Artvin ve Afyonkarahisar'ın Emirdağ ve Bayat gibi kırsal ilçelerinden gelmiş oldukları gözlemlenmektedir. Bununla birlikte, Belçika'da doğup büyümüş ve yerel eğitim almış üçüncü ve dördüncü kuşak Müslümanların, bilinçli bir şekilde yaşadıkları sorunları resmi yetkililerle daha etkin bir şekilde çözmeye çalıştıkları fark edilmektedir (Dönmez, 2021: 46).

Belçika'da Müslümanlara yönelik manevi danışmanların yetiştiren kurumlar açısından sorunlar olduğu gibi yetişmiş olan Müslüman manevi danışmanlarında yaşadıkları bazı sorunlar bulunmaktadır (Schoutheete, 2012: 69). Bu sorunların en önemlisi Müslüman manevi danışmanların diğer dinlere mensup manevi danışmanlarla pratikte aynı haklara sahip olamamasıdır. Her ne kadar Belçika yasalarında İslam dini tanınmış ve Müslüman manevi danışmanlarda devlet memuru statüsünde çalışabiliyor olsalar da pratik hayatta Katolik pastörlerin Müslüman manevi danışmanlara göre oldukça

avantajlı bir statüye sahip olduğu görülmektedir (Schoutheete, 2012: 71). Örneğin, Belçika'da bulunan birçok hastanede Katolik pastörler kadrolu olarak çalışabilirken Müslüman manevi danışmanlar ise sadece Müslüman manevi danışmana ihtiyaç olunan durumlarda dışardan hizmet alınma yöntemi ile çalışmaktadır. Hastanelerde bulunan Müslüman bireyler özellikle Müslüman bir manevi danışman talep etmedikçe bu kişilere Müslüman manevi danışman tahsis edilmemektedir. Bu şekilde bir talep işlemi ise zaten hasta olan biri için oldukça uğraştırıcı olacağından bu durumun aslında Müslümanların manevi danışmanlık hizmeti almasının önünde önemli bir engel oluşturduğu da ifade edilebilir.

3.5.4 Belçika'da Müslümanlara Yönelik Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Hizmetlerinin Geleceği

Belçika, çeşitli dini inançlara saygı gösteren ve çok kültürlü bir toplumun parçası olan bir ülkedir. Ülkenin bu çok kültürlü yapısı, farklı dinlere mensup insanların da burada yaşadığını göstermektedir. Belçika, bu çeşitliliği kabul ederek İslam'ı resmi bir din olarak tanımıştır.

Belçika'da yaşayan Müslüman topluluğu oldukça büyüktür ve bu topluluğun üyeleri, manevi danışmanlık hizmetlerine olan taleplerini Hristiyanlar gibi, çok doğal bir şekilde ifade etmektedirler. Manevi rehberlik ve destek, insanların zor zamanlarında, hastanelerde, hapisanelerde ve diğer birçok alanda önemli bir rol oynamaktadır. Ancak, Belçika'da Müslümanlara bu hizmeti sunabilecek yetkin manevi danışmanların eksikliği bir sorun teşkil etmektedir.

En önemli sorunlardan biri, Müslüman manevi danışmanların yetiştirilmesi için gerekli olan kurumların kurulmasıdır. Belçika hükümeti, bu tür kurumların eğitim vermesine izin vermektedir, ancak bu kurumların diplomalarının tanınması veya denkliği konusunda çözüm bulunmamıştır (Dönmez, 2021: 50). Bu, diğer Avrupa ülkeleriyle karşılaştırıldığında Belçika'nın geri kaldığı bir alandır. Örneğin, Hollanda, Müslüman eğitim kurumlarıyla işbirliği yaparak din görevlisi ve manevi danışman yetiştirmekte ve bu eğitimlerin diplomalarını tanımaktadır (Hıdır, 2020; Karagül, 2012: 6).

Belçika'da yaşayan Müslümanlar, eğitim kurumlarının diplomasının tanınmasını ve nitelikli manevi danışmanların yetiştirilmesini istemektedirler. Ancak bu, Belçika'nın

siyasi yapısı gereği karmaşık bir süreçtir. Yüksek eğitim kurumlarının ve diplomalarının tanınması, genellikle Belçika parlamentosunun onayına tabidir ve bu kararlar büyük ölçüde siyasi faktörlere dayalıdır.

Dolayısıyla, tanınma kararları, siyasi iradeye bağlıdır. Bu da Belçika'daki Müslüman topluluğunun, kendi ihtiyaçlarına yanıt verecek eğitim kurumlarının tanınması için yeterli siyasi etkiye sahip olmaları gerektiği anlamına gelir. Belçika'da yaşayan Müslümanların, manevi danışmanlık alanındaki sorunların çözümü için, ülkenin siyasetinde etkili olmaları gerekecektir. Bu, gelecekteki durumu şekillendiren temel bir gerçektir.

Belçika'da Müslümanlara yönelik manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetlerinin geleceği, Müslüman topluluğunun kendilerini daha fazla ifade etmeleri ve katkıda bulunmaları için siyasi arenada daha fazla yer edinmelerine bağlı görünmektedir. İlerleyen yıllarda, bu sorunların aşılması ve Müslüman topluluğunun ihtiyaçlarının karşılanması için daha fazla çaba harcanması ve Belçika siyasetinde Müslümanların daha fazla rol almasına bağlıdır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TARTIŞMA

Bu çalışmanın amacı, Belçika'daki manevi danışmanlık uygulamalarının incelenmesidir. Bu temel amaç doğrultusunda birçok araştırma sorusuna yanıt aranmıştır. Çalışma kapsamında yapılan araştırmalar sonucunda bu araştırma sorularına verilen yanıtlar, bu yanıtların literatür kapsamında tartışılması ve elde edilen her bir sonuca ilişkin araştırmacının değerlendirmeleri sunulmuştur.

Çalışmanın ilk araştırma sorusu “**Belçika’da manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetlerinin tarihi gelişim süreci nasıldır?**” şeklindedir. Gerçekleştirilen araştırmalar sonucunda, Belçika'da 1970'li yıllardan önce manevi danışmanlığa ihtiyaç duyan kişilerin genellikle kilise cemaatinin papazları tarafından ziyaret edildiği ve manevi danışmanlık görevinin papazlar tarafından yerine getirildiği belirlenmiştir. Ancak, 1970'li yıllardan sonra hastaneler içinde manevi danışmanlık hizmeti talebi artmış ve genellikle papazlar aracılığıyla insanların inançlarına uygun destek almaları sağlanmıştır. 5 Nisan 1973'te yayınlanan "De Omzendbrief De Saegher" adlı yasa ile farklı dinlere mensup bireylerin manevi danışmanlığa ulaşma hakkı koruma altına alınmış, ancak kurumların pastoral bakım için personel sağlama yükümlülüğü olmaması yasanın etkisini azaltmıştır (Jonge, 2012). Profesyonel manevi danışmanlığın çoğunlukla Roma Katolikleri ve Hümanistler tarafından sunulduğu Belçika'da, laik kadınların manevi danışmanlık alanında artan rolü, 1980'lerin sonlarından itibaren paradigma değişikliğine işaret etmektedir. Laik pastoral görevlerin 1980'lerin ortalarında ortaya çıkması, 1987'deki laiklerin manevi danışman olabilmesi hakkındaki piskoposlar sinodu ile artan bir ivme kazanmıştır (Vandenhoeck, 2020: 129-130). 2000'li yıllardan sonra, Belçika'nın nüfus yapısındaki değişiklikler ve Hristiyan nüfusun azalması, manevi danışmanlığa yeni bir bakış açısının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Günümüzde, Belçika'daki manevi danışmanlar içindeki Hristiyan pastörlerin ağırlığı sürse de, diğer dinlere mensup manevi danışmanlar da Belçika devleti tarafından resmi memur olarak tanınmış ve desteklenmeye başlanmıştır. 2015 yılı itibariyle, Avrupa'da radikal İslam'ın ciddi bir tehdit oluşturmasıyla birlikte, İslam manevi danışmanlarının buna karşı bir önlem olarak kullanılması fikri yaygınlaşmış ve Belçika'da hem Müslüman hem de diğer

dinlere yönelik manevi danışmanlık hizmeti veren manevi danışmanların önü açılmıştır (Castel, 2021: 13-14).

Literatür incelendiğinde, Avrupa'da bulunan birçok ülkede Belçika'da olduğu gibi manevi danışmanlık alanında Katolik Hristiyanların ağırlığı olduğu görülmektedir. Benzer şekilde, bu araştırmada olduğu gibi son yıllarda Katoliklerin bu alandaki etkisi azalmış ve laik manevi danışmanların ve diğer dinlere mensup manevi danışmanların ağırlığı artmaya başlamıştır. Örneğin, Tımmaz (2019: 9-10) çalışmasında 1981 yılında Fransa'nın nüfusunun %70'inin Katoliklerin oluşturduğunu ve manevi danışmanların çoğunluğunun Katolik olduğunu ifade etmiştir. 2008 yılında yapılan bir araştırmaya göre Fransa'da Katoliklerin oranı %34 iken, 2018 yılında bu oran %32'ye gerilemiştir. Ayrıca, bu kişilerin yarısından fazlası sadece kendini Katolik olarak nitelemekte fakat en önemli dini günlerde bile kiliseye gitmemektedir. Katolikler gibi Yahudiler ve Protestanların sayısı da düşüş göstermektedir. Budist ve Hindu nüfusun oranı %0,5 olarak tahmin edilmektedir. Müslüman nüfusun oranı ise %6 olarak belirlenmiştir. Müslümanların Fransa'nın büyük şehirlerindeki oranı %13'e ulaşmaktadır. Bununla birlikte, diğer dini gruplara kıyasla Müslümanlar arasında dindarlık oranı en yüksek olanıdır. Gerçekten de, Fransa'da yaşayan Müslümanların yaklaşık yarısı her gün namaz kılmaktadır. Fransız dinsizlerin oranı son kırk yılda büyük bir artış göstermiş ve %27'den %58'e çıkmıştır. Dinsiz grup, ateistleri, agnostikleri ve deistleri içermektedir. Kendini dinsiz olarak tanımlayan bireylerin yaklaşık yarısı Katolik dindar ailelerde yetişmiştir. Tüm bunlar neticesinde, Fransa'da bir zamanlar manevi danışmanlık alanında yoğunlukta olan Katolikler günümüzde bu avantajlarını kaybetmişlerdir. Bir başka örnekte ise, (Özmen-Yaylak, 2021) Almanya'da manevi danışmanlık kurumlarının durumu incelenmiş ve benzer şekilde önceleri manevi danışmanlık alanında Hristiyanların ağırlığı söz konusuysen, Almanya'da Hristiyan dindarlığın gerilemesi ve diğer dinlerin mensuplarının oranlarının artmasıyla birlikte 2000'li yıllardan itibaren diğer dinlerin mensuplarına yönelik manevi danışmanlık hizmeti veren manevi danışmanlar sayıca artmaya başlamıştır. Tüm bunlar birlikte değerlendirildiğinde, Avrupa'nın neredeyse tüm ülkelerinde benzer süreçlerin yaşandığı, başlangıçta manevi danışmanlık sadece Hristiyanlığa yönelikken 2000'li yıllardan sonra diğer dinlerin ve felsefi akımların mensupları içinde manevi danışmanlığın bir hak olarak görüldüğü ifade edilebilir.

Çalışmanın ikinci araştırma sorusu “**Belçika’da manevi danışman olabilmek için sağlanması gereken koşullar nelerdir?**” şeklindedir. Yapılan araştırmalar sonucunda, Belçika için bu sorunun tek bir yanıtın olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Öncelikle, geçmiş yıllarda pastör olma şartları değişkenlik gösterdiği için bu sorunun yanıtı sadece günümüz şartları açısından verilmiştir. Daha sonra, manevi danışman olma şartlarının Hristiyanlar ve diğer dine mensup kişiler için farklı olduğu belirlenmiştir. Hristiyanların pastör olarak atanmak için, öncelikle teoloji alanında bir lisans veya yüksek lisans programını tamamlamaları gereklidir. Sonrasında, ulusal ve yerel düzeyde kilise tarafından onay almak için Konsistuar’a başvuruda bulunmaları gerekmektedir. Bu sürecin ardından, kilise cemaati tarafından seçilmeleri halinde pastör olunabilmektedir (Flachon, 2014: 25). Müslümanlar ve diğer dine mensup manevi danışmanlar içinse şartlar Hristiyan pastörler kadar ağır değildir. Bunun nedeni ise Hristiyan pastör bulmak kolayken, diğer dinlere manevi danışmanlık hizmeti verecek manevi danışman bulmanın zorluğudur. Hristiyan pastörler için teoloji alanında lisans veya yüksek lisans eğitimi şartı varken diğer dinlere mensup kişiler için manevi danışmanlık hizmeti verecek kişiler için bu şartlar aranmamaktadır. Bu kişiler için aranan şartlar Belçika’da veya başka bir ülkede manevi danışmanlığını yapacağı dinle ilgili bir lisans bölümünden mezun olmak ve dil yeterliliğini sağlamaktır. Belçika’da KU Leuven Üniversitesi’nde bulunan “Dil ve Bölgesel Çalışmalar Lisans: Arapça ve İslam Çalışmaları” adlı toplam 180 kredi içeren 4 yıllık lisans programından mezun olarakta Müslümanlara yönelik hizmet veren manevi danışman olunabilmektedir. Ayrıca, Hollanda’da bulunan Avrupa İslam Üniversitesi’ne bağlı olarak kurulan Brüksel İslami İlimler Fakültesi’nin lisansüstü veya lisans programlarından mezun olunarakta Belçika’da manevi danışman olmak için başvuru yapılabilmektedir (Dönmez, 2021: 40-41). Ayrıca, son yıllarda aktif olarak görev yapan manevi danışmanlar içinde geçerli olmak üzere Belçika’da en az ilkokul düzeyinde mezuniyet derecesine sahip olma şartı ve dil testini geçme şartı getirilmiştir. Bu şartın sağlanması için aktif olarak çalışan yabancı manevi danışmanlara mezuniyet sınavlarına girme hakkı verilmiş ve bu sınavları başarıyla geçen manevi danışmanların görevlerine devam etmesine izin verilmiştir.

Literatür incelendiğinde, manevi danışman olma şartlarının neredeyse tüm Avrupa ülkelerinde temel anlamda benzer olduğu görülmektedir. Temel anlamda benzerlikten

kasıt tüm ülkelerde manevi danışman olmanın üniversite düzeyinde eğitim görmeye bağlanmış olmasıdır. Bununla birlikte, verilen eğitimlerin içeriği bakımından ülkeler arasında önemli farklılıklar görülmektedir. Ayrıca, aynı ülkede bile farklı dinlere mensup manevi danışmanlara hizmet verecek manevi danışmanların yetiştirilmesinde farklı eğitim içerikleri olduğu görülmektedir. Örneğin, Fransa’da üç yıllık lisans eğitimini, iki yıllık veya bir yıllık eğitim programlarını tamamlayıp Hristiyanlara yönelik hizmet veren manevi danışman olmak mümkünken (Tınmaz, 2019: 110), Belçika’da Hristiyanlara yönelik manevi danışmanlık hizmeti veren manevi danışman olabilmek için dört yıllık teoloji lisans eğitimi veya yüksek lisans derecesine sahip olunması istenmektedir. Fransa’da diğer dinlerin mensuplarına yönelik hizmet veren manevi danışman olabilmek için 3 yıllık lisans eğitiminin yanında kısa süreli eğitimlerle manevi danışman olabilmek mümkünken (Tınmaz, 2019: 111), Belçika’da 4 yıllık lisans eğitiminden sonra belli şartları sağlayıp veya bazı sertifika programlarına katılarak manevi danışman olabilmek mümkündür. Tüm bunlar birlikte değerlendirildiğinde, Avrupa ülkelerinde manevi danışmanlığın profesyonel bir meslek olarak ele alındığı ve üniversite eğitiminin manevi danışman olmak için şart olduğu ifade edilebilir. Ayrıca, Hristiyanlara yönelik manevi danışmanlıkla ilgili üniversite düzeyinde daha kapsamlı eğitimler verildiği fakat diğer dinler ve felsefi akımlar için lisans eğitiminden mezun olunduktan sonra kısa süreli eğitimlerle manevi danışman olma şartının yerine getirilebildiği söylenebilir.

Çalışmanın üçüncü araştırma sorusu “**Belçika’da manevi danışmanların eğitim ve istihdam koşulları nasıldır?**” şeklindedir. Yapılan araştırmalar sonucunda, Belçika’da görev yapan manevi danışmanların istihdamıyla ilgili farklı yanıtlara ulaşılmıştır. Farklı yanıtlara ulaşılmamasının sebebi, istihdam şekillerinin dinlere ve hizmet verilen alanlara göre değişkenlik göstermesinden kaynaklanmaktadır. Belçika’da Hristiyan pastörler atanmak için Konsistuar’a başvurumaktadırlar. Buradan kabul alan pastörler kilise hizmetleri, hastaneler, mahalle hizmetleri ve cezaevleri olmak üzere dört farklı alanda hizmet vermeleri için istihdam edilmektedirler. Bu alanlara atanan pastörler tam zamanlı ve kadrolu olarak çalışmaktadırlar (Chevalier, 2014: 316). Müslümanlar ise manevi danışman olarak atanabilmek için Exécutif des musulmans de Belgique (EMB) adı verilen kuruma başvurmakta ve kurumun uygun görmesi halinde atamaları yapılmaktadır. Fakat 12 Haziran 2023 tarihli Kraliyet Karanamesi ile bu kurumun Belçika Devleti tarafında

tanınması işlemi kaldırılmıştır. Bu kurumun yerine artık Moslimraad van België (MB) adı verilen Müslümanlar konseyi tanınmış ve manevi danışmaların göreve başlama işlemlerinden de bu kurum sorumlu olmuştur (Vlaanderen, 2023a). Belçika’da Hristiyan pastörler tüm kurumlarda tam zamanlı olarak çalışırken, diğer dinlere yönelik hizmet veren manevi danışmanlar cezaevleri haricinde çoğu zaman ihtiyaç halinde yarı zamanlı olarak çalıştırılırlar. Hastanelerde, Hristiyanlara yönelik manevi danışmanlık hizmeti veren pastörler tam zamanlı çalışırken, diğer dinlere yönelik manevi danışmanlık hizmeti veren manevi danışmanlar hastaların talep etmesi halinde hizmet vermektedirler (Schoutheete, 2012: 14-16).

Literatür incelendiğinde, birçok Avrupa ülkesinde Belçika’dakine benzer alanlarda manevi danışmanlık hizmeti verildiği ve bu ülkelerde de Belçika’daki gibi farklı dinlere ve felsefi akımlara hizmet veren manevi danışmanların istihdamında farklı yöntemlerin kullanıldığı görülmektedir. Örneğin, Hollanda’da resmi kurumlara manevi danışman atanması işleminde her bir din veya inanç grubu için farklı bir kurum sorumludur. Hollanda’da kilisenin, hümanistlerin, Müslümanların, Yahudilerin, Hinduların ve Budistlerin ayrı ayrı atama kurumu bulunmaktadır ve manevi danışmanların istihdamı bu kurumlarca sağlanmaktadır (Karagül, 2012: 24). Belçika’da ise Hristiyan, hümanist, Müslüman ve Yahudi manevi danışmanların atamasından sorumlu kurumlar bulunurken diğerleri için bu şekilde kurumlar bulunmamaktadır (Vlaanderen, 2023b). Buna ek olarak, Hollanda’da belirlenen kurumlar her alanda atamalar yapabilirken (Hıdır, 2020), Belçika’da çoğu kurumda sadece Hristiyan manevi danışmanlar yer almaktadır. Diğer dinlere mensup kişiler manevi danışmanlık hizmeti almak istediğinde ilgili kurum bu hizmeti dışardan temin etmektedir. Tüm bunlar birlikte değerlendirildiğinde, Belçika’da manevi danışmanların istihdamı konusunda birçok eksikliklerin bulunduğu, Hristiyanlık dışındaki diğer dine mensup manevi danışmanların daha fazla görevlendirilmesi gerektiği ve belirtilen dinler dışında farklı görüşlere sahip kişilere manevi danışmanlık hizmeti verecek manevi danışmaların atamalarının yapılması gerektiği de ifade edilebilir.

Çalışmanın dördüncü araştırma sorusu “**Belçika’daki manevi danışmanlar dini açıdan nasıl bir dağılım göstermektedir? Tüm dinlerin müntesipleri için yeterli sayıda manevi danışman bulunmakta mıdır?**” şeklindedir. Bu araştırma soruna geçmiş yıllarda olumlu bir cevap vermek mümkün değilken, 2023 yılı itibariyle

geçmişe göre daha olumlu bir yanıt verilebileceği ifade edilebilir. Belçika nüfusunun önemli bir bölümü Hristiyandır (Vandewiele, 2018). Bu açıdan, Hristiyanlara yönelik manevi danışmanlık hizmeti veren pastörlerin çoğunlukta olması beklenen bir durumdur. Fakat geçmiş yıllarda Hristiyanlar dışında nüfus bulunmasına rağmen manevi danışmanların neredeyse tamamı Hristiyan pastörlerden oluşmaktaydı. Diğer dinlere mensup manevi danışmanlarda bulunmaktaydı fakat bunlardan hizmet almak için özel olarak talepte bulunmak gerekmektedir. Günümüz itibariyle, cezaevlerinde tüm dinlerin müntesipleri için manevi danışmanlar bulunmaktadır (Vlaanderen, 2023b). Manevi danışmanların sayısının yeterli olup olmadığına ilişkin literatürde bir çalışma bulunmadığı için bu sorunun bir yanıtı bulunmamaktadır. Fakat cezaevleri dışındaki kurumlarda resmi olarak sadece Hristiyan pastörler bulunduğu için bu kurumlar açısından diğer dinlerin müntesipleri için yeterli sayıda manevi danışman bulunmadığı ifade edilebilir.

Literatür incelediğinde, Belçika’da yaşanan manevi danışman temsil sorununun diğer birçok Avrupa ülkesinde de yaşandığı görülmektedir. Örneğin, Özmen-Yaylak (2021: 6) çalışması sonucunda, Almanya’nın tarihi geçmişi nedeniyle manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetlerinin genellikle Hristiyanların kontrolü altında olsa da, diğer din mensupları da ihtiyaçları doğrultusunda bu hizmetlerden faydalandığını, ancak, özellikle sağlık sektöründe, Almanya’daki Müslüman topluluğunun ihtiyaçlarını karşılayacak yeterli sayıda manevi danışman ve rehber bulunmadığı sonucuna ulaşmıştır. Tınmaz (2019: 113-116) ise çalışması sonucunda, Fransa’da manevi danışmanların bütün dinler için yetersiz sayıda olduğu sonucuna ulaşmıştır. Bunda, Fransa’nın laiklik ilkesi gereği manevi danışmanlara yeterince bütçe ayırmamasının da etkisi vardır. Belçika’da yaşanan temsil sorunun temel kaynağı Belçika’nın Katolik egemen siyasi yapısıdır. Son yıllarda Belçika’da yaşanan temsil sorunu kısmen aşılmaya başlansa da özellikle sağlık sektöründe ciddi temsil sorunları bulunmaktadır. Hem Belçika hem de diğer Avrupa ülkeleri birlikte değerlendirildiğinde, Hristiyanlar için sunulan manevi danışmanlık hizmet kalitesini diğer dinlerin mensupları için de gerçekleştirmeleri halinde temsil sorunun büyük oranda aşmış olacakları ifade edilebilir.

Çalışmanın beşinci araştırma sorusu “**Belçika’da manevi danışmanlık ve rehberlik alanında verilen eğitimin içeriği nasıldır? Bu alanda eğitim veren kurumların özellikleri nelerdir?**” şeklindedir. Yapılan araştırmalar sonucunda, Belçika’da farklı

dillerin konuşulduğu ve farklı manevi inanışların bulunduğu birçok bölge bulunduğu ve bölgeler arası bu farklılıkların, manevi danışmanlık eğitimi için geliştirilen eğitim programlarında farklı olmasına sebep olduğu belirlenmiştir. Örneğin, 1992 yılında, Malines-Bruxelles Başpiskoposluğunda, tüm manevi danışmanlar için iki yıla yayılan 150 saatlik özel bir eğitim programı olan "Formation à l'animation pastorale (F.A.P.)" başlatılmış, ardından 2000 yılında bu program, teolojik eğitimi genişletmek amacıyla saat sayısını iki katına çıkararak dört yıla yayılmıştır. Liège Başpiskoposluğunda, 1997'den itibaren farklı seçeneklere (mahalle, gençler, sağlık, cezaevi gibi) göre staj içeren 450 saatlik bir eğitim programı sunan "Institut supérieur de catéchèse et de pastorale" başlatılmış, 2007'de teolojik eğitimi genişletmeyi hedefleyen bir reforma girilmiştir. Tournai Başpiskoposluğu, adaylara özelleştirilmiş eğitim programları sunarak başlamış ve düzenli eğitim toplantıları geliştirmiş, 2007'de 150 saatlik ilk eğitim dönemini başlatmıştır. Namur Başpiskoposluğu ise uzun yıllar boyunca özel bir eğitim programı sunmadan 300 saatlik bir eğitim programı ile manevi danışman yetiştirmiş, ancak 2011'den itibaren "Institut diocésain de formation" ile manevi danışmanlık eğitimini daha profesyonel hale getiren bir kurum oluşturmuştur (Chevalier, 2014: 317). Tüm bunlara ek olarak, başpiskoposlukların koordinasyonu olmadan bağımsız kurumlarca verilen manevi danışmanlık eğitimleri de bulunmaktadır. Faculté de théologie tarafından sunulan "Certificat en théologie pastorale (CeTP)" gibi akademik sertifikalar, bu eğitim programlarına örnek olarak gösterilebilir. Ayrıca, 2013 yılında sağlık alanında çalışmak isteyen manevi danışmanlar için bir üniversite sertifikası olan "Certificat universitaire de la pastorale santé (CUPS)" vermeye başlanmıştır. Bu sertifika, kilisenin sağlıkla ilgili manevi danışmanlık hizmetlerine katılmak isteyen kişilere veya sağlık hizmeti sunan manevi danışmanlara yönelik bir eğitim programını ifade etmektedir. Bu program, kilisenin sağlık hizmetleri ve hasta ziyaretleri gibi konularda yetkinlik kazanmayı amaçlayan bireylerin eğitim ihtiyaçlarını karşılamak için kullanılır. CUPS, bu alandaki eğitim ve yetkinliklerin bir belgesi olarak sunulur (Chevalier, 2014: 318-319). Ayrıca, son yıllarda Belçika'da manevi danışman eğitimi için yüksek lisans programları da açılmaktadır. Bu programlardan biri Leuven Üniversitesi Teoloji ve Dini Çalışmalar Fakültesi bünyesinden açılmış olan yüksek lisans programıdır. Bu yüksek lisans programının amacı, KU Leuven veya başka bir yerde edinilmiş teoloji ve dini çalışmalar alanında eğitim görmüş öğrencilerin başlangıç eğitimini genişletmek ve derinleştirmektir. Öğrencileri teoloji ve dini çalışmaların çeşitli alanlarında bağımsız

araştırmalar yapmaya hazırlamak ve kilise ve toplumda uzman olarak görev yapmalarını sağlamakta programın başka amaçlarındandır. Program kapsamında öğrencilere, fakültenin beş araştırma disiplininden veya ana konusundan birinde uzmanlaşma ve bir yüksek lisans tezi yazma fırsatı verilmektedir. Bu alanlar kutsal kitap çalışmaları, sistematik teoloji ve dinlerin incelenmesi, teolojik ve karşılaştırmalı etik, kilise ve teolojinin tarihi ve pastoral ve deneysel teolojidir. Müfredat, Hristiyan inanç geleneğinin çok kültürlü ve çok dini bir toplumsal bağlamda disiplinler arası akademik incelemesine genel bir yönlendirme sunar. Bu program tam zamanlı veya yarı zamanlı olarak takip edilebilir (KU Leuven, 2023). Belçika'da KU Leuven niversitesi dışında manevi danışman eğitimi veren Universit Catholique de Louvain, Louvain-la-Neuve gibi niversiteler de bulunmaktadır. Bu niversiteler Hristiyan inancına göre manevi danışman, bir başka deyişle, pastör yetiştirmeyi amaçlamaktadırlar. Belçika'da özellikle Hristiyanlık dışındaki dinler için manevi danışman yetiştirmeyi amaç edinen bir lisans veya yüksek lisans programı bulunmasa da niversiteler bünyesinde belli programlar ile manevi danışmanlık yapılmasına olanak sağlayan programlar bulunmaktadır.

Literatür incelendiğinde, diğer Avrupa lkelerinde de manevi danışman yetiştirmeyi amaçlayan birçok yükseköğretim programı olduğu görülmektedir. Fransa'da bu bu programlar çoğunlukla 3 yıllık lisans eğitimi şeklinindedir ve Hristiyanlara hizmet veren manevi danışman yetiştirmeye yöneliktir. Fransa'da bir yıllık manevi danışmanlık programları da mevcuttur. Fransa'da manevi danışmanlıkta gönüllük oranı fazla olduğu için kısa süreli programlar yaygındır (Tınmaz, 2019: 110). Almanya ve Hollanda'da ise manevi danışmanlık eğitimi veren 4 yıllık lisans programları bulunmaktadır. Özellikle Hollanda'da devlet tarafından resmi olarak kabul edilen her dini anlayışa hizmet veren manevi danışmanların yetiştirildiği programlar mevcuttur (Hıdır, 2020). Ayrıca, Hollanda'da hmanistlere yönelik manevi danışmanlık hizmeti veren manevi danışmanların yetiştirildiği 4 yıllık programlarda bulunmaktadır (Karagl, 2012: 10-11). Türkiye'de ise, manevi danışmanlık eğitimi veren bir lisans programı bulunmamakla birlikte, manevi danışmanlık alanında birçok üniversitede tezli ve tezsiz yüksek lisans programları bulunmaktadır. Bu programlardan mezun olan bireyler manevi danışmanlık alanında çalışabilmektedirler (Ege, 2021: 818). Tüm bunlar birlikte değerlendirildiğinde, birçok Avrupa ülkesinde manevi danışmanlığın sadece dini danışmanlık olarak değil gerçek anlamda manevi bir danışmanlık olarak

görüldüğü ve bu yüzden bu alanda çalışması istenen personellerin manevi danışmanlık alanının lisans mezunu olmasının istediği anlaşılmaktadır. Türkiye’de ise manevi danışmanlık dini danışmanlıkla eş değer görüldüğü için lisans programına gerek duyulmamakta, ilahiyat programı mezunları potansiyel manevi danışman adayları olarak görülmektedir. Bu durum, İslam inancı dışında inanca sahip bireylerin etkili bir manevi danışmanlık hizmeti almasının önünde engel oluşturma potansiyeline sahiptir. Bu durumun aşılması için lisans düzeyinde manevi danışmanlık ve rehberlik programları açılmalı ve bu programlardan mezun olan bireyler bu alanlarda her türlü inanca sahip bireylere manevi danışmanlık hizmeti verebilecek şekilde yetiştirilmelidir.

Çalışmanın altıncı araştırma sorusu “**Belçika’da Müslümanlara yönelik manevi danışmanlık hizmetlerinin gelişimi nasıl olmuştur?**” şeklindedir. Gerçekleştirilen araştırmalar sonucunda, Belçika Devleti’nin, İslam’ı ikinci din olarak tanımasına rağmen, uzun yıllar boyunca Katolik Hristiyan odaklı siyasi yapısı nedeniyle Müslümanlara yönelik hizmetlerde pratik anlamda ilerleme kaydedemediği belirlenmiştir. Hristiyan dinine mensup bireylerin manevi danışman ihtiyacını karşılamak için birçok eğitim kurumu bulunmasına rağmen, Müslümanlar için benzer bir hizmet sağlanmamıştır. Müslüman topluluğun manevi danışman ihtiyacı ortaya çıktığında, Belçika Devleti, bu sorunu çözmek amacıyla Türkiye, Cezayir, Fas, Kuzey Afrika ve Tunus gibi ülkelerden manevi danışmanlar talep etmiştir (Husson, 2006: 44-45). Ancak, bu yabancı danışmanların, Belçika kültürüne entegre olma yerine kendi kültürlerini getirmeleri, aldıkları din eğitiminin farklılığı, Belçika’nın yaşam koşulları ve yasalarına yabancılıkları, ayrıca Belçika’nın kültürel ve sosyo-politik yapısını bilmemeleri sorunlara yol açmıştır (Battui ve Kanmaz, 2004: 15). Bu durum, dini anlaşmazlıklara ve görev aldıkları ülkenin pozisyonuyla ilgisi olmayan dini söylem ve fetvaların yayılmasına neden olmuştur. Bu sebeple, Belçika Devleti, manevi danışmanlık görevini üstlenecek kişilerin yerel toplumlarla etkili iletişim kurabilmeleri için buldukları bölgenin dilini, kültürünü ve yasal düzenlemelerini öğrenme şartı koymuştur (Husson ve Mandin, 2014: 134). Bu doğrultuda, Belçika yetkilileri, dış ülkelerden gelen görevliler yerine, toplumla daha iyi iletişim kurabilecek manevi danışmanların yetiştirilmesine odaklanarak eğitim kurumlarının kurulmasına karar vermişlerdir (Husson, 2006: 23). Belçika Devleti’nin bu kararı sonrasında, 1978’de Dünya İslam Birliği’ne bağlı olan İKM, Müslümanlara hizmet

vermek üzere AİE'yi kurarak manevi danışman yetiştirmeye başlamıştır. Ancak, enstitü, Belçika'nın gereksinimlerine uygun eğitim veremediği için diplomaları kabul edilmemiştir. Bu duruma rağmen, İKM, kendi bünyesindeki AİE ile 1989-1990 yıllarına kadar dini ve manevi personel yetiştirme amacını sürdürmüş ve çeşitli kurumlara personel göndermeye devam etmiştir (Dönmez, 2021: 37). 1992 yılında, manevi danışmanların atanması ile ilgilenecek geçici bir YİK seçimle oluşturulmuş, ancak resmi olarak tanınmamıştır. 1994'te ise Müslüman topluluğunun katılımıyla gerçekleşen bir seçim sonucunda EMB kurulmuş ve 1999'da resmi olarak tanınarak tek yetkili temsilci olarak kabul edilmiştir. Ayrıca, devlet tarafından bu kuruma yıl içinde kullanılmak üzere bütçe ayrılmıştır (Sagesser ve Torrekens, 2008: 12-41). 2000 yılında, cezaevlerindeki Müslüman mahkûmların manevi danışman talepleri, 2005'te bir kanunla kabul edilmiştir (Bertrand ve Clinaz, 2015:31). Bu nedenle, 2005 yılında hastaneler, yaşlı bakım evleri ve cezaevlerinde farklı dini inançlara sahip bireyler için özel manevi danışmanlık hizmeti sunan kadroların resmi olarak tanınması için bir yasa çıkarılmıştır. Bu yasal düzenleme, manevi danışmanların devlet memuru statüsüne alınmalarını ve finansal destek görmelerini içermektedir (Husson ve Mandin, 2014: 70). 2000'li yılların başında, Belçika Devleti'nin Müslümanlara hizmet verecek manevi danışmanları kabul etmesi, birçok eğitim kurumunun oluşmasına yol açmıştır. Ancak, bu kurumlar manevi danışman yetiştirme konusunda yetersiz kalmıştır (Battiui ve Kanmaz, 2004: 23). 2006'da, Belçika'daki Katolik Üniversitesi'nde bulunan CİSMOC Araştırma Merkezi, devletin bu sorununu çözmek amacıyla "Dini İlimlerde Sürekli Eğitim" adlı bir programa başlamıştır. Bu program, din görevlilerinin yetiştirilmesi konusundaki Belçika'daki boşluğu doldurmak için önemli bir adım olmuştur (Dönmez, 2021: 39). Belçika'daki Müslüman topluluklar içinde sayı bakımından önemli bir yer tutan Türkler, Türkiye Cumhuriyeti'nin dikkatini çekmiştir. Türkiye Cumhuriyeti Büyükelçiliği ve Diyanet İşleri Başkanlığı, Uluslararası İlahiyat projesi kapsamında Türk vatandaşı lise mezunu öğrencileri Türkiye'deki ilahiyat fakültelerine yerleştirerek Belçika'daki Müslüman manevi danışman sorununa çözüm getirmeyi amaçlamıştır (Erşahin, 2015: 135). Bu proje, 2006'da başlamış ve şu ana kadar 449 öğrencinin programı sürdürdüğü ve 935 öğrencinin mezun olduğu görülmüştür (UIP, 2022: 2). Ancak, bu öğrencilerin sadece Türkiye'de eğitim almaları, Belçika'da yaşayan tüm Müslümanların dini ihtiyaçlarına tam olarak cevap vermemektedir. Belçika'da Müslümanlara hizmet verecek manevi danışmanların yetiştirilmesine yönelik diğer bir çaba ise 2007 yılında Hollanda'da bulunan Avrupa İslam Üniversitesi'ne bağlı olarak

kurulan Brüksel İslami İlimler Fakültesi'nin lisansüstü ve lisans programlarını Bologna eğitim sistemi standartlarına uyarlamasıdır. Fakülte, Belçika'da yüksek seviyede din görevlisi ve manevi danışman yetiştirmeyi amaçlamaktadır ve bu doğrultuda Avrupa İslam Üniversitesi ile işbirliği yaparak alternatif bir yüksek lisans programı geliştirmiştir. Belçika'da Müslümanlara hizmet verecek manevi danışmanların lisans veya yüksek lisans programı olmasa da, Université Saint-Louis-Bruxelles, Université Catholique de Louvain, Université Libre de Bruxelles gibi üniversiteler sertifika programları sunmaktadır (Dönmez, 2021: 40).

Literatür incelendiğinde, Müslümanlara yönelik manevi danışmanlık hizmetlerinin Avrupa'nın birçok ülkesinde Belçika'da olduğu gibi geçmişten günümüze gelişim halinde olduğu görülmektedir. Geçmiş yıllarda birçok Avrupa ülkesinde manevi danışmanlık dendiğinde Hristiyanlara yönelik manevi danışmanlık hizmeti anlaşılmaktayken günümüzde birçok din ve birçok farklı inanişaya sahip bireylere manevi danışmanlık hizmeti söz konusudur. Dolayısıyla, Avrupa'da yaşanan bu gelişmeler Belçika'daki Müslümanlara yönelik manevi danışmanlık hizmetlerine de olumlu yönde yansımıştır. Ayrıca, 2015'li yıllardan sonra Avrupa hükümetleri dünyada gittikçe artan radikal İslam tehlikesine karşı manevi danışmanlık hizmetlerinin etkili olabileceğini fark etmişler ve bu yüzden Belçika'da da Müslümanlara yönelik manevi danışmanlık hizmetleri teşvik edilmiştir (Castel, 2021: 13-14). Belçika'da radikal İslami düşüncenin etkili olabileceği cezaevlerinde Müslüman manevi danışmanların teşvik edilmesi fakat diğer kurumlarda Hristiyan pastör ağırlığının korunmasının bir sebebinin de bu olabileceği ifade edilebilir.

Çalışmanın yedinci ve son araştırma sorusu “**Belçika'da Müslümanlara yönelik manevi danışmanlık hizmetiyle ilgili problemler nelerdir ve gelecekte bu problemlere yönelik nasıl çözümler bulunabilir?**” şeklindedir. Belçika'da gerçekleştirilen araştırmalar, Müslümanlara yönelik manevi danışmanlık hizmetinde karşılaşılan temel sorunun, manevi danışmanların nitelikli bir şekilde yetiştirilmesi meselesi olduğunu ortaya koymaktadır. Belçika hükümeti, Müslüman topluluğuna manevi danışmanlık hizmeti sunacak bireylerin eğitimini sağlamak amacıyla kurumların kurulmasına izin vermiş olsa da, bu kurumların vermiş olduğu diplomaların tanınması veya denkliğinin sağlanması konusunda henüz bir çözüm bulabilmiş değildir. Bu durum, Belçika'nın komşu ülkeleri Almanya, Fransa ve Hollanda'ya göre geri planda kaldığını göstermektedir. Bu ülkeler, resmi olarak İslam'ı

tanımamalarına rağmen, Müslüman din görevlileri ve manevi danışmanları yetiştirmek için Müslüman eğitim kurumlarıyla iş birliği yapmışlardır. Hollanda örneğinde olduğu gibi, Hollanda hükümeti bu alanda aktif olan Müslüman eğitim kurumlarının diplomalarını resmi olarak tanımıştır. Örneğin, Rotterdam İslam Üniversitesi'nin yüksek lisans programının diplomalarının tanınması, bu işbirliğinin bir başarı hikâyesi olarak gösterilebilir (Heuts vd., 2012: 27). Bu bağlamda, Belçika'daki sorunların çözümü için, manevi danışman yetiştiren Müslüman eğitim kurumlarının ülkenin eğitim bakanlığı ile etkili bir işbirliği içinde olması büyük önem taşımaktadır. Çünkü Müslüman topluluğuna hizmet sunacak din görevlileri ve manevi danışmanların Belçika'da eğitilmesi gerekliliği, genel olarak kabul görmüş bir gerçeklik haline gelmiş ve kamu tarafından bu görüş desteklenmiştir. Ayrıca, nitelikli personel yetiştirmeye çalışan akademik İslam eğitim kurumlarının diplomalarının tanınması, işbirliği için sağlam bir temel oluşturacaktır. Bu sayede, dini hizmetleri nitelikli bir biçimde sunacak din görevlileri ve manevi danışmanlar için yeni fırsatlar doğacaktır.

BEŞİNCİ BÖLÜM

SONUÇ

Bu çalışmada, Belçika'daki manevi danışmanlık sistemi, çalışma kapsamında belirlenen araştırma soruları doğrultusunda incelenmiştir. Ayrıca, Belçika'da müslümanlara yönelik manevi danışmanlık hizmetleri de ele alınmıştır. Çalışma kapsamında ulaşılan sonuçlar ilerleyen paragraflarda sunulmuştur.

Çalışma sonucunda, Belçika'da 1970'li yıllardan önce manevi danışmanlığın genel olarak hristiyan inanç temelli olduğu, ancak zamanla farklı dinlere mensup bireylerin manevi danışmanlığa ulaşma hakkınında koruma altına alındığı ve son zamanlarda manevi danışmanlıkta çoğunlukla laik danışmanların görev aldığı belirlenmiştir. Ayrıca, 2015 yılı itibariyle, Avrupa'da radikal İslam'ın ciddi bir tehdit oluşturmasıyla birlikte, İslam manevi danışmanlarının buna karşı bir önlem olarak kullanılması fikri yaygınlaştığı ve Belçika'da hem Müslüman hem de diğer dinlere yönelik manevi danışmanlık hizmeti veren manevi danışmanların önünün açıldığı sonucuna erişilmiştir.

Araştırma sonucunda, günümüz itibariyle, Hristiyanların pastör olarak atanmak için, öncelikle teoloji alanında bir lisans veya yüksek lisans programını tamamlamaları, sonrasında ise ulusal ve yerel düzeyde kilise tarafından onay almak için Konsistuar'a başvuruda bulunmaları gerektiği belirlenmiştir. Müslümanlar ve diğer dine mensup manevi danışmanlar içinse şartların Hristiyan pastörler kadar ağır olmadığı, Belçika'da veya başka bir ülkede manevi danışmanlığını yapacağı dinle ilgili bir lisans bölümünden mezun olmak ve dil yeterliliğini sağlamanın yeterli olduğu saptanmıştır. Fakat son yıllarda aktif olarak görev yapan manevi danışmanlar içinde geçerli olmak üzere Belçika'da en az ilkokul düzeyinde mezuniyet derecesine sahip olma şartı ve dil testini geçme şartı getirildiği de belirlenmiştir.

Çalışma sonucunda, Belçika'da pastörlerin kilise hizmetleri, hastaneler, mahalle hizmetleri ve cezaevleri olmak üzere dört farklı alanda hizmet vermeleri için tam zamanlı ve kadrolu olarak istihdam edildikleri belirlenmiştir. Müslümanların ise manevi danışman olarak atanabilmek için 12 Haziran 2023 tarihine kadar Exécutif des musulmans de Belgique (EMB) adı verilen kuruma başvurarak atanabildikleri fakat bu tarihten sonra . Bu kurumun yerine artık Moslimraad van België (MB) adı verilen

Müslümanlar konseyi tanındığı ve manevi danışmaların göreve başlama işlemlerinden de bu kurum sorumlu olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca, Belçika'da Hristiyan pastörler tüm kurumlarda tam zamanlı olarak çalışırken, diğer dinlere yönelik hizmet veren manevi danışmanların cezaevleri haricinde çoğu zaman ihtiyaç halinde yarı zamanlı olarak çalıştırıldıkları saptanmıştır.

Çalışma sonucunda, Belçika'da farklı dillerin konuşulduğu ve farklı manevi inanışların bulunduğu birçok bölge bulunduğu ve bölgeler arası bu farklılıkların, manevi danışmanlık eğitimi için geliştirilen eğitim programlarında farklı olmasına sebep olduğu belirlenmiştir. Ayrıca, son yıllarda Belçika'da manevi danışman eğitimi için yüksek lisans programları da açıldığı ve çoğunlukla bu üniversitelerde Hristiyan inancına göre manevi danışman, bir başka deyişle, pastör yetiştirmenin amaçlandığı tespit edilmiştir. Belçika'da özellikle Hristiyanlık dışındaki dinler için manevi danışman yetiştirmeyi amaç edinen bir lisans veya yüksek lisans programı bulunmasa da üniversiteler bünyesinde belli programlar ile manevi danışmanlık yapılmasına olanak sağlayan programların bulunduğu saptanmıştır.

Araştırma sonucunda, Belçika Devleti'nin, İslam'ı ikinci din olarak tanımasına rağmen, uzun yıllar boyunca Katolik Hristiyan odaklı siyasi yapısı nedeniyle müslümanlara yönelik manevi danışmanlık hizmetlerinde pratik anlamda ilerleme kaydedemediği belirlenmiştir. Hristiyan dinine mensup bireylerin manevi danışman ihtiyacını karşılamak için birçok eğitim kurumu bulunmasına rağmen, müslümanlar için benzer bir hizmet sağlanmamıştır. Müslüman topluluğun manevi danışman ihtiyacı ortaya çıktığında, Belçika Devleti'nin, bu sorunu çözmek amacıyla Türkiye, Cezayir, Fas, Kuzey Afrika ve Tunus gibi ülkelerden manevi danışmanlar talep ettiği, ancak bu yabancı danışmanların, Belçika kültürüne entegre olma yerine kendi kültürlerini getirdikleri, aldıkları din eğitiminin farklılığının, Belçika'nın yaşam koşulları ve yasalarına yabancılıklarının, ayrıca Belçika'nın kültürel ve sosyo-politik yapısını bilmemelerinin sorunlara yol açtığı saptanmıştır. Bu sebeple, Belçika yetkilileri, dış ülkelerden gelen görevliler yerine, toplumla daha iyi iletişim kurabilecek manevi danışmanların yetiştirilmesine odaklanarak eğitim kurumlarının kurulmasına karar vermişlerdir. Bu kapsamda, günümüze kadar birçok çalışma yapılmış olsa da hezün birçok eksiklik bulunduğu tespit edilmiştir.

Çalışma sonucunda, müslümanlara yönelik manevi danışmanlık hizmetinde birçok sorunla karşılaşıldığı fakat en temel sorunun, manevi danışmanların nitelikli bir

şekilde yetiştirilmesi meselesi olduğu belirlenmiştir. Belçika hükümetinin, müslüman topluluğuna manevi danışmanlık hizmeti sunacak bireylerin eğitimini sağlamak amacıyla kurumların kurulmasına izin vermiş olsa da, bu kurumların vermiş olduğu diplomaların tanınması veya denkliğinin sağlanması konusunda henüz bir çözüm bulunmadığı ve Belçika'nın bu konuda komşu ülkeleri Almanya, Fransa ve Hollanda'ya göre geri planda kaldığı söylenebilir. Bu ülkeler, resmi olarak İslam'ı tanınamalarına rağmen, Müslüman din görevlileri ve manevi danışmanları yetiştirmek için Müslüman eğitim kurumlarıyla iş birliği yapmışlardır.

Çalışma kapsamında ulaşılan sonuçlardan hareketle konunun ilgililerine yapılabilecek öneriler aşağıda maddeler halinde sunulmuştur.

- Belçika'da manevi danışmanlık hizmetlerine erişimde eşitlik sağlanması için farklı dinlere mensup bireyler için uygun eğitim programları geliştirilmelidir. Bu programlar, Hristiyanlık dışındaki inançlara ve kültürlere duyarlılığı artırmalı ve toplumla daha iyi iletişim kurma becerilerini güçlendirmelidir.
- Belçika'nın manevi danışmanlık alanında yaşadığı denklik sorunlarına çözüm bulmak için uluslararası düzeyde iş birliği ve anlaşmalar geliştirilmelidir. Bu sayede, yurt dışında alınan eğitimlerin ve diplomaların Belçika'da tanınması ve değerlendirilmesi kolaylaştırılabilir.
- Yabancı kökenli manevi danışman adaylarına, Belçika kültürüne ve sosyal yapısına uyum sağlamalarına yardımcı olacak entegrasyon odaklı eğitimler sunulmalıdır. Bu eğitimler, danışmanların toplum içinde daha etkili ve verimli çalışmalarını destekleyebilir.
- Manevi danışmanlık eğitim programları, Belçika'nın çok kültürlü yapısını yansıtmalı şekilde çeşitlilik ve çok kültürlülük odaklı içeriklerle zenginleştirilmelidir. Bu sayede, farklı inanç ve kültürlerden gelen bireylere daha etkin ve duyarlı bir şekilde hizmet verilebilir.
- Belçika hükümeti, manevi danışmanlık alanında çalışanların eğitime ve istihdamına destek olacak politikalar geliştirmelidir. Ayrıca, farklı dinlere mensup manevi danışmanların tam zamanlı istihdamı için teşvik edici önlemler alınmalıdır.

KAYNAKÇA

- Ağılkaya-Şahin, Z. (2016). Theoretical Foundations of Pastoral Care in Christian Tradition. *Spiritual Psychology and Counseling*, 1(1), 47–67. <https://doi.org/10.12738/spc.2016.1.0002>
- Ajouaou, M. ve Bernts, T. (2015). The Effects of Religious Diversity on Spiritual Care : Reflections from the Dutch Correction Facilitie. In I. Becci & O. Roy (Eds.), *Religion Diversity in European Prisons: Challenges and Implications for Rehabilitation Challenges and Implications for Rehabilitation*. Springer.
- Aka, M. (2020). Dine ve Kültüre Duyarlı Psikolojik Danışmanlık-I: Manevi Danışmanlık Perspektifinden Kuramsal Analizler. *Türk Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi*, 2, 201–234.
- Altıntaş, M. E. (2018). Hastanelerde Gerçekleştirilen Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Hizmetleri Üzerine Nitel Bir Araştırma (Kayseri Örneği). *Amasya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 11, 221–256. <https://doi.org/10.18498/amauidf.503975>
- Aşlamacı, İ. ve Yılmaz, A. (2019). Cezaevlerinde Yürütülen Din Hizmetleri ve Manevi Rehberliğin Niteliği: Cezaevi Vaizlerinin Görüşlerine Dayalı Nitel Bir Araştırma. In M. Zengin, N. Tınaz, A. Ayten ve H. Ekşi (Eds.), *Cezaevi Hizmetlerinde Manevi Danışmanlık ve Rehberlik* (pp. 17–38). Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları.
- Ateş, Ş. (2020). *Belçika Ekonomi Raporu*. https://www.academia.edu/5977628/Belçika_Ekonomi_Raporu
- Aydın, M. Z. ve Yardım, M. (2008). Belçika’da İslamofobi ve Müslümanlara Yönelik Ayrımcılık. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 12(1), 7–32.
- Aydın, C. ve Kaya, M. (2021). Maneviyat ve Öznel İyi Oluş Değişkenlerinin Hayatın Anlamını Yordaması. *Amasya İlahiyat Dergisi*, 17, 41–77. <https://doi.org/10.18498/amailad.961401>
- Aydın, M. Z. (1999). Belçika’da İlk ve Orta Öğretimde Din ve Ahlak Öğretimi. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 3, 101–148.
- Battiui, M. El ve Kanmaz, M. (2004). *Mosquées, imams et professeurs de religion*

islamique en Belgique. Publ. Fondation Roi Baudouin.

Baygeldi, M. R. (2018a). *Türkiye’de Modern Sorunlara Bir Çözüm Olarak Manevi Danışmanlık Uygulaması: Mevcut Durum ve Öneriler*. Turkuvaz Haberleşme ve Yayıncılık.

Baygeldi, M. R. (2018b). *Türkiye’de Modern Sorunlara Dini Bir Çözüm Olarak Manevi Danışmanlık Uygulaması Mevcut Durum ve Öneriler*.

Becci, I. (2015). Languages of Change in Prison: Thoughts About the Homologies Between Secular Rehabilitation, Religious Conversion and Spiritual Quest. In I. Becci & O. Roy (Eds.), *Religion Diversity in European Prisons : Challenges and Implications for Rehabilitation* (pp. 159–176). Springer.

Becci, I. ve Dubler, J. (2017). Religion and Religions in Prisons: Observations from the United States and Europe. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 56(2), 241–247. <https://doi.org/10.1111/jssr.12352>

Bertrand, M. ve Clinaz, S. (2015). *L’offre de services faite aux personnes détenues*. Publ. CAAP.

Bozkaya, T. (2023). *Pozitif Psikoloji Bağlamında Din Eğitimi Temelli Manevi Danışmanlık ve Rehberlik (Sivas GSB Yurtlarında Kalan Kız Öğrenciler Örneği)*. Sivas Cumhuriyet Üniversitesi.

Castel, P. T. (2021). Les conseillers catholiques et islamiques dans les prisons belges : une approche plus humaniste que religieuse ? *E-Legal, Revue de Droit et de Criminologie de l’ULB*, 5, 1–47.

Cathobel. (2021). *L’Église Catholique en Belgique 2021*.

Cathobel. (2023). *L’Église Catholique en Belgique 2023*. <https://be.talent.com/fr/salary?job>

Çelik, H. (2017). Psikoterapide Yeni Soluk : Öyküsel Terapi. *Kafkas Üniversitesi, e – Kafkas Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 4(1), 34–50.

Ceylan, Y. ve Özaydın, M. (2020). Manevi/Dini Danışmanlıkta Değer Algısı. *Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (16), 284–301. <https://doi.org/10.34085/buifd.807825>

Chevalier, C. (2014). Femmes en responsabilité pastorale en Belgique francophone:

- Un processus en cours d'institutionnalisation. *Revue Lumen Vitae*, 69, 311–324.
<https://doi.org/10.2143/LV.00.0.0000000>
- Cleiss. (2021). *Le système de santé belge*. <https://www.cleiss.fr/docs/systemes-de-sante/belgique.html>
- Çölgeçen, Y. ve Güney-Aslan, M. (2022). Palyatif ve Hospis Bakımın Türkiye Açısından Değerlendirilmesi. *Tıbbi Sosyal Hizmet Dergisi*, 20, 134–155.
<https://doi.org/10.46218/tshd.1134616>
- Coşkunsever, A. (2016). Sosyal Hizmet Kurumlarında Dini Danışmanlık ve Rehberlik (Yetiştirme Yurdu & Bakım ve Sosyal Rehabilitasyon Merkezi Örneği). *Sosyal Bilimler Enstitüsü*, 499.
- Curtit, F. (2012). L'assistance spirituelle dans les hôpitaux au sein des États membres de l'Union européenne : un droit garanti, une mise en œuvre différenciée. In A. Fornerod (Ed.), *L'assistance spirituelle dans les services publics* (pp. 11–19). PUS.
- Demir, İ. (2023). *Manevi Danışmanlar Gözüyle Hastanelerde Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Uygulamaları Üzerine Nitel Bir Araştırma*. Uludağ Üniversitesi.
- Demir, Z. (2013). *Din Değiştirmede Cinsiyet Rolü : Belçika Örneği*. 10(1), 157–186.
- Dilan, H. ve Kayıklık, H. (2022). Manevi Danışmanlıkta Varoluşçu Psikoterapi Tekniği. *Türk Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi*, 6, 39–66.
<https://doi.org/10.56432/tmdrd.1191589>
- Dönmez, M. (2021). Belçika'da ki Müslüman Göçmenlere Hizmet Veren Manevi Danışmanların Eğitimi. *Türk Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi*, 3, 25–54.
- Düşünceli, B. (2015). *Logoterapi Yönelimli Grupla Psikolojik Danışmanın Travma Sonrası Hayata Küsme Bozukluğu Üzerindeki Etkisi*. Sakarya Üniversitesi.
- Düzgüner, S. ve Ayten, A. (2020). *Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Hizmetleri Temel Bilgiler Klavuzu*. Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Ege, R. (2021). Türkiye'de Manevi Danışman Yetiştirme Eğitimi Arayışları: Yüksek Din Öğretiminin Yapısı, İstihdam Alanı ve Uluslararası Standartlar Açısından Bir İnceleme. *Journal of Islamic Research*, 32(3), 816–834.

- Ekmekçi, V. (2016). Belçika’da Türkçe Öğretimi ve Sorunları. *Turkophone*, 3(1), 5–14.
- Ekşi, H. (2020). *Manevi Yönelimli Psikolojik Danışma*. Nobel Yayıncılık.
- Ekşi, H. ve Kaya, Ç. (2016). *Manevi Yönelimli Psikoterapi ve Psikolojik Danışma*. Kaknüs Yayınları.
- Enseignement Catholique. (2021). *Mission de l’école chrétienne Projet éducatif de l’enseignement catholique*.
- Erşahin, İ. (2015). Bir Diyanet Projesi Olarak Uluslararası İlahiyat Programı. *Diyanet İlmî Dergi*, 51(2), 125–146.
- ESSR. (2022). *ESS Data Portal*. <https://ess.sikt.no/en/?tab=overview>
- European Commission. (2012). Discrimination in the EU in 2012. In *European Commission* (Issue November). http://ec.europa.eu/public_opinion/index_en.htm
- Flachon, L. (2014). « J ’ ai senti un appel pour devenir pasteur ». *Recontre*, 363, 24–26.
- Frank, V. E. (2021a). *Anlam İstenci - Logoterapinin Temelleri ve Logoterapi Uygulamaları* (M. Yalçınkaya (trans.)). Totem Yayınları.
- Frank, V. E. (2021b). *İnsanın Anlam Arayışı* (Ö. Yılmaz (trans.)). Okuyan Us Yayınları.
- Geyer, F. (2009). *The Educational System in Belgium* (Issue September). <http://aei.pitt.edu/14574/>
- Gökmen, A. (2021). “Manevi Danışmanlık ve Rehberlik” Çalışmaları Üzerine Bir Bibliyografya Denemesi (2017-2020). *Akif*, 51(1), 174–195.
- Göküş, Ş. ve Yılmaz, Z. (2022). Huzurevlerinde Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Hizmeti Verecek Bir Personelde Bulunması Gereken Vasıflar. *Bilimname*, 48, 567–600. <https://doi.org/10.28949/bilimname.1118798>
- Gül-Yıldırım, E. (2022). *İHSAN Modeli Psiko-Eğitim Programının Evlilikte Uyum Empati ve İletişim Düzeyinde İyileştirici Etkisinin İncelenmesi*. İstanbul Topkapı Üniversitesi.
- Gürsu, O., Söylev, Ö. F. ve Demirtaş, B. (2021). *Olağanüstü Durumlarda Manevi Danışmanlık ve Rehberlik: Disiplinlerarası Araştırmalar*. Diyanet İşleri

Başkanlığı Yayınları.

Halewijn. (2014). *À cela s'ajoutent quatre animatrices auprès des communautés étrangères et cinq animatrices dont les missions sont au service de Bruxelles et du Brabant wallon* cf. Halewijn.

Heuts, L., Klaver, J., Welle, I. van der ve Visser, T. (2012). *Evaluatie Islam- En Imamopleidingen In Nederland*.

Hill, P. C. ve Pargament, K. I. (2015). Din ve Maneviyatın Kavramlaştırılması ve ölçülmesindeki gelişmeler (M. Ulu, Trans.). *Bilimname*, 28(1), 343–368.

Hill, P. C., Pargament, K. I., Jr, R. W. H., Michael E. Mccullough, J. P. S., Larson, D. B. ve Zinnbauer, B. J. (2013). Din ve Maneviyatı Kavramlaştırma : Birleşme ve Ayrılma Noktaları (N. Kimter, Trans.). *Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 3, 85–118.

Hıdır, Ö. (2020). *Batıda İslam Manevi Rehberlik-Danışmanlık Eğitimi ve Uygulamaları*. İnsan Yayınları.

Hooghe, L. (2022). *Belgium : From Regionalism to Federalism*. https://hooghe.web.unc.edu/wp-content/uploads/sites/11492/2022/03/2003_Belgium_from-regionalism-to-federalism-.pdf

Husson, J.-F. (2006). *Pour une formation des imams en Belgique*. Publ. Fondation Roi Baudouin.

Husson, J.-F. ve Mandin, J. (2014). *Etude de faisabilité en vue de la création d'un Institut public d'étude de l'Islam*. Publ. Centre Cedem.

İNSAMER. (2021). *Belçika*. <https://www.insamer.com/tr/ulke-profil-belcika/#:~:text=Günümüzde Belçika'daki Müslümanların sayısı,ikinci dinî topluluğu teşkil etmektedir.https://www.insamer.com/tr/ulke-profil-belcika/#:~:text=Günümüzde Belçika'daki Müslümanların sayısı,ikinci dinî t>

Işıkkhan, V. (2016). Palyatif Bakım Hizmetlerinde Sosyal Hizmet Mesleğinin Yeri ve Geleceği. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 27(2), 97–113.

Işıқтаş, Y. (2013). Ceza Adaleti Açısından Hapis Cezası ve Rehabilitasyon İlişkisi. *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 71(1), 625–638.

- Jonge, K. De. (2012). 'Geestelijk verzorger , zei u.....?' *Het beeld van de geestelijk verzorger en de behoefte van de patiënt Scriptie*. Utrecht Üniversitesi.
- Kanca-Koç, H. (2022). Temel Özellikleri Bağlamında Hastanelerdeki Manevi Danışmanlığın İlke ve Esasları. *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 22, 406–423.
- Karaca, F. ve Acar, M. C. (2019). Psikolojik Danışma Sürecinde Kullanılan Dinî/Manevi Temelli Müdahalelerin Vaka Analizi Yöntemi ile İncelenmesi Üzerine Bir Araştırma. In A. Ayten, H. Ekşi, M. Zengin ve N. Tınaz (Eds.), *Sağlık Hizmetlerinde Manevi Danışmanlık ve Rehberlik* (pp. 267–281). Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları.
- Karagül, A. (2012). Spiritual care: It's meaning, significance, method, and training (The Netherlands case). *Religious Studies*, 15(40), 5–27.
- Karakaya, C. (2020). *Palyatif Bakım Hastalarına Bakım Veren Aile Üyelerinde Yaşam Kalitesinin Değerlendirilmesi: Karabük Örneği* [Hacettepe Üniversitesi]. <https://doi.org/10.33417/tsh.737324>
- Karaman, K. (2018). *Cezaevi Hizmetlerinde Manevi Danışmanlık ve Rehberlik* (M. Zengin, N. Tınaz, A. Ayten ve H. Ekşi (eds.)). Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları.
- Karlık, Z. (2023). Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Perspektifinden Tanrı Tasavvurları ve Varlık Aşamaları Üzerine Psiko-Teolojik Analizler. *Türk Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi*, 7, 119–147.
- Karlık, Z. ve Kula, N. (2022). Manevi Danışmanlık ve Rehberlikte Krize Müdahale Yaklaşımları. *Türk Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi*, 5, 99–128. <https://doi.org/10.56432/tmdrd.1094333>
- Kars, M. S. (2023). Çevresel ve Manevi Faktörler Bağlamında Hastane Manevi Destek Hizmetinin Psiko-Sosyal Uyuma Etkisi. *Türk Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi*, 7, 65–100.
- Kayalı. (2018). *Belçika Hukuku ve Belçika Adli Sistemi*. <https://www.kayalitercume.com/belcika-hukuku-belcika-adli-sistemi/>
- KCE. (2020). *Performance du système de santé belge : évaluation de l'équité*. 64.

- Keskinoglu, M. Ş. ve Ekşi, H. (2019). Islamic Spiritual Counseling Techniques. *Spiritual Psychology and Counseling*, 4(3), 333–350. <https://doi.org/10.37898/spc.2019.4.3.069>
- Koç, M. (2012). Manevî-[Psikolojik] Danışmanlık ile İlgili Batı’da Yapılan Bilimsel Çalışmaların Tarihi ve Literatürü (1902-2010) Üzerine Bir Araştırma - I. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (ÇÜİFD)*, 12(2), 239–276. <https://dergipark.org.tr/pub/cuilah/54927>
- Koç, M. (2017). Diyanet İşleri Başkanlığı’nın Hastanelerdeki Mânevî Danışmanlık Ve Rehberlik Hizmetleri (1995-2015): Sınırlılıklar Ve Bir Eğitim Programı Önerisi. *Diyanet İlmî Dergi*, 53(4), 201–241.
- Koç, Y. (2020). Danışan Merkezli Manevi Danışmanlık Örneği Olarak İslam Peygamberi Hz. Muhammed’in Uygulamaları. *Türk Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi*, 2, 159–200.
- Ku Leuven. (2023). *Master of Theology and Religious Studies*. <https://www.kuleuven.be/opleidingen/programmes/master-theology-religious-studies/index.html#About>
- Madigan, S. (2016). *Naratif Terapi* (G. Akkaya (trans.)). Okuyan Us Yayınları.
- Mary, P. (2013). *Enjeux contemporains de la prison*. Presses de l’Université Saint-Louis.
- Merckx, B., Faddar, J. ve Petegem, P. Van. (2019). Belgium (Flemish). *IEA*, 1–11.
- OECD. (2017). Education Policy Outlook: Belgium. In *OECD* (Issue 1). <https://www.oecd.org/education/policy-outlook/country-profile-France-2020.pdf>
- Ok, Ü. (2015). *Din Psikolojisinin Kullanım Alanları: Dini Danışmanlık ve Rehberlik*. Atatürk Üniverstesi Açıköğretim Yayınları.
- Onur, M. (2023). *Belçika’da Din Eğitimi: İslam Din Dersi (Valon-Brüksel Örneği)* [Balıkesir Üniversitesi]. <https://repositorio.ufsc.br/xmlui/bitstream/handle/123456789/167638/341506.pdf?sequence=1&isAllowed=y%0Ahttps://repositorio.ufsm.br/bitstream/handle/1/8314/LOEBLEIN%2C> LUCINEIA CARLA.pdf?sequence=1&isAllowed=y%0Ahttps://antigo.mdr.gov.br/saneame

nto/proees

Özkan, A. (2019). *Türkiye’de Sağlık Hizmetlerinde Manevi Danışmanlık: Bir Karma Yöntem Araştırması*. İstanbul Üniversitesi.

Özmen-Yaylak, M. (2021). *Almanya’da Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Modelleri Üzerine Bir Araştırma*. Necmettin Erbakan Üniversitesi.

Pargament, K. I. (2015). DİN PSİKOLOJİSİ Mİ, DİN ve MANEVİYAT PSİKOLOJİSİ Mİ? Gerekçeler ve İtirazlar (A. R. Geçioğlu, Trans.). *Bilimname*, 29(2), 365–382.

PEW. (2018). *Being Christian in Western Europe*. <http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=sph&AN=119374333&site=ehost-live&scope=site%0Ahttps://doi.org/10.1016/j.neuron.2018.07.032%0Ahttp://dx.doi.org/10.1016/j.tics.2017.03.010%0Ahttps://doi.org/10.1016/j.neuron.2018.08.006>

Reuder, M. E. (1999). A History of Division 36 (Psychology of Religion). In *Unification through division: Histories of the divisions of the American Psychological Association* (Vol. 4, pp. 91–108). American Psychological Association. <https://doi.org/10.1037/10340-004>

Sägesser, C. ve Torrekens, C. (2008). La représentation de l’islam. In *Courrier hebdomadaire du CRISP*. CRISP. <https://doi.org/10.3917/cris.1996.0005>

Sak, R., Şahin-Sak, İ. T., Öneren-Şendil, Ç. ve Nas, E. (2021). Bir Araştırma Yöntemi Olarak Doküman Analizi. *Kocaeli Üniversitesi Eğitim Dergisi*, 4(1), 227–256. <https://doi.org/10.33400/kuje.843306>

Schoutheete, M. De. (2012). *Vers un statut juridique des conseillers spirituels hospitaliers*. UCL Université catholique de Louvain Faculté.

Şentürk, H. ve Korkmaz-Çetin, G. (2020). Hastanelerde Manevi Danışmanlık Hizmetleri İhtiyacı Üzerine Pilot Bir Araştırma: SDÜ Hastanesi Örneği. *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 10(2), 373–396. <https://www.diyanehaber.com.tr/amp/aylik-dergi/diyanet-isleri-baskanliginin-manevidanis->

Şirin, T. (2014). *Dini Danışma ve Rehberlik İhsan Modeli*. Mim Akademi.

- Şirin, T. (2018). *Manevi Danışmanlıkta İhsan Modeli*. Kaknüs Yayınları.
- Söylev, Ö. (2016). Türkiye’de Dini Danışma ve Rehberlik: Alanları, İmkanları ve Yöntemleri: Diyanet İşleri Başkanlığı Örneği. *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi*, 20(1), 583–584. <https://doi.org/10.18505/cuid.238979>
- Söylev, Ö. F. (2014). *TÜRKİYE’DE DİNİ DANIŞMA VE REHBERLİK -ALANLARI, İMKÂN LARI VE YÖNTEMLERİ - (Diyanet İşleri Başkanlığı Örneği)*. Uludağ Üniversitesi.
- SPFJ. (2023). *Prisons Belges*. https://justice.belgium.be/fr/themes_et_dossiers/prisons/prisons_belges
- Thomas. (2023). *Thomas*. <https://www.kuleuven.be/thomas/page/zorgpastores/#1198257>
- Tınmaz, G. (2019). *Fransa’da Manevi Danışmanlık Ve Rehberlik Çalışmaları*. Uludağ Üniversitesi.
- Todd, A. ve Tipton, L. (2011). *The Role and Contribution of a Multi-Faith Prison Chaplaincy to the Contemporary Prison Service Final Report Produced by the Cardiff Centre for Chaplaincy Studies Research Director : The Rev ’ d Dr Andrew Todd Researcher : Dr Lee Tipton June 2011* (Issue June). <http://stmichaels.ac.uk/assets/pdf/Todd-and-Tipton-2011-Report-on-Prison-Chaplaincy.pdf>
- Toharudin, T. (2010). *Individualism, Nationalism, Ethnocentrism and Authoritarianism*. University of Groningen.
- Toprak, Y. (2018). *Manneviyat, yaşam amaçları ve iyi oluş arasındaki ilişki*. Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi.
- UClouvain. (2023). *Enseignements en relation avec l’islam ou les religions*. 2023. <https://uclouvain.be/fr/instituts-recherche/iacchos/cismoc/enseignement.html>
- Ünal, V. (2021). Maneviyata Duyarlı Sosyal Hizmet. *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi*, 25(2), 597–618.
- Uzun, F. Z. (2022). *Yas Danışmanlığı ve Yas Sürecinde Manevi Danışmanlık*. Hitit Üniversitesi.
- Vandenbroucke, F. (2020). *Hoe kijken moslims in Vlaanderen naar middelengebruik*

door medemoslims ? Universiteit Gent.

- Vandenhoeck, A. (2020). Charting Spiritual Care: The Emerging Role of Chaplaincy Records in Global Health Care. In S. Peng-Keller & D. Neuhold (Eds.), *Charting Spiritual Care: The Emerging Role of Chaplaincy Records in Global Health Care* (pp. 129–144). Springer. <https://doi.org/10.1007/978-3-030-47070-8>
- Vandewiele, W. (2018). *Onderzoeksnota / Schatting van het aantal Belgen die zich bekennen tot het (Rooms-) Katholicisme anno 2018.*
- Vicariat BW. (2023). *Proche et solidaire.* <https://www.bwcatho.be/proche-et-solidaire/>
- Vlaanderen. (2023a). *Moslimraad van België voorlopig representatief orgaan voor de islamitische eredienst.* <https://www.vlaanderen.be/lokaal-bestuur/nieuwsberichten/moslimraad-van-belgie-voorlopig-representatief-orgaan-voor-de-islamitische-eredienst>
- Vlaanderen. (2023b). *Organisatie bestuursorganen van de eredienst.* <https://www.vlaanderen.be/lokaal-bestuur/organisatie-bestuursorganen-van-de-eredienst>
- Yakar, B., Sertdemir-Batbaş, C. ve Pirinççi, E. (2021). Palyatif Bakım ve Hospis. *Sürekli Tıp Eğitimi Dergisi*, 30(2), 136–143. <https://doi.org/10.17942/sted.625696>
- Yakut, S. ve Şentürk, H. (2014). Hayatın Anlamı ve Din. *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 33, 45–60.
- Yardım, M. (2020). *Belçika’da Biyolojik Irkçılıktan Kültürel Irkçılığa : Vlaams Belang Örneği.* 8(1), 87–94.
- Zambur, R. (2023). *Belçika’daki İslamofobi ve Covid-19’dan Sonra İslamofobi.* Kastamonu Üniversitesi.

ÖZGEÇMİŞ

Sümeyye SARI anaokulu, ilkokul, ortaokul ve lise eğitimini Belçika'da tamamlamıştır. Lisans öğretimini 2015-2020 yılları arasında Sabahattin Zaim Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, İslami İlimler bölümünü tamamlamıştır. Mezun olduğu yıl Sabahattin Zaim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Dalı'nda tezli yüksek lisans programına başlamıştır.

